

De Ronde Venen : een sociaal-geographische studie van een gedeelte van het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap

<https://hdl.handle.net/1874/342465>

DE RONDE VENEN

EEN SOCIAAL-GEOGRAPHISCHE STUDIE
VAN EEN GEDEELTE VAN HET
HOLLANDSCH-UTRECHTSCH
WEIDELANDSCHAP

PROEFSCHRIFT

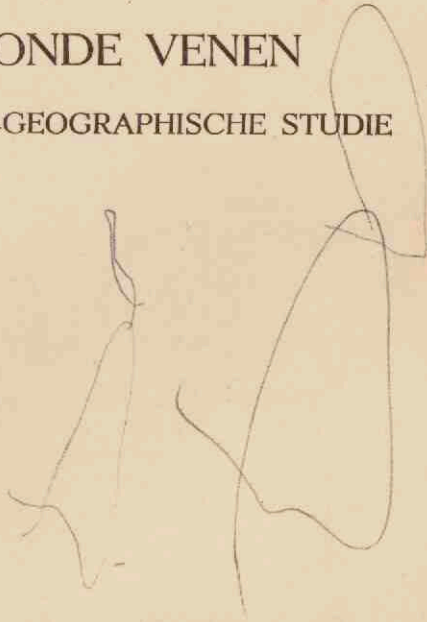
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJSUNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
DR. TH. M. VAN LEEUWEN, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER RECHTSKUNDE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN
DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBE-
GEERTE EN VAN DE FACULTEIT DER WIS-
EN NATUURKUNDE TE VERDEDIGEN OP
VRIJDAG 27 JANUARI 1939, DES NAMIDDAGS
TE 3 UUR

venen

No-24

J/
=

DE RONDE VENEN
EEN SOCIAAL-GEOGRAPHISCHE STUDIE

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1408 4432

UB UTR
De Ronde Venen
1939 -

DE RONDE VENEN

EEN SOCIAAL-GEOGRAPHISCHE STUDIE
VAN EEN GEDEELTE VAN HET
HOLLANDSCH-UTRECHTSCH
WEIDELANDSCHAP

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
Dr TH. M. VAN LEEUWEN, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE,
VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN VAN
DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBE-
GEERTE EN VAN DE FACULTEIT DER WIS-
EN NATUURKUNDE TE VERDEDIGEN OP
VRIJDAG 27 JANUARI 1939, DES NAMIDDAGS
TE 5 UUR

DOOR

FREDERIK HENDRIK DE BRUIJNE
GEBOREN TE LEIDERDORP

LIBERTAS DRUKKERIJEN — ROTTERDAM-UTRECHT MCMXXXIX

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

AAN MIJN VROUW

Bij de voltooiing van dit proefschrift is er dank in mijn hart jegens God, Die mij tot dezen arbeid bekwaamde.

Voorts acht ik het een voorrecht van deze gelegenheid gebruik te kunnen maken, om een woord van dank te richten tot hen, die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit tot U, Hooggeleerde van Vuren, Hooggeachte Promotor, voor Uw leiding bij mijn studie, welke ik in het bijzonder bij het tot stand komen van dit proefschrift heb ondervonden. Op de door U op zoo bezielende wijze geleide excursies hebt Gij mij duidelijk doen zien, dat het onmisbaar uitgangspunt van elke sociaal-geographische studie de waarneming van het te bestudeeren gebied behoort te zijn. Het warme medeleven, dat Gij mij steeds, ook buiten enger universitair verband, bewezen hebt, kan door mij niet genoeg gewaardeerd worden.

Gij, Hooggeleerde Oestreich, hebt in Uw onderwijs in de Geomorphologie mij critisch-wetenschappelijk werken voor oogen gesteld. De excursies, waaraan ik onder Uw leiding mocht deelnemen, wekken nog voortdurend aangename herinneringen bij mij op.

Hooggeleerde Kohlbrugge, Uw colleges in de Volkenkunde zijn voor mij van blijvende waarde.

Hooggeleerde Kernkamp, Uw onderricht in de Geschiedenis heeft mijn inzicht in de historische problemen verdiept.

U, Hooggeleerde van Everdingen, Rutten, Vening Meinesz, Pompe en Verrijn Stuart dank ik voor Uw aandeel in mijn academische vorming.

Voor Uw inleiding in de Sociologie, Zeergeleerde Heere, betuig ik mijn oprechten dank. Van Uw onderwijs in de Didactiek en Methodiek van de Aardrijkskunde maak ik in mijn huidige werkkring met vrucht gebruik.

Zeergeleerde Hol, voor Uw hartelijke belangstelling tijdens mijn

studententijd en Uw welwillendheid, die ik daarna van U mocht blijven ondervinden, ben ik zeer erkentelijk.

Veel dank ben ik verschuldigd jegens allen, die mij bij mijn onderzoek behulpzaam zijn geweest. De grootc medewerking, welke men mij van zoovele zijden geboden heeft, roept dankbare gevoelens bij mij op.

Slechts ingewijden weten het vele werk te waardeeren, amice P e t e r s e n, dat Gij voor het vervaardigen van de kaart van het bodemgebruik verricht hebt; hartelijk dank voor Uw hulp!

Grooten dank ben ik verschuldigd aan mijn v r o u w, die voor mij zoo'n krachtige steun was bij mijn arbeid aan dit proefschrift.

INLEIDING.

Het gebied „De Ronde Venen” ligt in het uiterste Noordwesten van de provincie Utrecht. Het is een onderdeel van het Hollandsch-Utrechtsch veengebied, dat zich uitstrekt tusschen de diluviale zandgronden en den duingordel. Het gebied behoort bijna geheel tot de gemeenten Mijdrecht, Vinkeveen en Waverveen en Wilnis; slechts in het Noordoosten behoort een klein gedeelte tot de gemeente Abcoude-Proostdij.

De Ronde Venen onderscheiden zich nagenoeg niet van het omringende land.

Integendeel, bij het betreden van dit gebied treft ons geen opvallende overgang. Het landschapsbeeld wijzigt zich bijkans niet; bij nader onderzoek blijken ook de economische en sociale structuur geen groote verschillen met de omgeving te vertoonen. Daarom kunnen de Ronde Venen als type van het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap gelden.

Toch vormen de Ronde Venen, ondanks de groote overeenkomst met de omgeving, een gebied op zichzelf. Waterstaatkundig is het een eenheid; het behoort geheel tot het Grootwaterschap „de Ring der Ronde Venen”, dat begrensd wordt door Amstel en Kromme Mijdrecht in het westen, door de Veen-, Demmeriksche en Groenlandsche kade in het zuiden en het oosten en door de Winkel en Oude Waver in het noorden.

De grenzen van dit waterschap vallen grootendeels samen met die der gemeenten Mijdrecht, Vinkeveen en Waverveen en Wilnis. Reeds bijna drie eeuwen — sedert 1674 — hebben de gemeenschappelijke waterstaatsbelangen een — weliswaar niet altijd even hechten — band gelegd tusschen de ingelanden van de Ronde Venen, hoewel ons gebied zelfs in den tijd der Republiek tot verschillende provincies behoorde; het Noorden was nog tot 1819 gedeeltelijk Hollandsch. Deze streek vormde reeds vóór het tot standkomen van dit waterschap door de eenigszins afgezonderde ligging een apart geheel. Dit was een gevolg van de wijze, waarop de landen in het Noordwesten van de tegenwoordige provincie Utrecht in cultuur gebracht zijn. In de Ronde Venen kwamen de nederzettingen dicht bijeen te liggen, wat

een nauw onderling contact bevorderde, echter op een betrekkelijk verren afstand van de naast bijgelegen dorpen. Zoo kon ons gebied zich tot een eenheid ontwikkelen, wel met veel overeenkomstige trekken met de omgeving, maar toch met een eigen karakter. Daarom zijn de Ronde Venen als type van het Hollandsch-Utrechtsch platteland een nadere beschouwing waard.

De belangstelling van den geograaf voor dit gebied is nooit bijzonder groot geweest. Men heeft meer aandacht geschonken aan de steden van deze gewesten; zoo zelfs, dat het leven der stedelijke centra, hun nijverheid, handel en verkeer met dat der geheele provincie vereenzelvigd werd. Het leven op het platteland, hoewel tot op zekere hoogte eenvoudig van structuur, kende men niet. In zeer sterke mate geldt dit wel voor den Noordwesthoek der provincie Utrecht. Dit ligt bijna onder den rook der groote steden, maar is desondanks één der minst bekende gedeelten van het Westen van ons land. Van Amsterdam is het slechts 18 km verwijderd, de afstand tot Utrecht bedraagt 20 km, tot Leiden 30 km.

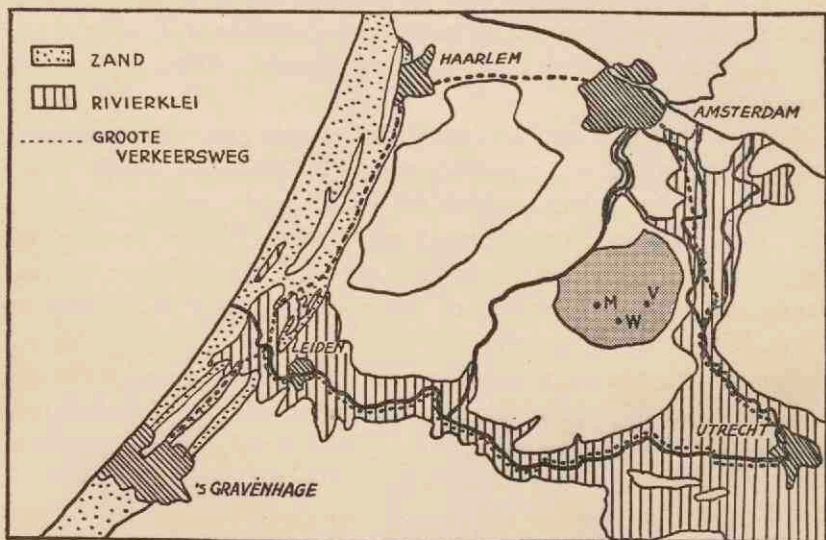

fig. 1. De ligging van de Ronde Venen ten opzichte van de oude groote verkeerswegen. De Ronde Venen zijn op dit kaartje in grijze kleur weergegeven (M: Mijdrecht, W: Wilnis, V: Vinkeveen). Schaal 1 : 630.000.

Deze onbekendheid laat zich verklaren. Het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap was vooral in vroeger tijd door het karakter van het bedrijf verkeersvijandig, bovendien door zijn drassigheid een

moelijk toegankelijk gebied. De oude verkeerswegen door het Westen van ons land treft men daarom alleen dáár aan, waar een solide bodem aanwezig is. Dit is het geval langs de oude rivierlopen, zooals Oude Rijn, Vecht en Angstel, waarlangs zich ter weerszijden breede strooken rivierklei bevinden. Zoo loopt de verkeersweg van Amsterdam naar Utrecht langs de Angstel en de Vecht, de oude Romeinsche weg van Utrecht naar Leiden langs de Oude Rijn. De verbinding van Amsterdam naar Den Haag gaat over Haarlem, een veilige weg over de hoogere duingronden. Al deze wegen mijden dus het veen. Het midden in het veen gelegen gebied der Ronde Venen kreeg daardoor een geïsoleerde ligging. Ook waterwegen, zooals Amstel en Vecht, loopen wel langs ons gebied, maar doorsnijden het niet (fig. 1).

Het spoorwegverkeer deed hier eerst in 1915 zijn intrede.

Deze afzonderlijke ligging was mede oorzaak, dat de Ronde Venen het karakter van het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap zuiver bewaard hebben; daarom kan de bestudeering van de Ronde Venen als bijdrage tot de kennis van dit gedeelte van ons land beteekenis hebben.

HOOFDSTUK I.

HET LANDSCHAPSBEELD.

Wie, uit de Vechtstreek komend vanaf Breukelen den kronkelweg langs de Aa volgt, wordt weldra getroffen door de opvallende uitgestrektheid van de wijde landen rondom. In vergelijking met de afwisselende aspecten, die de oevers van de Vecht zoo gezocht maken, doet dit landschap haast ietwat eentonig aan.

'n Enkele boomgroep, waarin een boerderij schuil gaat, hier en ginds wat opgaand riet langs de breede slooten; bij hooge uitzondering 'n weg, recht en smal, meestal door het lage hakhout erlangs moeilijk waarneembaar (foto 1), — heel in de verte de massieve toren van het dorp Vinkeveen en verder niets dan het wijde weidelandschap.

Wat terstond opvalt, is het ontbreken van boerderijen in het totaal-beeld. Deze liggen meer verscholen òf langs den buitenrand, langs de Oukooper Wetering, in den Bosch en de Geer òf veel verder langs den weg Achterbosch-Vinkeveen-Demmerik-Donker-eind-Wilnis-Mijdrecht.

Daartusschen strekken zich onafgebroken de vlakke groene graslanden uit. Slechts een drietal wegen, die men hier „zuwe" noemt, leiden van het Zuiden en het Oosten, van den buitenrand, door deze vlakte naar de woonkernen van het gebied der Ronde Venen. Het zijn de Baambrugsche, Ter Aasche — in den volksmond „Draaische" Zuwe genoemd — en Wilnisser Zuwe.

Werd eerstgenoemde weg, die Baambrugge met Vinkeveen verbindt, door de opkomst van de tuinderij en de toenemende watersport almeer bebouwd, aan de beide andere wegen ontbreekt tot nog toe schier alle behuizing.

Een blik op de topografische kaart geeft de verklaring van dit opmerkelijke verschijnsel. Hier loopt immers de lengterichting der kavels voortdurend parallel met den landweg, zoodat de verbinding tusschen een aan dien weg gebouwde boerdeij en de landerijen daarachter wel zeer bezwaarlijk zou zijn. In den regel vindt men dan ook de hoeven aan een weg, die langs de korte zijde der kavels loopt en zoo treft men ze bijvoorbeeld aan den eenen kant aan langs de

reeds genoemde Oudkooper Wetering, aan den anderen kant eerst in het dorp Vinkeveen.

Behalve langs de Wilnisser Zuwe, waar de weg een haaksche bocht maakt, zoekt men langs deze zuwen tevergeefs naar hoog-opgaand boomgewas. De losse veenbodem laat zwaren boomgroei niet toe. Maar welig tiert op dezen grond het elzenhakhout, dat tot manshoogte gerezen, als schutting tegen zijwaartsche winden goede diensten bewijst. Men vindt het doorgaans slechts aan één kant van den weg, meestal afgewisseld door de voor het Hollandsch-Utrechtsch polderlandschap zoo karakteristieke knotwilgen¹⁾.

Aan weerszijden van den weg en ook tusschen de landerijen zijn de slooten breed, vooral daar, waar men bagger uit de slooten als weide-bemesting gebruikt. Daardoor beschikken de polders over een ruime waterberging. Zoowel weg als weiland steken slechts weinig boven het water uit, waardoor het geheel bijkans één vlak vormt en de sloot bij oppervlakkige beschouwing een bindend element schijnt in het weidelandschap²⁾. Toch is de functie van de sloot, behalve haar beteekenis voor de afwatering, juist een scheidende om als grens tusschen de kavels te dienen.

De weg zelf is niet breed en lijkt nog smaller door de smalle bermranden, die er langs gelegen zijn. Zoo smal is de weg, dat grootere voertuigen elkaar slechts kunnen passeeren door van speciaal daartoe verbreedte gedeelten — uitwijkplaatsen — gebruik te maken (foto 1). Als men nu bedenkt, dat alleen langs deze wegen het eigenlijke woongebied der Ronde Venen, de dorpen Vinkeveen, Wilnis en Mijdrecht vanuit het Oosten en Zuiden te bereiken zijn, dan zijn de verkeerstoestanden toch wel zeer gebrekkig. Voor de economische ontwikkeling van ons gebied, vooral voor de uitbreiding van den tuinbouw, is dit een belemmerende factor.

Op kaart, figuur 6, (blz 87) zijn alle wegen ingetekend, die voor autoverkeer gesloten zijn of waarop voor het vrachtautoverkeer beperkende bepalingen gelden; de meeste wegen zijn verboden voor motorrijtuigen breeder dan 1.85 m en met een zwaarder gewicht dan 1200 kg (foto 2).

Deze smalle wegen behooren echter tot het veenlandschap, ze zijn er typeerend voor. In vroeger tijd wilde men zoo min mogelijk vruchtbaren weidegrond aan verkeersdoeleinden opofferen, terwijl de behoefte aan transport over land allerm minst dringend was door de

1) Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders, blz. 36.

2) Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders, blz. 47.

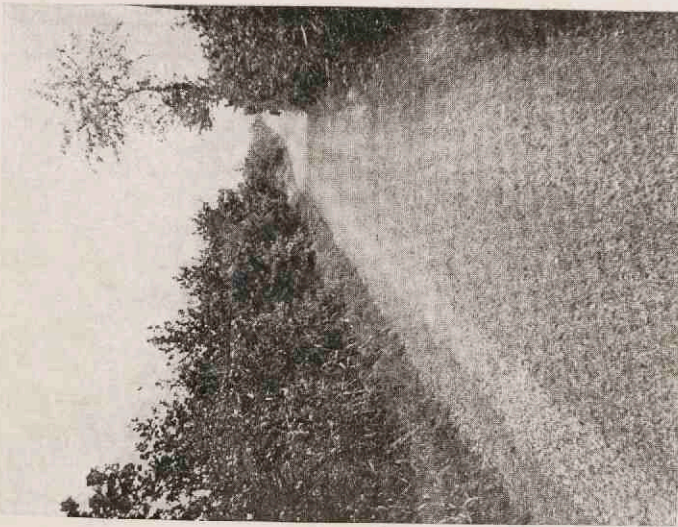

Foto 1. Om te kunnen passeeren op de smalle wegen zijn speciale uitwijkplaatsen gemaakt.

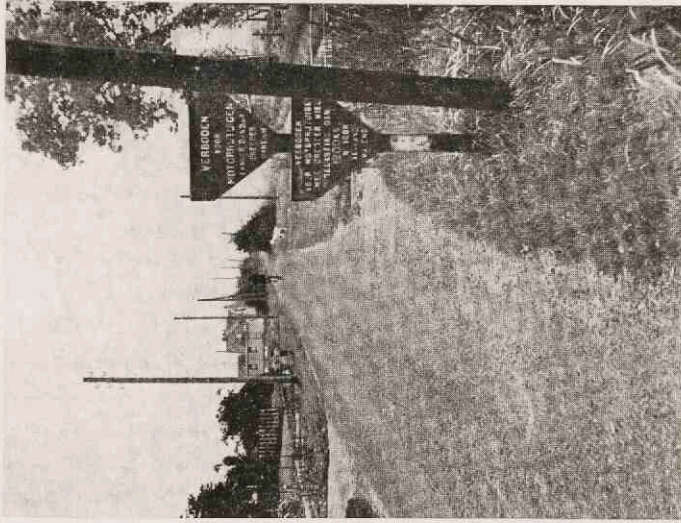

Foto 2. De smalle zuwen zijn voor zwaar vracht-auto-verkeer verboden.

aanwezigheid en bruikbaarheid van talrijke waterwegen. Bovendien was het aanleggen van een weg in een slappen bodem een kostbare zaak, zoodat men dezen zoo smal mogelijk maakte.

Daarnaast moet men bedenken, dat de wegen in dit oude veengebied bijna steeds de grenzen tusschen de verschillende polders vormen ³⁾.

Oorspronkelijke voetpaden over den dijkkrug werden later geschikt gemaakt voor asverkeer, maar deze konden toch niet breeder worden dan de dijk, van zeer bescheiden afmetingen, toeliet. Ook wel omgekeerd werd een bestaande weg bij de tot stand koming van een polder verhoogd en als waterkeering gebruikt.

Zoo is het noordwestelijk deel van Utrecht nog bijna geheel voor zwaar modern vrachtverkeer afgesloten. Slechts vanuit het Westen is dit gebied voor groote vrachtauto's bereikbaar langs den provincialen weg, die eenmaal de verbinding tusschen Haarlem over Aalsmeer, Uithoorn en Vinkeveen met het Gooi zal vormen. Deze weg is slechts tot Vinkeveen gereed (foto 12). Zoolang de schakel Vinkeveen-Baambrugge ontbreekt — een vijf km lange weg dwars door de Vinkeveensche en Proostdijerplassen — heeft het doorgaand verkeer nog niets aan dezen weg en leveren de groote sommen gelds, die men voor het gereedgekomen gedeelte uitgegeven heeft, zoo goed als geen voordeel op. Een spoedige totstandkoming van het ontbrekende stuk is daarom noodzakelijk.

Gaat men nu de Ter Aasche Zuwe geheel af en is men dus dwars door het uitgestrekte weidegebied gekomen, dan bereikt men bij Demmerik de eigenlijke woonkern van het gebied der Ronde Venen.

De drie hier gelegen dorpen, Vinkeveen, Wilnis en Mijdrecht zijn langs één weg, een polderdijk, gebouwd en vormen tezamen één geheel. Het zijn langgerekte dorpen, die schier ongemerkt in elkaar overgaan. Over een afstand van ongeveer 12 km staan de huizen bijna zonder onderbreking naast elkaar aan één langen gebogen weg, die meer dan de helft van een cirkel lang is.

Het zijn eenvoudige burgerhuizen, die men hier aantreft, proper en goed in de verf; daarnaast min of meer villa-achtige woningen van renteniers, van boeren of verveners, die hun laatste levensdagen in „het dorp” wenschen door te brengen; er tusschen door de vaak flink opgezette boerderijen, die van — doorgaans vroegere — welvaart getuigen.

Verder de huisjes van landarbeiders, niet te ruim, maar in dit

³⁾ Beekman, De strijd om het bestaan, blz. 143.

gedeelte van de Ronde Venen goed bewoonbaar en soms omgeven door een lapje aardappelland; voorts ziet men hier de winkels van de verzorgende groep, naast een enkel fabriekje, dat de kleinindustrie vertegenwoordigt. Deze betrekkelijk jonge industrie maakt de economische structuur van ons gebied bonter en schenkt aan een zeer klein deel van het toenemend bevolkingsoverschot der agrarische groep een bestaansbron in eigen omgeving. Maar het karakter van het dorp, het landelijke is bijna overal bewaard gebleven. Veelal ziet men de huizen van den dorpsweg gescheiden door een houten of ijzeren hekje of zijn ze slechts bereikbaar via de bruggetjes over de breede sloot, die langs den weg loopt.

Tientallen van die aardige wip- of draaibruggetjes geven vooral aan Wilnis een schilderachtig aspect (foto's 15 en 16).

Naast en achter de huizen liggen hier vele perceelen tuingrond. Vooral in Vinkeveen, waar de tuinbouw zich belangrijk heeft uitgebreid, glinstert het vele glas van kassen en warenhuizen in de zon (foto 11). Maar ook langs de Baambrugsche Zuwe breidt de tuinderij zich steeds meer uit. De geoefende waarnemer ziet terstond hoe hier de agrarische groep gepoogd heeft de spanningen, die door het bevolkingsaccres onder hen ontstaan zijn, te verminderen. Immers deze intensivering van het bodemgebruik beteekent, dat bij minder grond meer arbeidskrachten in het productieproces opgenomen kunnen worden.

Komt men vanuit het dorp Vinkeveen op dezen smallen weg, dan wordt men bovendien door het geheel ander aspect van het landschap getroffen. Dwars loopt deze zuwe door de uitgestrekte plassen, waarin zich vele rechthoekige eilandjes met riet en laag struikgewas begroeid, bevinden.

Men is hier in den polder Vinkeveen-Proostdij, waar de verving in vollen gang is; in plaats van vruchtbare weiden zijn hier uitgestrekte plassen ontstaan. Een vernieling van de woonruimte treffen we hier aan, welke wel tijdelijk aan velen — zij het echter meestal een schamel — bestaan geeft, maar tenslotte door de afnemng van de capaciteit van het gebied tot armoede leidt. Slechts door groote financieele opofferingen kan zoo'n plassengebied weer tot cultuurland herschapen worden. Er zijn nog slechts kleine stukken land over, de ribben, waarop de bagger tot turf gedroogd wordt (foto 10). Groote stapels turf, door riet afgedekt, liggen tot vervoer gereed (foto 9). In het voorjaar verricht hier de baggermachine puffend en schokkend haar werk; verderop vaart een schuit boordevol met

bagger, moeizaam voortgeduwd door een vervener. Hij valt haast niet op in de ruimte der plassen.

's Zomers wordt het beeld verlevendigd door de vele ranke zeilbootjes, die met hun witte zeilen scherp tegen den horizon afsteken. Daartusschen ontwaart men de kleinere bootjes der visschers, een enkele beroeps-, hoofdzakelijk echter amateurvisschers, die van den rijken vischstand in deze wateren profiteeren.

Aan het eind van de Baambrugsche Zuwe bereikt men de Groenlandsche kade, een onderdeel van den dijk, die het grootwaterschap de Ring der Ronde Venen omringt. Er langs staat een enkele boerderij van klein model, maar daarnaast opvallend veel huisjes, meestal van hout gebouwd, die zeer armoedig aandoen. Hier wonen — in vroeger tijd in grooter aantal — de veenarbeiders. Hun schamele woningen wijzen op hun moeizaam bestaan.

Is men deze Groenlandsche kade geheel afgegaan dan is men niet ver meer van Botshol. Vroeger een welig weideland, daarna geheel verveend, nu één groote plas. Maar sedert het ophouden van het ingrijpen van den mensch herschapen in een verlaten veenlandschap van verrassende schoonheid (foto 3).

Hier leeft tusschen de groote rietvelden een vogelwereld in de meest bonte schakeering. De zon schittert op het vlakke water; een blauwe reiger droomt aan den rand. . . . in de verte staat als verloren een molen.

Eenzaam is het hier; de enkele visscher of rietsnijder verstoort de rust niet.

Deze uitgeveende plassen zijn voor het publiek gesloten; veel natuurschoon is op deze wijze gespaard gebleven. Er worden echter plannen tot drooglegging beraamd. Niet alleen de natuurliehebber hoopt dit landschap als natuurreservaat te kunnen behouden, maar ook als een „nationaal park” kan dit plassengebied beteekenis hebben om voor het nageslacht één der occupatievormen van den bodem te bewaren ⁴⁾.

Men heeft daarmee een duidelijk voorbeeld voor oogen wat het resultaat is van een vernieling der woonruimte zonder een degelijk opgemaakt plan tot drooglegging der ontstane plassen!

Voorbij Botshol wordt het uiterlijk van het landschap weer anders. Prozaïsch ligt daar de droogmakerij Groot-Mijdrecht; een beeld van volstrekke eentonigheid, een voorbeeld van een onderneming, waarbij aan aesthetische waarden geenerlei aandacht werd geschonken.

⁴⁾ L. van Vuuren, Een nationaal park in Nederland, blz. 52.

Duidelijk weerspiegelt zich in dit landschapsbeeld de levenshouding van ons volk gedurende de periode — de zeventiger jaren der vorige eeuw — waarin deze droogmaking tot stand kwam⁵⁾.

Men zou hier van echte „poldereconomie” kunnen spreken. Lang en rechthoekig op elkaar staan tochten en wegen, waarbij de verkaveling zich aansluit⁶⁾. De lange rechte slooten, die door de diepere bemaling veel lager dan de wegen liggen, werken niet bindend, maar scheidend en bevorderen zodoende het leelijke van deze toch al zoo smalle wegen niet weinig⁷⁾. Aan den kant van den weg staat af en toe 'n verwaaid boompje, waarvan de kruin door de heerschende westenwinden naar het oosten wijst. Voor de afwisseling staan op regelmatige afstanden de zware palen van het electriciteitsnet (foto 5).

Het eenige, wat hier bekoort, zijn de boerderijen — die langs de vele wegen, verspreid in de droogmakerij liggen, omgeven door windschermen, bestaande uit hoog opgaande loofboomen.

Maar daardoor mist men juist de wijdheid, die zoo karakteristiek is voor het oostelijk gedeelte der Ronde Venen.

Verschillende boerderijen en landarbeidershuisjes zijn nog van hout gebouwd; ze wijzen op de betrekkelijke jeugd van dit land en getuigen niet van welvarende omstandigheden in den eersten tijd na de droogmaking (foto 6).

De vele wegen, die hier voorkomen, veroorloven dat het vervoer van landbouwartikelen hoofdzakelijk over land geschiedt in tegenstelling met het oostelijk gedeelte, waar het verkeer te water een belangrijke plaats inneemt.

De landerijen worden hoofdzakelijk als weiland gebruikt, maar daartusschen liggen de bouwlanden verspreid, waarop doorgaans rogge, erwten, veldboonen en voederbieten geteeld worden.

Midden in deze droogmakerij verheft zich als een eiland het dorpje Waverveen, een kerkje met eenige huizen erom heen, eenige meters boven het polderpeil gelegen. 't Is een klein stukje onverveend land, dat temidden van de uitgeveende plassen is blijven liggen en nu na de droogmaking ver uitsteekt boven de omgeving.

Behalve Groot-Mijdrecht treft men in het Zuidwesten nog enkele droogmakerijen aan. Allereerst de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij, oudere polders, die een veel welvarender

5) L. van Vuuren, Een nationaal park in Nederland, blz. 3.

6) Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders, blz. 51.

7) Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders, blz. 56.

indruk maken, zoowel wat het uiterlijk van het land als den omvang van de boederijen betreft. Als jongste droogmakerij bevindt zich ten zuiden van Wilnis, de droogmakerij Wilnis-Veldzijde. Hier en daar steken nog onafgegraven oude ribben boven het land uit (foto 7). Het land, dat nog niet geheel cultuurrijp is, gebruikt men nog hoofdzakelijk als bouwland. Gegolfde ijzeren landbouwschuren dienen als tijdelijke bergplaatsen voor de geoogste gewassen (foto 8). Alles wijst erop, hoe eerst voor enkele jaren de bodem hier is drooggevallen.

In al deze droogmakerijen is het zachte glooien van de taluds der dijken typeerend.

Men kan naar deze beschrijving het gebied der Ronde Venen in vier deelen ieder met een eigen karakter onderscheiden: allereerst het onverveende gedeelte, dat voornamelijk in het Oosten en Zuid-oosten aangetroffen wordt; dan het land in vervening, waarvan de polder Vinkeveen-Proostdij een voorbeeld is; voorts de uitgeveende plassen, waarvan Botshol een voorbeeld is en ten slotte de droogmakerijen, die het centrum en het zuidwestelijk gedeelte in beslag nemen.

Zoo liggen hier naast elkaar al de stadia van de omvorming van een veengebied door het ingrijpen van den mensch in een cultuurlandschap.

HOOFDSTUK II.

DE ONTWIKKELING VAN HET GEBIED DE RONDE VENEN.

De bodem.

De Ronde Venen vormen een onderdeel van het Hollandsch-Utrechtsch veengebied, dat zich tusschen de duinenrij in het Westen en de oudere gronden in het Oosten van ons land uitstrekt. De jongere afzettingen rusten hier op het zoogenaamde laagterras. Dit bestaat uit horizontaal gelaagde, grintvrije zanden, die langzaam naar het westen hellen ¹⁾ (zie fig. 2). Ten westen van de lijn 's-Gravenland-Westbroek duiken deze zanden onder het veen. In den Vinkeveenschen en Proostdijer polder liggen zij reeds op 6 tot 8 m ²⁾, in Botshol op 7 m ³⁾, bij Vinkeveen-station op 8.25 m ⁴⁾ en bij het dorp Mijdrecht op 8.70 m ⁵⁾ onder het maaiveld. De alluviale lagen nemen dus naar het westen in dikte toe. Wel helt de bovenzijde der alluviale lagen eveneens naar het westen, maar de helling van het oppervlak van de zanden van het laagterras is sterker ⁶⁾.

Het veen vormde zich tijdens het tweede gedeelte van het Jong-Holoceen. In het eerste gedeelte dezer periode was daaraan de afzetting van de oude zeeklei in het strandmeer tusschen den eersten schoorwal en de hoogere oostelijke gronden voorafgegaan ⁷⁾; deze zeeklei kwam te liggen op de zandige marine sedimenten van het Oud-Holoceen.

Dr P. T e s c h stelt de vloedhoogte bij het begin der veenvorming op ongeveer 4 m onder N.A.P. ⁸⁾. Mejuffrouw B.

¹⁾ Geol. kaart van Nederl., blad Utrecht.

²⁾ Landbouwk. Onderzoekingen 42 B, blz. 11.

³⁾ Landbouwk. Onderzoekingen 42 B, blz. 18.

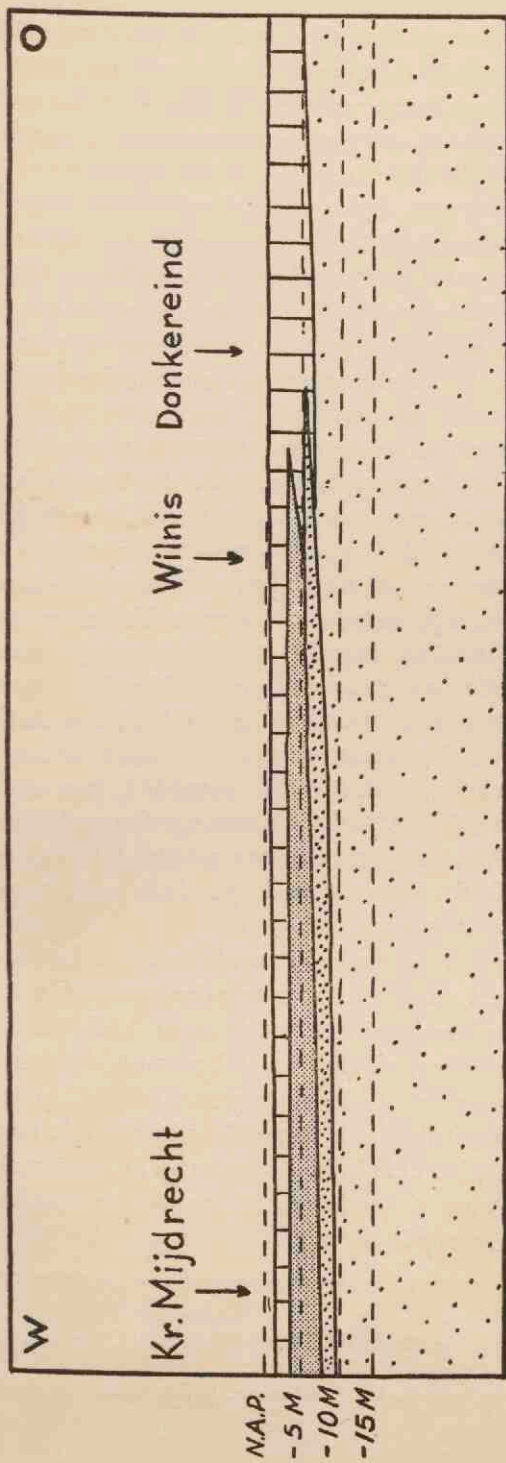
⁴⁾ Boring Nederl. Spoorwegen.

⁵⁾ Boring gepubliceerd in de Versl. v. d. gezondh. comm. der prov. Utrecht, 1897, VI, blz. 24.

⁶⁾ Rapport betr. de Centr. Drinkw.voorz., blz. 13.

⁷⁾ Tesch, T. A. G., 1930, blz. 175.

⁸⁾ id., blz. 169.

- Laagveen
 Oud Holoceen
 Horizontale schaal 1:50,000
- Oude zeelei
 Pliistoceen
 Verticale schaal 1:1000

fig. 2. Profiel van de Ronde Venen (naar de Geologische kaart van Nederland; de doorsnee loopt bezuiden de droogmakerijen).

Polak heeft erop gewezen, dat dit veen wat plantenassociaties betreft het karakter van een hoogveen heeft en met het veen van oostelijk Nederland overeenkomst vertoont⁹⁾. Het kan echter door zijn geographische ligging op den ouden naam laagveen aanspraak blijven maken.

De geleidelijke stijging van het zeeniveau tot 2 m onder het tegenwoordige veroorzaakte door de daarmee gepaard gaande versterking van den strandwal geen ingrijpende verandering binnenwaarts. Het veen nam intusschen in dikte toe en breidde zich bovendien oostwaarts uit, zoodat het tevens transgredeerde over de nog niet met oude zeelei bedekte hooger gelegen zanden van het laagterras.

De oostelijke grens van de oude zeelei loopt in den ondergrond juist door ons gebied. In het westelijk gedeelte der Ronde Venen treft men deze grondsoort met een dikte van enkele meters aan (3.25 m bij het dorp Mijdrecht)¹⁰⁾. De oude zeelei wordt naar het oosten geleidelijk dunner en bovendien zandiger¹¹⁾ en wigt tenslotte uit; in het oostelijk gedeelte der Ronde Venen ontbreekt de zeelei geheel. Het is echter moeilijk het juiste verloop van de oostelijke grens der oude zeelei aan te geven. Verbindt men de oostelijkste punten waar deze afzetting in de profielen van de Geologische Kaart voorkomt, dan vormt de lijn Baambrugge-Nieuwerbrug (aan de Oude Rijn gelegen) de oostelijke grens¹²⁾. In werkelijkheid verloopt deze grens grilliger. In het Oosten van Groot-Mijdrecht en Botshol bijvoorbeeld, beide ten westen van genoemde lijn gelegen, ontbreekt de oude zeelei; daarentegen komt deze weer voor in Donkereind, meer oostelijk gelegen.

Waar de oude zeelei niet aanwezig is, zooals in de Vinkeveensche en Proostdijer plassen, zal dus een toekomstige droogmakerij niet het voordeel van het verkrijgen van een vruchtbaren kleibodem opleveren. Toch zal deze bodem niet uit zand bestaan. Afgezien van het feit, dat bij het baggeren steeds veen gemorst wordt, dat op den bodem der plassen blijft liggen, is de veenlaag hier te dik, zoodat er dus steeds veen achterblijft. Ook in het Oosten van de droogmakerij van Groot-Mijdrecht, waar de oude zeelei, zooals opgemerkt is, ontbreekt, treft men geen zandbodem, doch veen aan.

⁹⁾ Polak, blz. 174.

¹⁰⁾ Versl. v. d. gezondh.comm. der prov. Utrecht, 1897, VI, blz. 24.

¹¹⁾ Beekman, Nederland als polderland, blz. 148.

¹²⁾ Geol. kaart van Nederland, bladen Amsterdam, 's-Gravenhage en Utrecht.

In het oostelijk gedeelte der Ronde Venen vereenigt zich namelijk het veen op groote diepte ¹³⁾ — op de Geologische Kaart van Nederland wordt dit met de fijne zanden tot het Oud-Holoceen gerekend — met het bovenste, het jongere veen. Het eerstgenoemde veen ligt in het Westen onder de oude zeeklei; in Botshol boorde men eerst veen aan, daarna van 4.25 m tot 6.10 m onder de wateroppervlakte zeeklei, die weer op een bruine veenlaag rustte ¹⁴⁾. Door den druk der bovenliggende lagen is dit veen tot een dunne laag samengeperst; in den ondergrond van Mijdrecht is het slechts 20 cm dik ¹⁵⁾. In het Oosten, waar door de afwezigheid van klei de druk veel geringer is, heeft dit veen echter een grootere dikte.

Waar in ons gebied deze twee veenlagen één geheel vormen, is de dikte van het veen het aanzienlijkst; in het Oosten van Demmerik bedraagt deze 6.60 m, bij Vinkeveen-station 7 m ¹⁶⁾, daarentegen bij Mijdrecht-dorp 4.50 m ¹⁷⁾.

Zoo is er dus een belangrijk verschil tusschen het westelijk en oostelijk gedeelte der Ronde Venen. Het Westen verkrijgt na afgraving van het veen en droogmaking der ontstane plassen een bodem met een hoog kleigehalte, het Oosten een veenbodem. Nog meer oostelijk, buiten ons gebied, komt door het steeds dunner worden van de veenlaag in dat geval zelfs een zandbodem voor den dag.

Door dit verschil in den ondergrond zijn in ons gebied de ontwikkelingsmogelijkheden voor de bestaande en nog te verkrijgen droogmakerijen verschillend; deze verschillen worden echter voor het bodemgebruik bij het voortschrijden der landbouwwetenschap geringer, daar men thans in staat is ook van een van nature minder vruchtbaren bodem behoorlijke opbrengsten te verkrijgen.

Door het aaneengesloten veen zochten de groote rivieren eertijds een weg naar zee. Aan den rand van de Ronde Venen treft men behalve ter weerszijden van de Vecht ook strooken klei langs de Angstel, Winkel, Waver en Oude Waver aan. Bovendien is de loop van deze wateren kronkelig; zij hebben alle meer of minder groote meanders gevormd. Dit duidt er dus op, dat deze wateren vroeger rivierloopen waren, die met de Vecht in verbinding stonden. Een nauwkeurig onderzoek naar het verloop van al deze, gedeeltelijk

¹³⁾ Faber, blz. 406; Beekman, Nederland als polderland, blz. 148.

¹⁴⁾ Landbouwk. Onderzoekingen 42 B, blz. 19.

¹⁵⁾ Versl. v. d. gezondh.comm. der prov. Utrecht, 1897, VI, blz. 24.

¹⁶⁾ Boringen Nederl. Spoorwegen.

¹⁷⁾ Versl. v. d. gezondh.comm. der prov. Utrecht, 1897, VI, blz. 24.

verlande, rivierarmen met hun vertakkingen is nog niet gepubliceerd, maar mag van de hand van Dr T. Vink eerlang verwacht worden.

Deze hier afgezette kleistroom hadden groote beteekenis voor den aanleg van de verkeerswegen. Daar deze oude rivierloop buiten de Ronde Venen liggen, profiteerde ons gebied slechts weinig van deze gunstige omstandigheden.

In dit verband dient gewezen te worden op de aanzienlijke kwel, welke in de droogmakerijen is opgetreden. Vooral in droogmakerijen, waar de kleilaag nagenoeg geheel ontbreekt, beteekent dit euvel een groote rem voor een voorspoedige ontwikkeling. Deze kwel staat namelijk met de bodemgesteldheid in het nauwste verband.

Zooals in de volgende bladzijden nader uiteengezet zal worden, heeft men de dijken der droogmakerijen van den bovengrond van het verveende land opgeworpen. Deze dijken bestaan dus uit veen. Bovendien rusten deze op den ouden veenbodem, daar men de dijken opwierp zonder eerst ter plaatse het veen te verwijderen. Bij aanzienlijke niveaunderschillen, zooals in ons gebied veelvuldig voorkomen — het polderpeil van het onverveende land verschilt bijvoorbeeld meer dan 4 m met dat van de droogmakerij Groot-Mijdrecht — is het veen sterk doorlaatbaar. Waar de veenlaag dun is, gaat deze zelfs over in een breiachtige massa, die allen weerstand verliest. Het slotwater heeft dan vaak de donker-zwarte kleur van veenwater.

Hieruit volgt, dat èn het dijklichaam èn de ondergrond waarop deze rust, door het groote drukverschil veel water doorlaten, hoewel het gewicht van het dijklichaam de doorlaatbaarheid vermindert door de samenpersing van het veen.

Nog aanzienlijker is de kwel, die door de diluviale zanden binnendringt. Deze zanden hellen naar het westen, zijn fijnkorrelig en voeren veel water aan. Terwijl de tevoren bedoelde kwel door het dijklichaam en onder den dijk door hoofdzakelijk aan de randen der droogmakerij voorkomt, treedt deze laatste kwel — de zgn. landkwel — in de geheele droogmakerij op. Slechts een kleilaag kan dit bezwaar keeren. Rust daarentegen op het zand enkel een veenlaag en is deze bovendien van geringe dikte, dan doet zich de kwel bijna ongehinderd voor. Waar een vrij dikke derrielaag aanwezig is, zooals in Groot-Mijdrecht kan deze echter wel door goede bewerking minder doorlaatbaar gemaakt worden ¹⁸⁾. In bijgaande schematische

¹⁸⁾ Versl. der Staatscomm. droogm. plassen beoosten de Vecht, blz. 124.

schets — vrij naar W. G. Brinkhorst geteekend¹⁹⁾ — zijn deze drie genoemde soorten kwel te onderscheiden (fig. 3).

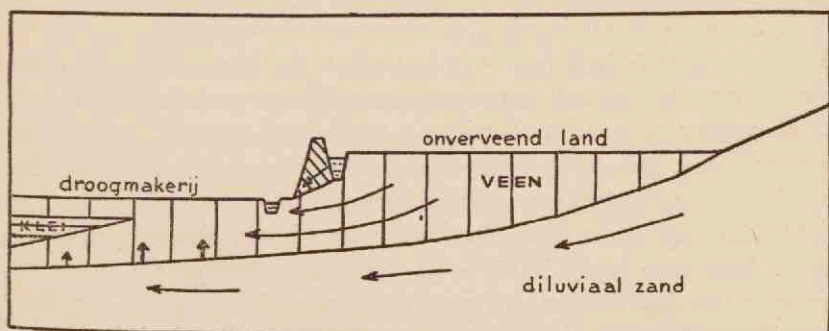

fig. 3. Schematische voorstelling van de drie soorten kwel, die in de droogmakerijen optreden.

Een ander bezwaar, dat zich in de diepe droogmakerijen voordoet, is de verzouting van het polderwater. De graad van verzouting is in ons gebied echter niet zoo groot, dat deze tot nadeelige gevolgen geleid heeft. Bij onderzoekingen in Groot-Mijdrecht ingesteld bleek het chloorgehalte van het polderwater groote verschillen te vertoonen: in den hoofdtocht varieerde dit van 433 tot 895, in de dwarstochten van 85 tot 433 mgr per liter water²⁰⁾. In de Horstermeer daarentegen nam men een chloorgehalte tot 4150²¹⁾, in de Haarlemmermeer gedurende de jaren 1925—1929 een gemiddelde van 521 mgr per liter waar²²⁾. De grootte van de verzouting is dus in Groot-Mijdrecht in vergelijking met deze polders niet bijzonder hoog. Het is moeilijk uit te maken bij welk chloorgehalte nadeelige gevolgen voor het planten- en dierenleven optreden. De samenstelling en structuur van den bodem zijn hierop mede van invloed evenals het al of niet verbroken zijn van het biologisch evenwicht, wat b.v. het geval wordt indien zeewater met zoetwater gemengd is²³⁾.

B. Sjollem a achtte eerst een zoutgehalte van 0.4 % — dit komt overeen met 2424 mgr chloor per liter — nadeelig voor de ontwikkeling van de landbouwgewassen, terwijl dit voor het vee bij

¹⁹⁾ Versl. der Staatscomm. droogm. plassen beoosten de Vecht, blz. 163.

²⁰⁾ id., Bijlage C 17.

²¹⁾ id., blz. 165.

²²⁾ Bijl. Het grondwater, blz. 66.

²³⁾ Zie H. M. Kroon in Bijlage F v. h. Versl. der Staatscomm. droogm. plassen beoosten de Vecht.

0.5 % het geval zou zijn ²⁴⁾). Bovendien vertoonen zich in een gebied van betrekkelijk geringe oppervlakte aanzienlijke verschillen in chloorgehalte, zooals uit bovenstaande gegevens blijkt.

J. G. Bijl komt in zijn „Het grondwater van Rijnland” tot de conclusie, dat de herkomst van het zout der diep gelegen polders van ons gebied niet gezocht moet worden in een toevloeien van Zuiderzeewater, zooals Brinkhorst aannam ²⁵⁾, maar in verband staat met de vorming van den bodem van het Westen van ons land. Deze bodem vormde zich toch in brak water, waardoor „in het polderland achter de duinen de toestand in het algemeen deze is: in de holoceene lagen is het water brak of zout, in het bovenste gedeelte van het daaronder liggend diluvium is het water somtijds zoet, terwijl daaronder, in het dieper gelegen gedeelte van het diluvium, het water wederom zout is” ²⁶⁾. Bijl toont voorts aan, dat het chloorgehalte toeneemt, indien het water dieper opgepompt wordt, zoodat een verlaging van het polderpeil een verhooging van het zoutgehalte meebrengt ²⁷⁾. Waar echter een toevoer van zoet water plaats vindt, zooals in Groot-Mijdrecht het geval is — veel zoet kwelwater dringt hier den polder binnen — kan een verlaging van het zoutgehalte optreden.

Het zoute water der droogmakerijen wordt op den boezem uitgeslagen, waardoor ook in den boezem verzouting ontstaat. Dit kan een nadeeligen invloed uitoefenen op de tuinderij, vooral indien men bij een intensieve bodembewerking boezemwater voor besproeiing gebruikt. Voor de Ronde Venen is het echter een gelukkige omstandigheid, dat alle droogmakerijen — op Wilnis-Veldzijde na — niet op den boezem van dit waterschap uitslaan, maar rechtstreeks op den Amstelboezem.

A. DE EERSTE OCCUPATIE.

Door de afgezonderde ligging — waarop reeds in de inleiding gewezen is — werd ons gebied eerst laat geoccupeerd. De veengronden waren nog te moerassig en hielden lang de vestiging tegen. Eerst nadat men in staat was het water eenigszins te beheerschen, werd de occupatie van deze streken mogelijk. Aanvankelijk volstond men met het graven van slooten om het overtollige water af te voeren

²⁴⁾ Versl. der Staatscomm. droogm. plassen beoosten de Vecht, blz. 205.

²⁵⁾ id., blz. 164.

²⁶⁾ Bijl, Het grondwater, blz. 18.

²⁷⁾ id., blz. 49.

en het leggen van dijken om het buitenwater te keeren; later verzezen de molens, wat een aanzienlijke verbetering van den waterstaatkundigen toestand beteekende. De enkeling was echter niet bij machte deze belangrijke werken tot stand te brengen; noodzakelijk was een gemeenschappelijk samenwerken in den strijd tegen het water, wat den grondslag gelegd heeft voor de vorming van de waterschappen, organisaties, die de eeuwen overleefd hebben ²⁸⁾.

Vanuit de hoogere Vechtgronden heeft men een aanvang gemaakt met de ontsluiting van het veengebied ten westen van de Vecht. Volgens Heeringa waren de oevers van de Vecht reeds voor het einde der ge eeuw bewoond ²⁹⁾. Maar lang voor dezen tijd hadden deze hooge gronden den Romeinen als verkeersweg gediend en was de Vecht een onderdeel van de belangrijke scheepvaartroute van het Noorden naar het Zuiden ³⁰⁾.

Het duurde echter nog geruimen tijd, eer de occupatie van het moerassig deel van het Noordwesten van Utrecht plaats vond; een eerste schriftelijk gegeven hierover vinden we in een charter van 1085 ³¹⁾. In dit charter werd door den bisschop Coenraad in ruil voor eenige andere landerijen aan het kapittel van St Jan te Utrecht onder meer „*terram palustrem in Midreth*” gegeven met het recht er het wereldlijk en het geestelijk gezag uit te oefenen. De oppervlakte, die het kapittel hier verkreeg, was vrij groot; zij omvatte van ons gebied behalve Mijdrecht ook Wilnis, terwijl het kapittel daarbuiten de hooge heerlijkheid over Thamen, Blokland, Cudelstaart, Westveen en Achttienhoven bezat. Het oostelijk gedeelte van het Noordwesten van Utrecht, — Vinkeveen, Demmerik — kwam aan het kasteleinschap van Abcoude ³²⁾. In later tijd wisten de heeren van Amstel een gedeelte in het Noorden — Waverveen — onder hun macht te krijgen, dat als een wig in het Utrechtsche gebied doordrong. Het is niet bekend op welke wijze dit stuk bij Holland gekomen is en of dat door de proostdij of door het kasteleinschap is afgestaan ³³⁾. Zonder twijfel staat deze verovering in verband met den heftigen

²⁸⁾ L. van Vuuren, *Die Niederlande*, blz. 22.

²⁹⁾ Heeringa, *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh.*, VIII, blz. 161.

³⁰⁾ L. van Vuuren, *Het oude schip van Utrecht*.

³¹⁾ Brom, *Regesten* no. 243.

Over de dateering van dit charter bestaat een uitvoerige literatuur. Zie o.a. Vermeulen, *Inventaris*, blz. 2 en Muller, *De kerkelijke indeeling*, blz. 344.

³²⁾ Muller, *De kerkelijke indeeling*, blz. 344.

³³⁾ Heeringa, *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh.* VIII, blz. 165.

Zie ook Dodt van Flensburg, *Van de Monde's Tijdschr.* VI, blz. 272 en Van der Loos, blz. 5.

strijd, die tusschen Holland en het Sticht — eigenlijk Amsterdam en Utrecht — tijdens de Middeleeuwen om de hegemonie op handelsgebied gevoerd is en zeker ook in dit grensgebied plaats gevonden heeft ³⁴⁾.

In bovengenoemd charter wordt gesproken over „moerassig land”, en voorts over „indien de landen bewoond zullen worden”. Hieruit valt op te maken, dat ons gebied niet of althans weinig geoccupeerd was. Dit bevestigt een bericht van 1138, waarin de lieden, wonend bij de A — een water eenige kilometers ten westen van de Vecht — toestemming verkregen om een kerk te bouwen. Deze kerk werd tevens als parochiekerk bestemd voor de bewoners van „nova terra quae vocatur Denemarck” ³⁵⁾; dit nieuwe land is Demmerik, een gedeelte van de gemeente Vinkeveen.

De Kerk heeft als grootgrondbezitster een belangrijk aandeel gehad bij het in cultuur brengen der gronden. Daarbij werkte men volgens een vast plan, wat nu nog aan de verkaveling te zien is. De proost van het kapittel, die zijn gronden in tins uitgaf, hield het algemeen toezicht op de ontwikkeling in zijn gebied en had grooten invloed op het economisch leven. Behalve den grond verpachtte hij ook het water voor de visscherij. Bij Uithoorn stelde hij later een veer over de Amstel in, dat hij met het veerhuis in pacht uitgaf. Zelfs uit de lucht haalde hij profijt door het recht van wind aan den molenaar voor een geldsom te geven ³⁶⁾.

Aan den loop der slooten meent Heeringa nog te kunnen zien, dat de ontginning van ons gebied in westelijke richting vanuit de Vechtstreek begonnen is.

De slooten loopen in dit gedeelte Oost-West, omdat het water naar de A en Angstel afgevoerd moest worden. Meer westelijk vloeide het water naar de Kromme Mijdrecht en Amstel af.

Tusschen de landerijen, die naar het westen afwaterden en de gronden, die hun afvloeiing naar het oosten vonden, lag een soort waterscheiding, een hoog gelegen gebied. Deze waterscheiding is thans nog aanwezig, n.l. de Veenkade, die het grootwaterschap de Ring der Ronde Venen in het oosten en zuidoosten begrenst.

Heeringa wijst er op, hoe uit het kaartbeeld het verloop van de ontginning valt op te maken. Zoo hebben de gronden, die nu gedeeltelijk den polder Demmerik vormen, afwatering gekregen door

³⁴⁾ L. van Vuuren, Die Nederlande, blz. 17.

³⁵⁾ Muller en Bouman, Oorkondenboek, no. 365.

³⁶⁾ Muller, Lijst van goederen, blz. 239.

het verlengen van een sloot, die ter noorden van Oukoop in westelijke richting liep. Toen men met het graven een eind in het veengebied gekomen was, heeft men een vrij breede sloot naar het zuiden gegraven: de tegenwoordige Veldwetering. Deze kwam evenwijdig te loopen aan de Veenkade ten oosten van Oukoop. Vanuit deze Veldwetering zijn weer zijsloten gegraven, die voor de ontwatering van de meer westelijk gelegen gronden dienst moesten doen ³⁷⁾.

Een dergelijke „veld-wetering” wordt ook ten westen van Abcoude-Baambrugge aangetroffen. Op gelijke wijze is daar het land, dat den tegenwoordigen polder Vinkeveen-Proostdij vormt, in cultuur gebracht.

Wat bij een beschouwing van de topografische kaart terstond opvalt, is het typische samenkomen van alle wegen en vaarten in één punt, het centrum van het gebied der Ronde Venen, dat even ten noorden van de dorpskern der gemeente Wilnis in den z.g. binnering der Ronde Venen gelegen is. Ook de verkaveling heeft zich daarbij aangepast, want de lengteassen van het meerendeel der kavels zijn naar dit centrum gericht. Alleen de verkaveling der droogmakerijen sluit zich, zooals te verwachten is, hier niet bij aan. Bezien we echter een kaart, waarop de toestand van deze landen nog weergegeven wordt, zooals die vóór de droogmaking was, dan vertoont deze een beeld, gelijkend op het thans onverveende land. Het laat zich verstaan, dat dit opvallende beeld verklaard moet worden uit het verloop der ontginning in deze streken. Heeringa vermoedt, dat al de ontginners van de randen uit, n.l. van de Amstel, Waver, Angstel en Kromme Mijdrecht, tegelijk dit gebied zijn binnengedrongen; deze streek zou dan zóó onder deze ontginners verdeeld zijn, dat allen moesten werken naar één punt midden in het onontgonnen land gelegen, aangeduid door een paal of rookvuur. Zoodoende ontstonden de verschillende sectoren van een cirkel.

Hoewel de mogelijkheid van deze wijze van ontginning niet uitgesloten is, houdt deze verklaring van het samenkomen van alle slooten in één punt er onvoldoende rekening mee, dat het middelste gedeelte van de Ronde Venen het laagst gelegen is; daar waren reeds in vroeger tijd verschillende meren, zooals nog te zien is op de oudste kaart, waarop de Ronde Venen voorkomen, die van J o o s t J a n s z. van 1575.

Het ligt voor de hand, dat deze diepste plekken het laatst voor ontginning in aanmerking kwamen, mede omdat zij voor de water-

³⁷⁾ Heeringa, Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh., VIII, blz. 163.

berging van belang waren. Nu vormen de Amstel, Waver, Angstel en Kromme Mijdrecht tezamen een cirkel, waarvan het middelpunt juist deze diepe plek is. Voor de ontginning, die vanaf deze wateren geschiedde, werden naar deze diepe plaats slooten gegraven; zoo was de afwatering het gunstigst en werden deze slooten de stralen van dezen cirkel.

Daar deze laaggelegen gedeelten eerst later tot ontginning gebracht konden worden, heeft men er een kade, waarlangs een wetering gegraven werd, omheen gelegd. Ook deze kade kreeg daardoor een cirkelvorm en leende zich uitstekend voor vestiging. Hier ontstonden de dorpen Mijdrecht, Wilnis, Vinkeveen en Waverveen, die al spoedig aaneengroeiden, daar alleen deze hooger gelegen dijk bewoonbaar was. Zoo ontstond hier het typische Hollandsche dijkdorp, gekenmerkt door zijn lintbebouwing.

In dit centrum, waar al de slooten bijeenkwamen, staat reeds op de oudste kaarten een molen geteekend. Echter is op geen kaart duidelijk waar te nemen, welke gebieden precies door deze molen bemaald werden en waarop het water uitgeslagen werd. Heeringa veronderstelt op de Kerkvaart, die langs het dorp Mijdrecht naar de Kromme Mijdrecht loopt, maar argumenteert zijn veronderstelling niet. In dit geval zou reeds vroeg de Kerkvaart tot den boezem van de Ronde Venen behoord hebben.

Vanuit de dorpen op de kade rondom het binnenste deel der Ronde Venen, werd in later jaren het land ontgonnen. Hierbij werd zoowel naar binnen als naar de randen gewerkt. De landerijen in den binnenring gelegen, kregen den naam „Veenzijde”, die aan de buitenzijde gelegen „Veldzijde”³⁸⁾.

Zoo spreekt men b.v. van Wilnis-Veenzijde en van Wilnis-Veldzijde, van Vinkeveen-Veenzijde en van Vinkeveen-Veldzijde.

B. DE AFGRAVING VAN HET VEEN; HET ONTSTAAN DER PLASSEN.

Bij deze eerste ontginningen was aanvankelijk het doel het land als weiland bruikbaar te maken; er werd slechts veeteelt uitgeoefend. Aan veen-afgraving deed men weinig; men stak alleen wat veen voor eigen gebruik af. De oudste kaarten, waarop het gebied der Ronde Venen voorkomt, laten duidelijk zien, dat het land nog zoo goed als onverveend is.

³⁸⁾ Verslag van den Inspecteur der archieven over 1928, blz. 8.

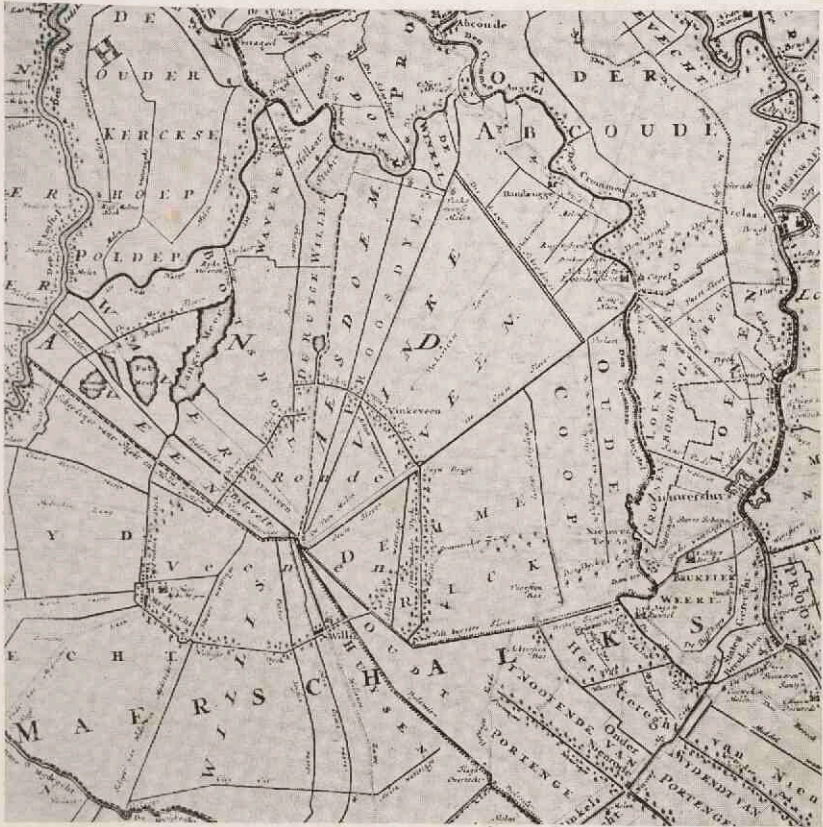

Fig. 4. Verkleinde reproductie van de *Nieuwe kaart van den lande van Utrecht* door Bernard du Roy, uitgegeven tot Amsteldam door Johannes Covens en Cornelis Mortier, 1701. Schaal ongeveer 1 : 33.000. — Het geheele gebied is nog onverveend. Alleen in het Noordwesten bevinden zich enige meertjes. De Hollandsche sector der Ronde Venen is op deze kaart goed te zien.

Op de genoemde kaart van Joost Jansz. (1575) is al het land onverveend geteekend. Ten noorden van Waverveen waren alleen een paar kleine meertjes aanwezig. Gezien hun onregelmatigen vorm is het onwaarschijnlijk, dat deze door veenafraving zijn ontstaan. Ook de kaart van Berkenrode (1628) laat nog geen vervening in dit gebied zien, evenmin de kaart van Visscher, zonder jaartal, maar hoogst waarschijnlijk in het einde der 17e eeuw geteekend.

Op de latere kaarten valt het begin der groote veranderingen waar te nemen, die zich hier langzamerhand door de veenafravingen in het landschapsbeeld voltrekken.

Uit de kaart van Du Roy van 1701 (fig. 4) blijkt, dat de vervening begonnen en zelfs in vollen gang is. Voornamelijk het westelijk gedeelte van den z.g. binnenring der Ronde Venen, dus Veenzijde, ten westen van de vroegere Bijleveld, wordt reeds verveend. Ook heeft men een aanvang gemaakt met de Veldzijde: het stuk tusschen de Mijdrechtsche Zuwe en de Kerkvaart is reeds half ingestoken.

Voor al in het toenmaals Hollandsche gedeelte der Ronde Venen, een sector, gelegen tusschen de Waver en de Veenmolen, zijn de ontginningen in vollen gang, wat zijn oorzaak vindt in de politiek van de Staten der provincie Utrecht tegenover het vervenen.

De houding van de Overheid ten aanzien van de veenafravingen.

Na 1500 begonnen de laag- en hoogveenafravingen in ons land, ook in de provincie Utrecht, steeds toe te nemen, waarom men van hoogerhand ingrijpen noodzakelijk achtte, vooral met het oog op de afgraving van het laagveen³⁹⁾.

De argumenten, aangevoerd voor beperking van de afgravingen, zijn bekend. De nadeelen, die men dachtte, zijn in het kort samengevat, de volgende:

In de eerste plaats de vernieling van den cultuurbodem. Vruchtbaar weiland veranderde in een plas.

Ten tweede: de armoede, die deze vernieling tot gevolg heeft. Slechts eenige visschers en rietsnijders vonden een bestaan, waar vroeger een belangrijke bron van welvaart, de veeteelt, aanwezig was.

Ten derde bestond de vrees dat door de ontstane plassen het reesteerende gebied, vooral bij stormen, gevaar liep vernield te worden.

³⁹⁾ Zie ook de Vooijs, Reeuwijk.

Ten vierde was men bezorgd, dat er gebrek aan brandstof zou ontstaan, daar veenvorming zeer langzaam geschiedt en in dien tijd slechts hout en turf als brandstof in aanmerking kwamen.

Ten slotte voorzag de provincie Utrecht vermindering van inkomsten, daar een vrijwel waardeloos plassegebied veel minder grondbelasting opbrengt ⁴⁰⁾.

Al deze bezwaren leidden tot het nemen van verschillende maatregelen om de nadeelen, verbonden aan de veenafgraving, vooral die van het laagveen, in te perken.

Eén van deze maatregelen was het heffen van een uitvoerrecht op turf bij vervoer buiten de provincie. Het provincialisme vierde hierbij hoogtij: iedere provincie zorgde voor zijn belang en hield zijn turf zooveel mogelijk binnen eigen grenzen. De groote Nederlandsche steden moesten maar uit hun eigen gewest hun brandstof zien te verkrijgen. Het gevolg was, dat juist het kleine gedeelte der Ronde Venen, dat tot Holland behoorde, sterk is verveend: het dichtbij gelegen Amsterdam kon van hier zijn turf betrekken; het vervoer daarheen ging langs de vele waterwegen gemakkelijk, daarenboven kon 's winters de slee gebruikt worden. Veel hielp dit uitvoerrecht echter niet: de watervlakten in de provincie groeiden voortdurend. Ook het verhoogen van dezen turfimpost, zooals dit uitvoerrecht genoemd werd, baatte weinig. Telkens werden de bepalingen voor den turfimpost hernieuwd en aangevuld, want maar al te dikwijls werd deze belasting ontdoken en het gewenschte resultaat dus niet bereikt ⁴¹⁾.

Het spreekt vanzelf, dat het district der vier Amstelmolens, waartoe het Utrechtsche gedeelte der Ronde Venen behoorde, vooral tegen dezen impost was gekant. In 1751 werd daarom aan dit gedeelte der provincie, om te kunnen concurreeren met het Nederlandsche gedeelte, een vermindering op deze uitvoerbelasting toegeestaan ⁴²⁾. Dit besluit werd ook in later jaren gehandhaafd; zoo bedroeg de impost in 1781 voor de provincie Utrecht 5 stuivers 10 cent per zak turf en voor het Utrechtsche gedeelte der Ronde Venen slechts 2 stuivers 13 cent ⁴³⁾.

Slechts in het kort zal worden nagegaan, welke maatregelen de overheid genomen heeft om de veen-afgravingen te beperken, en hoe

⁴⁰⁾ Vegelin van Claerbergen, blz. 33.

⁴¹⁾ Utr. Pl. B., II, 837, 839, 841; Verv. Utr. Pl. B., II, 713, 718.

⁴²⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 719.

⁴³⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 718.

zij er toe gekomen is de droogmaking van de ontstane plassen te eischen. Deze maatregelen zijn breedvoerig besproken in het proefschrift van T. F. J. A. Dolk over het veenrecht in de provincie Utrecht 44).

In 1592 werd het eerste placcaat tegen de ontgroning, zooals de turfafgraving daarin terecht genoemd wordt, uitgevaardigd. De geheele vervening kwam onder toezicht van de overheid en alleen zij had het recht toestemming tot vervening te geven. Tevens werd de tijd geregeld waarin en de wijze waarop verveend mocht worden. Om uitbreiding van de plassen te voorkomen mocht een stuk land niet geheel verveend worden, maar moesten ribben van een bepaalde breedte achterblijven en dijken en wegen door voorlanden beschermd worden.

Bevreesd, als de staten der provincie waren, dat zij op den duur de grondbelasting van de tot plassen geworden stukken land zouden derven, bepaalden zij, dat van iederen morgen land voor den aanvang der vervening een bepaalde som gelds, aanvankelijk 50 gulden, moest gestort worden, als waarborg voor het betalen der belastingen, waarvan de rente later na aftrek der belastingpenningen aan den eigenaar werd uitbetaald 45).

Aan deze bepalingen van het reglement is slecht de hand gehouden. Voortdurend werd over niet-naleving geklaagd. Daarom achtten de Staten van Utrecht herziening van het reglement van 1592 de beste oplossing, en zoo ontstond in 1694 een nieuw placcaat op de ontgroningen, waarin de vervening nog meer aan banden werd gelegd en de waarborgsom tot f 100.- verhoogd. Wie deze f 100.- niet betalen kon, mocht in plaats daarvan voor iedere roede gespreid veen één stuiver betalen. Dit is het z.g. stuiversgeld, dat ook als waarborg diende voor het betalen der grondbelasting 46). In 1696 werd de waarborgsom al weer verhoogd tot f 200.- per morgen land, in 1719 tot f 250.-, in 1735 tot f 300.- 47).

In 1767 kwam weer een nieuw placcaat inzake de ontgroning tot stand. Sinds het vorig reglement waren er vele aanvullende ordonnanties bijgekomen, zoodat men uit den warwinkel van bepalingen niet uit kon komen en een algemeene herziening noodzakelijk bleek. Deze kwam ongeveer overeen met het vorig regle-

44) Dolk, Het veenrecht in de provincie Utrecht.

45) Utr. Pl. B., I, 664.

46) Utr. Pl. B., I, 666.

47) Utr. Pl. B., I, 676, 691; Verv. Utr. Pl. B., II, 82.

ment; echter werden de bepalingen nauwkeuriger omschreven en meer toezicht op de veenderijen ingesteld ⁴⁸⁾).

De bezorgdheid over de ontstane vernielingen werd ten slotte zoo groot, dat in 1790 de ordonnantie tot stand kwam, met de bepaling, dat voortaan geen polder meer verveend mocht worden zonder verlof van de Staten der provincie en zonder indiening en vaststelling van een plan tot droogmaking van de plas, die door de vervening ontstond ⁴⁹⁾. De Staten verkregen hierdoor de beslissing, of de vervening in het algemeen belang was. Daardoor konden slechts polders voor vervening in aanmerking komen, die later in vruchtbaar land te herscheppen zouden zijn. Landverlies moest voorkomen worden. De vrees, dat de grondbelasting schade zou lijden, was vroeger hoofdzak; thans zag men gelukkig meer de belangrijkheid van het voorkomen van de vernietiging van den cultuurbodem.

De argumentatie om tot verhooging van den impost op den uitvoer van turf te geraken, welke juist in deze jaren plaats vond, werd eveneens door dit motief beheerscht. De opmerking, door de voorstellers van deze impostverhoging gemaakt, dat de geheele provincie Utrecht één groote waterplas werd, was wel sterk overdreven, maar voor het noordwestelijk gedeelte der provincie school er toch een kern van waarheid in.

Hebben nu al deze maatregelen het te verwachten resultaat opgeleverd? Voor zoover deze genomen waren om zeker te zijn van de grondbelasting, waarvoor een waarborgsom gestort werd, is dit het geval geweest; hoewel aan de betaling ervan wel eens wat mankeerde en het beheer van het gevormde waarborgfonds door de plaatselijke autoriteiten niet steeds volmaakt was ⁵⁰⁾. Gebrek aan brandstof is er niet geweest, maar dit was meer het gevolg van een toenemend steenkoolgebruik in later jaren.

Is landvernieling en de daaruit voortkomende opdroging van een bron van welvaart voorkomen?

Aanvankelijk niet; wel waakte men ervoor, dat uitgeveende plassen zich niet op natuurlijke wijze vergrooten konden, door te bepalen, dat bij vervening ribben achter moesten blijven. Bovendien bevatten de placcaten andere bepalingen, o.a. door de vervening slechts gedurende een gedeelte van het jaar — half Maart - 1 Augustus — toe te staan en door het verbod op een stuk land meer dan twee maal

⁴⁸⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 83.

⁴⁹⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 92.

⁵⁰⁾ Dolk, blz. 56.

Foto 3. Een eenzame visscher op de plassen van Botsbol.

Foto 4. Paaltjes geven de verhoefslaging van den ringdijk om de Vinkeveensche en Proostdijer plassen aan.

per jaar veen te spreiden, om een tē groote uitbreiding van een plas tegen te gaan, maar desondanks kwam er water in plaats van land: de veeteelt verdween, waarvoor wel tijdelijk soms een welvarend veenbedrijf in de plaats kwam, maar daarna was de bron van inkomsten van zoo'n uitgebreid gebied verloren, uitgezonderd de geringe baten, die de visscherij opleverde.

Voor sommige gedeelten van de provincie Utrecht kwam dit verbod zonder droogmakingsplannen te laat. De Loosdrechtsche plassen waren reeds grootendeels gevormd en de hier aanwezige zandbodem maakte, dat het droogmaken ervan geen winstgevend resultaat op kon leveren.

Ook voor het gebied der Ronde Venen kwam deze bepaling eigenlijk te laat. Maar daar hier de bodem der plassen gedeeltelijk uit vruchtbare klei bestaat, kwamen deze gronden aan landbouw en veeteelt ten goede.

Reeds 100 jaar vóór het uitvaardigen van dit gebod tot droogmaking was men in Mijdrecht met het systematisch vervenen begonnen. Aanvankelijk beteekende de vervening nog niet veel, wat blijkt uit de geringe bedragen, *f* 100.- tot *f* 200.-, die jaarlijks in het waarborgfonds gestort werden, maar na de tweede helft der 18e eeuw nam de vervening snel toe, en werd er jaarlijks gemiddeld *f* 5000.- in dit fonds gestort⁵¹⁾.

In het laatst der 18e eeuw greep de Overheid nog verder in: vervening werd slechts mogelijk, indien men naast de waarborgsom ook nog consignatiepenningen voor alle ha te vervenen grond betaalde. Deze gelden dienden speciaal om de droogmaking later financieel mogelijk te maken.

In het octrooi der Mijdrechtsche droogmakerij, verleend door de Staten van Utrecht, 26 Aug. 1879, werd bepaald dat iedere eigenaar voor de droogmaking *f* 150.- per ha moest storten, terwijl tevens werd toegestaan, het reeds gevormde waarborgfonds ook voor deze droogmaking te gebruiken⁵²⁾.

Deze toenemende zorg van de Overheid ten aanzien van de verveningen valt zeker te waardeeren, toch kan een te groote belemmering van de vervening nadeelig zijn. Is een polder eenmaal ingestoken, dan is een zoo spoedig mogelijke voortgang van de vervening gewenscht om den polder geheel uit te venen. Des te eerder en beter is dan de droogmaking mogelijk. De verslaggever over den toestand

⁵¹⁾ Oud-Archief Mijdrecht no. 48.

⁵²⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 125.

der veenderij in het noordwestelijk gedeelte der provincie Utrecht aan de regeering van Koning Lodewijk Napoleon merkte dit ook op ⁵³⁾. Deze zag in de vervening een bron van inkomsten, die men hier noode kon missen; want 1100 veenarbeiders waren in Mijdrecht, Wilnis en Vinkeveen werkzaam. Het stopzetten der vervening zou slechts armoede brengen. Bovendien werden de belangen geschaad der landeigenaren, die voor een hoogen prijs het land als veenland gekocht hadden.

C. DE DROOGLEGGING DER PLASSEN.

1. De Mijdrechtsche droogmakerij.

De eerste plassen in het gebied der Ronde Venen werden in het einde der 18e eeuw drooggemaakt, waardoor de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij ontstaan is. Evenals bij de latere droogmakingen waren ook hier vele moeilijkheden te overwinnen. Het heeft tientallen jaren geduurd eer een goeden cultuurgrond verkregen was.

De aanleiding tot droogmaking was niet in de eerste plaats het verkrijgen van nieuwen cultuurgrond. De ingelanden van de polders wilden n.l. langs een omweg bereiken, wat hun aanvankelijk geweigerd was. In begin 1781 was de impost op den uitvoer van Stichtsche turf aanzienlijk gestegen, waardoor Mijdrecht zéér moeilijk kon concurreren met het Hollandsche Waverveen bij de levering van turf aan Amsterdam. Een verzoek, ingediend bij de Staten van Utrecht, om vrijstelling van dezen verhoogden impost werd echter geweigerd. Maar nu stelden de veenlieden van Mijdrecht-Veldzijde voor de plassen droog te maken en vroegen in verband daarmee vrijstelling van de verhooging van deze uitvoerbelasting ⁵⁴⁾.

De ingelanden van Mijdrecht-Veldzijde vroegen daarom octrooi voor de droogmaking van hun plassen aan, terwijl in het ontwerp ook een gedeelte van het Hollandsche Waverveen betrokken werd, waardoor men een besparing bij den dijk aanleg verkreeg.

Dit ontwerp verkreeg echter niet de goedkeuring van de Staten van Utrecht, mede door het ongunstige advies van de Proosdij van St Jan. De Staten van Utrecht maakten daarna zelf een nieuw plan, maar nu gingen de ingelanden er niet mee accoord.

Zoo bleven de plannen eenige jaren hangende, totdat schout en

⁵³⁾ Oud-Archief Mijdrecht no. 59.

⁵⁴⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 112.

schepenen van Mijdrecht er bij de Staten van Utrecht op aandrongen toch eindelijk een besluit te nemen, daar de plassen zich voortdurend uitbreidden en gevaar gingen opleveren ⁵⁵). Evenals bij de droogmaking van de Haarlemmermeer deed ook hier het gevaar, niet het verkrijgen van nieuw land, tot droogmaking besluiten. De Staten van Utrecht wijzigden hun vorig ontwerp, dat thans de goedkeuring van de ingelanden verkreeg. In dit ontwerp werd bepaald, dat de Eerste Bedijking zoo spoedig mogelijk drooggemaakt zou worden. De Tweede Bedijking moest na 33 jaar haar ring gesloten hebben en zou door haar water te laten afvloeien op de Eerste Bedijking door deze drooggemalen worden.

Eerst na 60 jaar zou door de Staten van Utrecht beslist worden, wanneer de sluiting van den ring van de Derde Bedijking, die nog veel veen bevatte, plaats moest vinden.

Reeds werd vermeld, dat behalve het waarborggeld nog *f* 150.- per ha consignatiegeld betaald moest worden om de droogmaking financieel mogelijk te maken.

De droogleggers verkregen eenige voordeelen. Bijna alle politievoorschriften t.a.v. de vervening werden terzijde gesteld — legakker en voorlanden waren niet langer van vervening uitgesloten —, terwijl de drooggekomen landerijen geruimen tijd vrijdom van verschillende belastingen verkregen ⁵⁶).

De Eerste Bedijking.

De bedoeling was aanvankelijk, dat de ingelanden de Eerste Bedijking zelf zouden droogleggen. Daar deze echter met geldgebrek te kampen hadden en de provincie ^{Staten} juist ruim van geldmiddelen voorzien was, werd besloten, dat deze laatste de droogmaking op zich zou nemen.

Met het grootwaterschap de Ronde Venen sloot men een contract, waarbij eenige molens toestemming ontvingen het water op den boezem van dit waterschap uit te slaan.

In 1789 werd door de Staten van Utrecht het octrooi verleend ⁵⁷). In 1791 was de ringdijk gesloten, maar met het droogmalen begon men eerst drie jaar later, toen de stoommachine, het tweede stoomwatergemaal in Nederland, gereed was en men twee oude windvijnzelmolens als hulpkracht in gebruik kon nemen. De boeren voelden

⁵⁵) Beknopt overzicht der bedijkingen onder Mijdrecht.

⁵⁶) Verv. Utr. Pl. B., II, 125.

⁵⁷) Beknopt overzicht der bedijkingen onder Mijdrecht.

in dezen tijd nog weinig voor dergelijke „vuurmachines“. Ze waren bevreesd voor brandgevaar en beducht, dat door het geraas de koeien minder melk zouden geven ⁵⁸). In 1796 kwamen de eerste gronden boven water, echter slechts voor korten tijd, want spoedig bleek, dat de stoommachine, evenals de vijzelmolens, fouten hadden. Het werd een jarenlange misère met deze bemalingsinrichtingen. In plaats van de twee vijzelmolens kwamen er vier nieuwe, terwijl er aan de Kerkvaart nog vier schepradmolens bijgeplaatst werden. In 1817 was eindelijk twee-derde van de plas droog; het volgend jaar ging alles weer verloren, toen het machinegebouw afbrandde. De machine werd wel gerepareerd, maar kostte zooveel brandstof — 30.000 gulden per jaar —, dat men besloot het gemaal buiten werking te stellen (in 1830 werd het verkocht en afgebroken). In 1815 kwamen de landen wel weer droog, dank zij het werk der 8 molens, maar lang duurde dit niet.

In 1826 b.v. stond het water nog 2.50 m, in 1834 2.60 m boven zomerpeil ⁵⁹).

De polder was, ondanks al de moeiten en kosten eraan besteed, nog een rietpoel. De eenige opbrengst was wat riet, dat hier gesneden kon worden. De boeren waren er langzamerhand allen uitgetrokken. Zoo was de toestand, toen het Rijk eindelijk ingreep en de verbetering der droogmakerij op zich nam.

In 1838 werd hiertoe besloten. In 1845 konden de eerste perceelen verhuurd en zeven jaar later, in 1852, door het Rijk publiek verkocht worden. De droogmakerij werd eigendom van twee heeren, n.l. Mijnlief en Van Haeften, die de verbetering voortzetten door het aanleggen van wegen en duikers en in een beteren waterafvoer voorzagen ⁶⁰). Langzamerhand ging de droogmakerij vooruit. Aanvankelijk bleef er nog een poeltje bestaan, vlak bij Waverveen. Bij regenval stroomde het water hiervan over de nabijgelegen landerijen. Dit poeltje is in later jaren droogemaakt ⁶¹).

De Tweede Bedijking.

Toen het Rijk de gronden in de Eerste Bedijking verkocht, moest er tegelijkertijd een nieuw contract met de ingelanden van de toe-

⁵⁸) Muller, De Ingenieur van 8 Oct. 1937, blz. W 108.

⁵⁹) J. Blankensen, Memorie wegens de tegenwoordige gesteldheid der droogmaking van de Mijdrechtsche plas. 1834. Oud-Archief Mijdrecht.

⁶⁰) Tijdschr. ter bevord. der Nijverheid 1855, blz. 138.

⁶¹) Mijnlief, Landb. courant 1854, no. 56.

komstige Tweede en Derde Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij gesloten worden. In het octrooi van 1789 was bepaald, dat de ingelanden uit de Tweede Bedijking hun consignatiegelden zouden storten in de kas der Eerste Bedijking. Deze laatste zou dan later de Tweede Bedijking droogmalen door een verbinding tusschen beide bedijkingen tot stand te brengen. Men zag hiervan in 1852 af ⁶²⁾; de Tweede Bedijking kreeg als schadeloosstelling een bedrag van f 20.000, benevens wat land, noodig voor den aanleg van den ringdijk, terwijl men tevens van de dijken der Eerste Bedijking gebruik mocht maken. De ingelanden van de Tweede Bedijking verplichtten zich echter binnen vier jaar de gronden droog te leggen. Alle ingelanden participeerden in de droogmaking, die in 1856 gereed kwam. Na voltooiing der verkaveling vond de verdeling onder de eigenaren plaats ⁶³⁾.

De Derde Bedijking.

De Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij is in tegenstelling met de Eerste Bedijking op eigen kosten van de ingelanden drooggemaakt ⁶⁴⁾. In het hierboven genoemd octrooi van 1789 was voorgeschreven, dat er na 65 jaar een verslag over den stand der verving in de toekomstige Derde Bedijking uitgebracht moest worden. De hoeveelheid veen was in dat jaar, in 1849, nog vrij groot; er was van de 733 ha nog 133 ha onverveend. De verslaggevers rekenden nu uit, dat het nog 20 jaren duren zou eer alles verveend was, waarom ze voorstelden de droogmaking voorloopig uit te stellen ⁶⁵⁾. Hun voorstel vond echter bij Gedep. Staten van Utrecht geen instemming. Spoedig daarop, in 1851, werd bij Koninklijk Besluit bepaald, dat vóór 1 Januari 1854 een ontwerp van droogmaking vastgesteld moest zijn en op 1 Januari 1855 de ringdijk gesloten behoorde te wezen, terwijl men een jaar later met de bemaling aanvangen moest.

Bij de ingelanden rees echter verzet tegen den korten termijn, voor de uitvoering van deze werken gesteld. Velen, die nog onverveend land bezaten, dienden verzoekschriften in om deze bepalingen te wijzigen.

⁶²⁾ Staat houdende de scheiding van waarborgsommen behorende aan de gemeene lieden onder Mijdrecht, 1852. Oud-Archief Mijdrecht, no. 99.

⁶³⁾ Beknopt overzicht der bedijkingen.

⁶⁴⁾ Oud-Archief Mijdrecht, no. 87.

⁶⁵⁾ Verslag omtrent de staat van verving der Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij in 1849. Archief Derde Bedijking.

Men bereikte dat een uitstel van 6 jaar verleend werd; de bemaling behoefde eerst in 1862 aan te vangen; echter onder voorwaarde, dat tusschen 1854—1861 elk jaar 1/8 van het resteerende veen verveend zou worden. Mocht er in 1862 nog onverveend land aanwezig zijn, dan had men over deze stukken grond de volle waarborg- en consignatiegelden te betalen ⁶⁶⁾.

Vóór men echter tot de bemaling over kon gaan, waren er nog vele moeilijkheden te overwinnen. De droogmakerij zou n.l. haar water uitslaan op den boezem der Ronde Venen, waarvoor een contract met dit waterschap vereischt was. Tal van bezwaarschriften werden ingediend, voornamelijk door de polders in het Oosten, in Abcoude-Proostdij en Vinkeveen en Waverveen. Deze polders vreesden een té hoogen waterstand naast verslechtering van de kwaliteit van het water. Ook hieruit blijkt weer, dat de strijd tegen het water niet steeds een vereenigende werking uitoefent op bewoners van eenzelfde gebied. Er kwam een tegenstelling tusschen de ingelanden van het oude land en die van het nieuwe tot uiting, die ook bij latere droogmakerijen, o.a. van de veenderij Wilnis-Veldzijde, zich zou openbaren. De bezwaren tegen het uitslaan van water op den boezem der Ronde Venen werden echter door den minister niet gedeeld; het contract tusschen de Ronde Venen en de Derde Bedijking werd in 1861 door hem bekrachtigd ⁶⁷⁾. In 1863 begon het stoomgemaal te werken; reeds in 1864 konden de drooggevallen gronden verkaveld en publiek verkocht worden. Zij brachten in totaal f 276.875 op. De hoogste prijs per ha bedroeg f 831.-, de laagste f 40.-, gemiddeld werd f 376.- per ha betaald ⁶⁸⁾.

Aanvankelijk had men met waterbezwaar te kampen. Het stoomgemaal, dat met 2 watermolens voor de waterloozing zorgdragen moest, had men vlak bij de Pondshoekerschutsluis gebouwd, dus in het Westen der droogmakerij, terwijl de gronden in het Oosten, bij het dorp Mijdrecht het laagst liggen. Bovendien bleek de waterberging (1 : 13) van onvoldoende capaciteit te zijn.

Daarbij was de bodem der droogmakerij verre van vlak. Er kwamen kavels voor, die hoogteverschillen van 75 cm vertoonden. Naast kavels, die 1.50 m boven polderpeil lagen, staken anderen daar niet meer dan 40-50 cm boven uit. Het geheele oppervlak van de bedijking was zéér onregelmatig. In 1875 stond men daarom

⁶⁶⁾ Beknopt overzicht der bedijkingen.

⁶⁷⁾ Prov. Verslag, 1862 en 1863.

⁶⁸⁾ Beknopt overzicht der bedijkingen.

aan verschillende kavels een eigen peil toe, terwijl het peil der droogmakerij op 5 m - N.A.P. bepaald werd. Zoo kwamen er afdeelingen 4.75 m, 4.50 m, 4 m of 3.50 m - N.A.P. te liggen, die dus het water zoo lang mogelijk vasthielden. Daarnaast waren er weer kavels, die zoo diep lagen, dat een peil van 5 m - N.A.P. nog te hoog was; aan deze werd een eigen bemaling toegestaan. Zoo werden er een drietal molentjes gebouwd om enkele kavels dieper te ontwateren, wat weer nadeel opleverde aan de belendende perceelen, die overlast kregen van het door hun buurman uitgeslagen water⁶⁹).

De toestand is thans veel verbeterd, doordat de slooten verdiept zijn, waardoor de ruimte voor waterberging vergroot werd. De kavels hebben door de voortdurende grondbewerking een gelijkmatiger oppervlak gekregen. Een nieuw gemaal heeft een belangrijke verbetering gebracht; dit vervangt het oude gemaal en de twee molens. Door zijn gunstiger ligging in het zuidwesten van den polder en door zijn grootere capaciteit kan men het polderpeil beter beheerschen.

2. Groot-Mijdrecht.

Na de tot standkoming van de Mijdrechtsche droogmakerijen duurde het niet lang, of er werden plannen beraamd tot drooglegging van het plassegebied binnen den binnenring der Ronde Venen met het daarbij aansluitende water ten noorden van Waverveen (de z.g. Noorder-Zuiderpolder).

Ook hier had de vervening reeds groote vorderingen gemaakt. Het dorpje Waverveen was bijkans geheel door het water omringd en nog slechts door twee smalle wegen verbonden met de omgeving.

Het aantal huizen was voortdurend afgenomen, naarmate de vervening voortgang had. Wanneer wij de oude kaarten raadplegen valt dit terstond op.

Dunkerts de Rij (1629) teekent een 56-tal huizen. Du Roy (1701) nog 40, terwijl er ook in 1810 nog eenzelfde aantal aanwezig blijkt te zijn⁷⁰). Dan begint de ondergang, want in 1850 vermeldt de provinciale kaart hier slechts 13 huizen.

Een geheele nederzetting is zelfs door de toenemende veenafgraving verdwenen. Halverwege Waverveen en de Waver liep in

⁶⁹) Archief Derde Bedijking.

⁷⁰) Kaart van de Waverveensche en omliggende polders.

vroeger tijd een oost-westelijke weg, waaraan de buurtschap de Waverbanken gelegen was, volgens *Dunkerts de Rij* (1629) uit 36 huizen bestaande. In 1701 (*du Roy*) is dit aantal reeds tot 16 geslonken, in 1749 (*Tirion*) is echter niet één meer over en heeft het dorpje voor water plaats gemaakt.

Hetzelfde geschiedde met een 8-tal huizen op eenige honderden meters ten zuiden van het tegenwoordige stoomgemaal van Groot-Mijdrecht gelegen, de Voor-Banken genoemd. Deze zijn op de kaart van *Dunkerts de Rij* (1629) nog te zien, op die van *du Roy* (1701) echter niet meer; het land is dan in volle vervening.

Behalve deze buurtschappen verdwenen langzamerhand ook de in den polder verspreid liggende boerderijen. Er kwamen wel vaak schuren, door de veenarbeiders als woonhut gebruikt, voor in de plaats, maar deze gebouwen waren slechts tijdelijk, zij verdwenen, naarmate de vervening voortging, en ten slotte moesten ook de verveners zelf vertrekken.

Zoo staan op de kaart van *Kips* van 1850 — zie fig. 5 — nog ongeveer 25 verspreide boerderijen, meestal op kleine eilandjes gelegen. In hoofdzaak liggen deze in Vinkeveen-Veenzijde, dat toen nog het minste verveend was.

Op een kaart, gevoegd bij het plan tot droogmaking der Ronde Venen (zonder jaartal; 1865?), is dit aantal tot 14 gedaald.

Uit het bovenstaande volgt, dat de vervening ook hier reeds vrij vroeg begonnen is. Toch beperkte deze zich aanvankelijk tot den Noorder-Zuiderpolder, die vóór den Franschen tijd grootendeels aan Holland behoorde en dus onbelemmerd zijn turf aan Amsterdam kon leveren, wat ook het geval was met den Hollandschen sector van den binnenring⁷¹⁾. Op de kaart van *Dunkerts de Rij* is de vervening nog niet begonnen, in 1701 is zij hier echter reeds in vollen gang. Daarna werd ook in het Utrechtsche gedeelte van den binnenring druk verveend, wat op de kaart van 1810 duidelijk uitkomt. Het is voornamelijk het westelijk gedeelte, dus Mijdrecht en Wilnis-Veenzijde, dat ingestoken is. In 1850 is in den binnenring bijna geen land meer over, alleen nog enkele eilandjes in Vinkeveen- en Proostdij-Veenzijde; in het Noorden is alles water. De zoeven genoemde kaart, behoorend bij het plan tot droogmaking, toont ons niets dan water, op een enkel eilandje bij Vinkeveen na.

⁷¹⁾ Van Ollefen, onder: De heerlijkheid Waveren, Botshol en Ruige Willis.

Fig. 5. Verkleinde reproductie van de Kaart van de provincie Utrecht, vervaardigd door J. H. Kips in 1850 op schaal 1 : 50.000. — De plassen hebben een zeer groote uitgestrektheid. De Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij — de oude Hoflandsche polder — is nog de eenige droogmakerij in de Ronde Venen. De Vinkeveensche en Proostdijer polders zijn nog niet in vervening.

Zoo was de toestand, toen in 1870 tot droogmaking besloten werd.

De droogmakingsplannen bestonden reeds lang vóór 1870. Toen in het einde der 18e eeuw Mijdrecht-Veldzijde verlaging van den impost op turf verkrege had onder belofte, dat de plassen zouden worden drooggelegd, richtten ook anderen, o.m. de ingelanden van Mijdrecht-, Wilnis-, Vinkeveen- en Abcoude-Veenzijde, zich met hetzelfde verzoek tot de Staten van Utrecht. Hun plannen vonden geen instemming, zoodat toen èn van de droogmaking èn van de impostverlaging niets kwam.

Omstreeks 1810 werden er weer plannen gemaakt. Een droogmakerij werd voorgesteld, met een oppervlakte gelijk aan de tegenwoordige droogmakerij Groot-Mijdrecht, uitgezonderd de oostelijke helft van den binnenring, maar met toevoeging van Botshol⁷²⁾. Ook dit plan vond geen gunstig onthaal, evenmin een ander, dat in 1838 werd opgesteld.

In de vijftiger jaren der vorige eeuw werd echter van verscheidene kanten concessie voor de droogmaking van de plassen der Ronde Venen aangevraagd.

Twee aanvragen bereikten in 1854 de Kroon. Geen van beiden werd echter ingewilligd. Gebrek aan locale kennis en gebrek aan kapitaal vormden een beletsel tot goedkeuring der plannen⁷³⁾.

Eén der aanvragers, de burgemeester van Mijdrecht, J. G. de Voogt, een vooraanstaand man in deze streken, die reeds bij de tot standkoming van de Mijdrechtsche bedijkingen een voornaam rol gespeeld had, hield echter vol. Nadat nog verschillende plannen, door anderen ingediend, verworpen waren, kwamen De Voogt en K. van Wieringen Hzn. in 1865 met een plan, dat aanvaard werd. Ruim 23000 ha zouden ingepolderd worden, waarvan reeds 8/9 verveend was. Alleen bij Vinkeveen, waar het land het laagst is, was nog wat veen over⁷⁴⁾. Het Rijk en de Provincie verleenden elk een subsidie van f 100.000 en zouden daaraan ieder nog een som, tot een maximum van f 59.750, toevoegen, indien bij liquidatie der Naamlooze Vennootschap, voor de drooglegging der plassen gevormd, niet een uitkeering van 10 % op het gestorte kapitaal gedaan kon worden. Dit laatste is niet noodig gebleken.

⁷²⁾ Kaart van de Waverveensche en omliggende polders.

⁷³⁾ Prov. Verslag 1854.

⁷⁴⁾ Plan tot droogmaking van de Noorder-Zuiderpolders en de binnening der Ronde Venen. Oud-Archief Ronde Venen.

Het duurde echter eenige jaren, tot 1870, voordat de concessie officieel gegeven kon worden. Eerst moesten nog eenige contracten met aangrenzende polders gesloten of gewijzigd worden. In 1872 kon men met de droogmakingswerkzaamheden een aanvang maken ⁷⁵⁾.

Niet alleen voor den nieuwen cultuurgrond, die verkregen zou worden, verleenden Rijk en Provincie deze ruime subsidie. Sterk was de aandrang der gezondheidscommissie, vooral van den Inspecteur der Volksgezondheid te Utrecht om de plassen, die een nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand in de Ronde Venen uitoefenden, droog te leggen ⁷⁶⁾.

Het oorspronkelijke plan van De Voogt c.s., zooals in 1865 opgesteld, is behoudens eenige kleine wijzigingen uitgevoerd. De droogmakerij is iets kleiner geworden; in plaats van 2300 ha werd de oppervlakte 2012 ha.

In 1874 kwamen de eerste gronden droog te liggen. Twee jaar later kon men met de verkaveling beginnen. In 1880 werd de droogmakerij voltooid beschouwd en droeg men de verdere zorg over de drooggelegde gronden aan het pasgevormde waterschap Groot-Mijdrecht op ⁷⁷⁾.

De droogmakerij is echter als een „janboel”, zooals terecht in de Provinciale Vergadering van Utrecht is opgemerkt, opgeleverd. Reeds bij de droogmaking zelf hadden zich verschillende moeilijkheden voorgedaan. Na de verkaveling bleek, dat de machines niet in staat waren het vele kwelwater, dat de droogmakerij binnendrong, weg te malen.

Zij werden versterkt, terwijl een tweede pompmachine naast de eerste gebouwd werd ⁷⁸⁾. Ondanks deze tegenslagen maakte de Maatschappij tot drooglegging van plassen in de Ronde Venen toch nog goede zaken, de derde termijn der subsidie van Rijk en Provincie behoefde zelfs niet aanvaard te worden. Maar de wijze, waarop deze Maatschappij de zaken hier behartigd heeft, was verre van fraai. Heel het streven was de plassen zoo spoedig mogelijk met alle ter beschikking staande middelen droog te krijgen en het land verkoopbaar te maken, wat geheel iets anders is dan het behoorlijk droog en cultuurrijp maken van een polder. Bij deze overhaasting heeft de Maatschappij zichzelf dikwijls geschaad, zoodat er b.v. nieuwe maal-machines bijgebouwd moesten worden.

⁷⁵⁾ Provinciale Verslagen 1865—1872.

⁷⁶⁾ Verslag van den gezondheidstoestand in de prov. Utrecht 1866.

⁷⁷⁾ Prov. Verslag 1880.

⁷⁸⁾ Verslag van den gezondheidstoestand in de prov. Utrecht 1877.

Het maken van een zoo groot mogelijke winst was het hoogste en eenige doel. Het Rijk en de Provincie hadden, indien de winst beneden de 10 % bleef, extra bijdragen toegezegd. Daar de droogmakingsmaatschappij er wel voor zorgde, dat de winst meer dan 10 % bedroeg, behoefde men geen beroep op dezen steun te doen ⁷⁹⁾.

Is dit de oorzaak, dat de Overheid op de droogmakingswerkzaamheden, waarop zij toezicht had, niet zoo nauwlettend toekeek en de maatschappij in de opvatting van haar taak niet terecht wees?

De gevolgen van de wijze, waarop de droogmaking tot stand was gekomen, bleven echter niet uit.

Het waterschap Groot-Mijdrecht ondervond dit. Men nam een onvoltooid werk over. De machines waren te zwak, vertoonden vele gebreken en bleken op de verkeerde plaats, aan de Waver, geplaatst te zijn en niet daar, waar de gronden het laagst zijn, bij het dorp Vinkeveen. De verkaveling en de waterberging lieten alles te wenschen over. De dijkaanleg was geheel onvoldoende, waardoor een groote overlast van kwelwater ontstond ⁸⁰⁾.

Het bleek, dat de dijken op veen, dus op zeer waterdoorlatende lagen rustten. Men had verzuimd het veen weg te graven, voordat de dijk gelegd werd. Dit was echter niet alleen een fout van de maatschappij, want het grootste gedeelte van den ringdijk was reeds voltooid, vóórdat zij met haar werkzaamheden begon. De veenlieden waren namelijk verplicht geweest, de bovenaarde, die voor het turf maken ongeschikt is, voor het opwerpen van den ringdijk te gebruiken ⁸¹⁾. Deze aarde werd zonder meer op de plek, waar deze dijk komen moest, gestort. Er bestond geen bepaling eerst het aanwezige veen tot de klei of het zand weg te graven.

De hierdoor ontstane kwel heeft een enorme schade voor dezen pas drooggemaakten polder veroorzaakt.

Het maalpeil, dat 6 m - N.A.P. moest bedragen, kon haast niet gehandhaafd worden. Steeds moest dag en nacht doorgemalen worden; zelfs in droge zomers bleven de gemalen in werking. Een klein mankement aan één der machines beteekende terstond overlast van water, zoodat een vrij aanzienlijke reserve aan machines aanwezig moest zijn. In 1883 werd b.v. f 11.000 besteed aan de verbetering der watergemalen, in 1884 nog eens f 23.000.

Het voortdurend in werking zijn maakte dat de gemalen over-

⁷⁹⁾ Reintjes, blz. 12—13.

⁸⁰⁾ Verslag v. d. staatscomm. plassen beoosten de Vecht, blz. 141.

⁸¹⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, blz. 114.

belast waren en spoedig gebreken vertoonden. Alleen aan de buitengewone werken, die eigenlijk de Droogmakingsmaatschappij had moeten verrichten, besteedde men in de eerste jaren na 1880 f 321.731⁸²⁾. Daarbij was aanvankelijk de waterberging geheel onvoldoende. Nemen we aan, dat 1/15 deel van den polder als waterberging dienst moet doen, dan beteekent dit voor een polder als Groot-Mijdrecht 130 ha, terwijl de slooten en kanalen in 1881 slechts een oppervlakte van 30 ha uitmaakten!⁸³⁾.

Later is dit wel verbeterd, maar het duurde nog een langen tijd, — daar het kapitaalgebrek der boeren de uitvoering van de cultiveeringswerkzaamheden vertraagde — eer het waterbezwaar overwonnen was.

Men heeft echter kosten noch moeiten gespaard de vele bezwaren te verhelpen. Reeds spoedig na de voltooiing der droogmaking werd door het waterschap Groot-Mijdrecht een commissie benoemd, om de oorzaken van den kwel te onderzoeken.

De conclusie van deze commissie was, dat het gebrek niet plaatselijk was, maar zich over de geheele polderoppervlakte, althans over een groot gedeelte ervan, voordeed. De boringen toonden aan, dat de zandlaag, die hier onder het veen ligt, zich op 2.50 m beneden den bodem van tochten en slooten bevindt en dat de dijk, zelf reeds doorlaatbaar door de wijze, waarop hij gemaakt was, bovendien nog op een doorlaatbare laag ligt. De commissie kwam zodoende tot de conclusie, dat het water niet zoozeer door de zandlaag den polder binnendrong, maar door de laag veen en derrie óp deze zandlaag gelegen.

Zij raadde aan om aan den binnenkant van 10 km ringdijk een kleilaag tot 25 cm in de zandlaag aan te brengen. Dit advies werd opgevolgd, maar na 80 m was men genoodzaakt het werk te staken. De kosten aan deze verbetering verbonden, waren niet te betalen. Men meende nu goedkooper het waterbezwaar te keeren door over ruim 7 km aan den binnenkant van den oostelijken dijk een betrekkelijk ondiepe gleuf, reikende tot 6 m - N.A.P., te graven, deze met klei en zand te vullen en hierop een overbelasting van 1.60 m zand aan te brengen.

Men was van oordeel, dat de derrie en veen onder deze aanvulling genoeg samen zou persen en daardoor waterkeerend zou worden. Boringen brachten echter aan het licht, dat de onderkant van deze

⁸²⁾ Prov. Verslag 1880—1885.

⁸³⁾ Verslag van den gezondheidstoestand in de prov. Utrecht 1881.

zand- en kleibekisting slechts 60 cm doorgezakt was en de kwel verdween niet ⁸⁴⁾).

De bemaling bleef geld verslinden, vooral toen de steenkoolprijzen omstreeks 1890 bijna verdubbelden. Het waterschap kon hierdoor zijn financiële verplichtingen niet meer nakomen.

Op de leening, in 1881 gesloten om de droogmaking te voltooien, kon na 1890 geen rente meer betaald worden, van aflossing was in het geheel geen sprake. De schuldeischers wendden zich nu tot Gedeputeerde Staten van Utrecht, die daarop gebruik maakten van hun recht om buitengewone omslagen op de ingelanden te heffen.

Verschillende omslagen, resp. *f* 8.-, *f* 11.-, *f* 11.- en *f* 1.-, per ha volgden, met het resultaat, dat vele boerderijen bij executie verkocht moesten worden, waaruit wel duidelijk den treurigen toestand blijkt, waarin het grootwaterschap verkeerde. In 1895 werd een boerderij van 35 ha voor een prijs van *f* 2.- verkocht; in hetzelfde jaar nog één van 30 ha voor *f* 1.-. Een boerderij van 80 ha bleek zelfs onverkoopbaar. De polderlasten waren reeds tot het uiterste opgevoerd; men betaalde *f* 36.- per ha, waarvan de opbrengst in vergelijking met andere droogmakerijen zéér gering was. Voor sommige boeren waren deze gewone waterschapslasten van *f* 36.- per ha reeds te hoog. Daar verscheidene ingelanden hun verplichtingen niet konden nakomen, was het waterschap reeds in bezit van 97 ha land, dat bij de executie niets had opgebracht ⁸⁵⁾.

De belastbare opbrengst der landerijen — dat is de opbrengst per ha na aftrek van polder-, dijklasten e.d. — was in deze jaren gering, met het onvermijdelijke gevolg, dat het den grondeigenaren aan middelen ging ontbreken om hun land goed te onderhouden, waardoor de opbrengst nog minder werd.

In het jaar 1890 bedroeg de belastbare opbrengst per ha in ⁸⁶⁾:

Mijdrecht	<i>f</i> 38.50	Abcoude-Baambrugge	<i>f</i> 60.—
Vinkeveen	<i>f</i> 24.—	Vreeland	<i>f</i> 51.—
Wilnis	<i>f</i> 31.—	Haarlemmermeer	<i>f</i> 40.—
Kockengen	<i>f</i> 50.50	Leiderdorp	<i>f</i> 87.50
Ruwiel	<i>f</i> 50.—		

In vergelijking met het omliggende weidegebied Kockengen,

⁸⁴⁾ Verslag v. d. staatscomm. plassen beoosten de Vecht, blz. 142 e.v.

⁸⁵⁾ Hierdoor heeft het waterschap Groot-Mijdrecht thans vele inkomsten; het is nu een „rijke” polder.

⁸⁶⁾ Kuyper, T. A. G., 1891, blz. 413.

Ruwiel, Abcoude-Baambrugge, Vreeland kwamen in de Ronde Venen de laagste belastbare opbrengsten per ha voor, met name in de gemeente Vinkeveen, waarin de droogmakerij Groot-Mijdrecht grootendeels gelegen is.

De pachtwaarde bedroeg niet veel meer dan het bedrag, dat men aan polderlasten moest betalen. In jaren van *f* 30.- aan polderlasten was de pacht prijs niet meer dan *f* 40.-; zelfs voor beneden *f* 30.- verhuurde men land, zoodat dit den eigenaar verlies opleverde. Tusschen 1890 en 1905 bracht het land bij verkoop *f* 150.- per ha op, terwijl de landprijzen in de belendende droogmakerijen het tien-voudige bedroegen ⁸⁷⁾.

In 1892 moest de Arrondissements-Rechtbank te Utrecht Groot-Mijdrecht in staat van kennelijk onvermogen verklaren.

In 1897 droeg het waterschap aan Ir Reintjes te Amsterdam op een onderzoek in te stellen naar de gebreken der droogmakerij. Deze vatte zijn taak serieus op. Om nauwkeurig de kwel na te kunnen gaan, verdeelde hij de droogmakerij in een groot aantal vakken en constateerde, dat behalve een algemeene kwel, waarbij het water door de zandlaag overal den polder binnenkwam, de dijken zelf, maar vooral de oostelijke dijk, sterk doorlaatbaar waren.

De verkaveling en de waterberging bleken nog steeds onvoldoende. Hierdoor konden de gronden zich niet zetten en werd de kwel nog grooter. Ook de gemalen deugden niet ⁸⁸⁾.

Reintjes stelde verschillende verbeteringen voor, doch slechts enkele ervan zijn uitgevoerd.

De Provinciale Staten moesten namelijk met een renteloos voorschot financieel helpen, maar konden op advies van den hoofd-ingenieur van den Waterstaat, zich niet met Reintjes' plannen vereenigen.

In 1907 verkreeg Groot-Mijdrecht een voorschot van *f* 150.000 en kon men verschillende verbeteringen uitvoeren.

Zoo werd de ringdijk op verschillende plaatsen, waar de doorlaatbaarheid het grootst bleek, verbeterd.

Het stoomgemaal onderging weer eens een verbouwing, terwijl de verbreding van de tochten de waterberging vergrootte. Langzamerhand verbeterde de toestand van Groot-Mijdrecht.

Bovendien was kort te voren met de schuldeischers een regeling getroffen, waarbij de rentevoet van 4 % op 2 % gebracht was en

⁸⁷⁾ Rapport inzake den landbouw in Utrecht, blz. 74.

⁸⁸⁾ Reintjes, blz. 14.

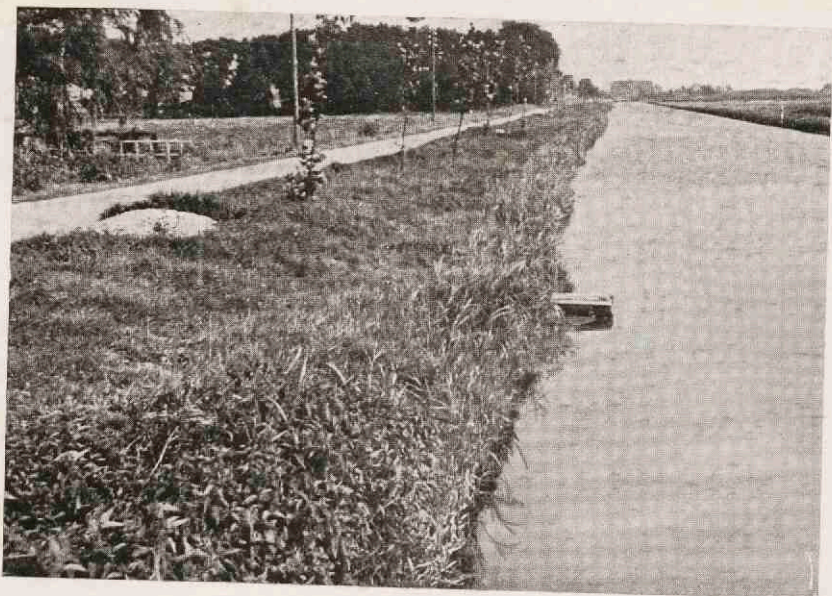

Foto 5. Hoofdtocht door Groot-Mijdrecht, lang en recht.

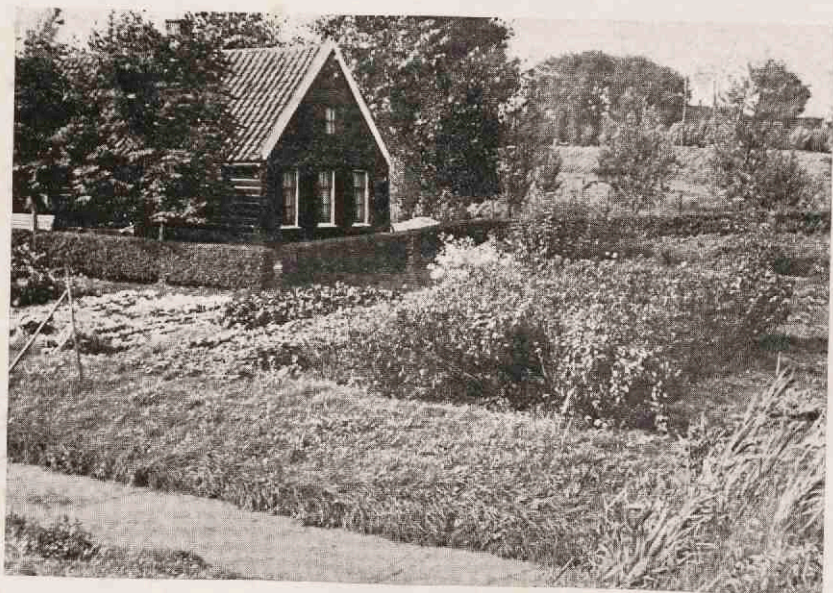

Foto 6. In de droogmakerij Groot-Mijdrecht staan nog verschillende houten woningen.

de achterstallige rente, *f* 345.280.- kwijt gescholden werd onder verplichting, dat men jaarlijks een bepaald bedrag zou aflossen ⁸⁹⁾).

Afdoende waren deze verbeteringen wel is waar nog niet. Een verdere voorziening stuitte af op te hooge kosten. Toch is de tegenwoordige toestand in vergelijking met vroeger heel wat gunstiger, al moet ook nu nog, zelfs gedurende droge zomers, voortdurend worden doorgemalen. Vooral in tijden van hooge steenkoolprijzen beteekent dit een groot nadeel.

Tijdens den wereldoorlog stegen de waterschapslasten aanzienlijk.

Deze drukken op alle landerijen gelijk, daar er te weinig niveauverschil is in de droogmakerij om onderscheid in den omslag te maken; een tegenstelling tusschen hoog- en laaglanders, zooals in de Haarlemmermeer het geval is, treft men hier niet aan. In 1914 betaalde men nog *f* 30.- per ha aan polderlasten, wat reeds een hoog bedrag was; dit steeg tot *f* 37.- in 1916, tot *f* 57.- in 1917 en bereikte in 1918 het maximum, n.l. *f* 104.-! Slechts de hooge verdiensten tijdens den oorlog maakten het eenigszins mogelijk dergelijke lasten te dragen. Na 1919, toen men nog *f* 97.- per ha op moest brengen, daalden zij vrij spoedig tot het vóóroorlogsche peil; in 1924 betaalde men *f* 30.- per ha. Sindsdien zijn de lasten, na een stijging tot *f* 35.- in 1927, door de lage steenkoolprijzen en sterk doorgevoerde bezuiniging verder gedaald, tot *f* 30.- in 1932, en *f* 25.- in 1937. Dit zijn nog steeds hooge bedragen, die ver uitsteken boven de polderlasten van de omliggende polders en droogmakerijen. In 1935 bedroegen deze in Groot-Mijdrecht *f* 25.- tegen *f* 19.- in de Eerste, *f* 9.- in de Tweede en Derde Bedijking en *f* 5.50 in Groot Wilnis-Vinkeveen ⁹⁰⁾.

Deze hooge financieele verplichtingen hebben de eigenaren van den grond te dragen; op den pacht prijs zijn zij van weinig of geen invloed. De hooge polderlasten komen in de landprijzen tot uitdrukking. Deze zijn in Groot-Mijdrecht lager dan in de omgeving (Groot-Mijdrecht *f* 1300.- per ha; Demmerik, onderdeel van het waterschap Groot Wilnis-Vinkeveen, *f* 2100.-).

De groote verliezen zijn door de eerste bezitters der gronden geleden. Deze hebben — gezien den toestand, waarin de droogmakerij werd opgeleverd, maar vooral tengevolge van den grooten kwel waarop men bij den aankoop der gronden niet gerekend had — te veel voor hun landerijen betaald. Gemiddeld zijn de landerijen in

⁸⁹⁾ Bijlage winterzitting der Prov. Staten van Utrecht 1907.

⁹⁰⁾ Prov. Verslagen.

1879 voor f 1485.- per ha verkocht, wat in die dagen een behoorlijke prijs in deze streek was ⁹¹⁾). Tien jaar later waren de landerijen bijna niets meer waard; een schatting van f 150.- per ha was nog aan den hoogen kant ⁹²⁾). De eerste occupanten hebben hier een harden strijd om het bestaan gevoerd; voor de meesten was deze te zwaar. Zij trokken weg en lieten hun werk aan anderen over, die vaak voor een gering bedrag van den cultiveeringsarbeid hunner voorgangers profiteerden.

Tegenover al de nadeelige gevolgen van dezen constanten kwel staat het voordeel, dat Groot-Mijdrecht in droge tijden nimmer watergebrek heeft.

Een veel grooter voordeel beteekent deze kwel echter voor de omliggende polders en droogmakerijen.

Een groote hoeveelheid water, die anders uitgemalen moet worden, komt als kwelwater in de droogmakerij Groot-Mijdrecht voor den dag.

Duidelijk heeft men dit waargenomen aan het voortdurend dalen van den waterstand van het grootwaterschap de Ronde Venen. De drempels van verschillende sluizen moesten daardoor verlaagd en vaarten uitgebagerd worden.

In 1874 was het zomerpeil in de Ronde Venen: 1.30 m - N.A.P.; in 1883: 1.70 m - N.A.P. en in 1898: 1.80 m - N.A.P. ⁹³⁾.

Daarom moest men ook de bemalingsinrichtingen van de Ronde Venen veranderen. Hoewel de hoeveelheid water, die uitgeslagen moest worden, geringer werd, nam de opvoerhoogte van het water toe, wat aanvankelijk, zoolang men de oude bemalingsinrichtingen behield, extra kosten met zich meebracht, zoodat het verkregen voordeel weer voor een deel te niet ging.

Tegelijk met het water daalde ook het land, want de veenachtige bodem in deze streken gaat met het water op en neer. Het land blijft dus evenveel als vroeger boven den waterspiegel uitsteken. Dit veroorzaakte in tijden van windstilte, wanneer deze gepaard ging met grooten regenval, méér overlast van water dan vroeger, daar door de hoogere opvoerhoogte meer kracht noodig is om het water uit te slaan. In den zomer van 1912 was de toestand in vele deelen der Ronde Venen zoo slecht, dat het vee in September reeds gestald

⁹¹⁾ Prov. Verslag 1879.

⁹²⁾ Gemeenteverslag Wilnis 1890.

⁹³⁾ Prov. Verslagen 1874, 1883, 1898.

moest worden. In vele woningen, vooral in het laaggelegen Vinkeveen, stond het water op den vloer ⁹⁴⁾.

Eerst toen men de watermolen door een electricch gemaal verving (1924), vervielen deze bezwaren.

3. Wilnis-Veldzijde.

Behalve de drie Mijdrechtsche Bedijkingen en het waterschap Groot-Mijdrecht bevindt zich nog in het gebied der Ronde Venen de droogmakerij Wilnis-Veldzijde.

Deze polder, 562 ha groot, is eerst in 1925 gereedgekomen. Het ontstaan dezer droogmakerij, waarvan de geschiedenis uitvoerig door Dolk beschreven is, houdt mede verband met de hierboven genoemde impostverhooging in het laatst der 18de eeuw. Ook de ingelanden van Wilnis en Oudhuizen probeerden aan deze impostverhooging te ontkomen, onder belofte hun land, dat in vervening was, droog te maken, maar ze voldeden niet aan den eisch door de Staten van Utrecht gesteld om een conceptplan van droogmaking, dat de goedkeuring der Staten droeg, vóór 1 Nov. 1790 op te stellen ⁹⁵⁾.

Toch bleven in Wilnis- en Oudhuizen-Veldzijde de droogmakingsplannen bestaan. In 1809 besloot men tot bedijking der veengronden van Wilnis- en Oudhuizen-Veldzijde ⁹⁶⁾. Het plan, in 1809 vastgesteld, is echter niet uitgevoerd. In 1862 zag men de noodzakelijkheid in om de toekomstige droogmakerij kleiner te maken. In de eerste plaats werd de polder Oudhuizen uitgesloten, terwijl verder de droogmakerij tot het noordelijkste gedeelte van Wilnis-Veldzijde beperkt werd ⁹⁷⁾. De vervening was langzamer gegaan dan men verwacht had. Het droogmakingsplan was in een tijd opgesteld, toen turf nog een belangrijke plaats als brandstof innam. Het turfverbruik verminderde echter voortdurend, de afzet werd moeilijker, zoodat het jaarlijksch verveende oppervlak land steeds kleiner werd. Dit had ten gevolge, dat het tijdstip van droogmaking voortdurend verschoven werd. Want men kon pas met de droogmaking beginnen, nadat de geheele polder verveend was. Hoe langer men echter de droogmaking uitstelde, des te nadeeliger ge-

⁹⁴⁾ De invloed van den waterafvoer, blz. 139.

⁹⁵⁾ Dolk, blz. 103.

⁹⁶⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, blz. 150.

⁹⁷⁾ Octrooi tot het vervenen, bedijken en droogmaken van een gedeelte der polder Wilnis-Veldzijde, goedgekeurd bij K.B. van 27 Oct. 1862, no. 63.

volgen had dit voor het betrokken gebied. De plassen, die na de vervening waren ontstaan, konden nauwelijks aan enkelen een toekomstig inkomen verzekeren. Wilde men een oplossing vinden voor het probleem, dat de agrarische productie stelt, omdat dit productieproces gebonden is aan het beschikbare areaal cultuurgronden, dan moest men noodwendig streven naar uitbreiding van dat areaal. Eerst dan werd het mogelijk althans aan een deel van de landbouwjongeren een eigen bedrijf te verschaffen. Deze uitbreiding van het beschikbare areaal cultuurgrond kon hier slechts geschieden door de ontstane plassen droog te leggen. In 1862 werd een regeling getroffen voor de vervening, die met de toekomstige droogmaking ernstig rekening hield.

We ontmoeten hier eenzelfde probleem als bij de veenderij in het Oosten van ons land, b.v. bij Emmen. Ook in deze streek doet zich de moeilijkheid voor, dat het veen voor het verkrijgen van een goeden cultuurbodem eerst afgegraven worden moet. De turf die daarvan gemaakt wordt, is echter thans moeilijk verkoopbaar. Is echter op de hooge gronden van het Oosten het veen verwijderd, dan heeft men terstond een bodem, die na bewerking en bemesting cultuurrijp is. In het Westen is de moeilijkheid groter, daar de cultuurbodem eerst na vervening en drooglegging van den geheelen polder ter beschikking komt.

Het nieuwe octrooi in 1862 schreef verder voor, dat de ringdijk van de toekomstige droogmakerij in 1923 gereed moest zijn en daarna terstond met de droogmaking een aanvang gemaakt moest worden. De bepalingen ten aanzien van de verveningen in het algemeen werden, ten voordeele van de droogmakers, niet allen toepasselijk verklaard; zoo mochten legakkers nu verveend worden. Evenals bij de Mijdrechtsche droogmakerijen werd ook een consignatiefonds ingesteld om de kosten verbonden aan de droogmaking te bestrijden, terwijl tevens een gedeelte van het waarborgfonds gebruikt mocht worden ⁹⁸⁾.

In 1923 kon men met de droogmaking beginnen. Voor de uitvoering was echter niet voldoende geld in kas.

Bij de berekening van de stortingen in het consignatiefonds was niet op de groote kosten gerekend, die thans nodig zijn voor een moderne inpoldering. De provincie stelde hooge eischen aan de wijze van droogmaking en bemaling, die groote uitgaven met zich meebrachten. Het voorbeeld van Groot-Mijdrecht had men voor oogen!

⁹⁸⁾ Dolk, blz. 278.

Daarom moest een door de provincie gegarandeerde leening van f 380.000.- bij de Raiffeisenbank te Utrecht gesloten worden ⁹⁹⁾.

Voor het uitslaan van het water op den boezem van de Ronde Venen was de toestemming van dit grootwaterschap vereischt. Men ondervond echter verzet van de andere polders en ook thans kwam de tegenwerking hoofdzakelijk van de zijde der ingelanden van Vinkeveen.

Men vreesde, dat de boezem der Ronde Venen brak water zou gaan bevatten, waarvan men nadeeligen invloed op de veenderij en tuinbouw vreesde, terwijl dit tevens de volksgezondheid zou schaden ¹⁰⁰⁾.

Het request door de ingelanden van Vinkeveen en Waverveen bij Gedeputeerde Staten van Utrecht in 1923 ingediend, illustreert dit met een voorbeeld: de turfprijs daalde van f 6.- tot f 1.50 per vierkante roede turf, toen vlak na de droogmaking van Groot-Mijdrecht brak water uit deze droogmakerij afkomstig, op den boezem van de Ronde Venen gelaten was. Resultaat leverde het verzoekschrift echter niet op. Wilnis-Veldzijde kreeg toestemming om op de Ronde Venen uit te slaan, maar moest voor de extra kosten tijdens het leegmalen der plas een vergoeding van f 1000.- als éénmaal te betalen bijdrage aan het grootwaterschap geven.

In 1926 was de droogmaking voltooid en konden de drooggevallen gronden publiek verkocht worden.

Hoewel in vergelijking met het waterschap Groot-Mijdrecht de waterstaatkundige toestand van Wilnis-Veldzijde vlak na de droogmaking veel gunstiger was, was deze nog verre van ideaal. Ook hier bleek de kwel van dien aard te zijn, dat op dagen zonder regenval gemiddeld 12 uren per dag gemalen moet worden. Men heeft berekend, dat de kwel 20 m³ per minuut bedraagt. De oorzaak van dit gebrek ligt bij deze droogmakerij eveneens in de slechte hoedanigheid van den grondslag, waarop de ringdijken rusten. De dijken zijn opgeworpen, zonder dat het veen eerst verwijderd is. De grondslag is daardoor doorlaatbaar, zoodat de bemalingskosten, die door de zéér diepe ligging der gronden reeds hoog zijn, een aanzienlijke som bedragen. Met een maalpeil van 6.25 m - N.A.P. is Wilnis-Veldzijde één der diepste polders van ons land geworden.

Aanvankelijk was het peil op 5 m - N.A.P. bepaald, maar door het voortdurend inklinken van den bodem kon dit niet ge-

⁹⁹⁾ Kleijn, Jaarboekje, blz. 326.

¹⁰⁰⁾ Archief Ronde Venen.

handhaafd blijven. Daar de boezem der Ronde Venen op 1.25 m - N.A.P. ligt, moet het water 5 m opgevoerd worden.

Bij de oplevering der droogmakerij waren de hoofdtochten en kavelslooten gegraven. De verdere bewerking liet men aan de eerste occupanten over. Het land was echter verre van vlak; groote stukken onverveend land waren achtergebleven. In het westelijk gedeelte der droogmakerij steken thans nog vele oude ribben boven het omliggende land uit (foto 7). Zij worden verveend, maar de afzet van de turf gaat moeilijk, daar deze te licht voor brandstof is. Eenig resultaat levert de verkoop van de turf op voor het maken van bloempotten; uit elke turf verkrijgt men twee bloempotten door de turf in tweeën te zagen en in ieder deel een rond gat te boren. Het voordeel dezer potten is — en daarom vinden zij in de tuinderij een bestemming —, dat zij eerst zelf nog eenig voedsel aan de plant geven, bovendien waterhoudend zijn en tenslotte in den grond vergaan.

In de droogmakerij bleven de vroegere slooten nog langen tijd zichtbaar. Tijdens de vervening had men de slooten met bovengrond dichtgegooid om ruimte voor het turfmaken te verkrijgen. Daar deze bovengrond na de drooglegging niet zooveel inklonk, bleven de slooten als ruggen boven de omgeving uitsteken.

Bij den verkoop ging de droogmakerij aan drie combinaties over. Het noordelijk gedeelte — 224 ha — kwam aan een combinatie van 5 personen, uit ons gebied zelf afkomstig; het zuidoostelijk en zuidwestelijk gedeelte — resp. 153 en 162 ha — aan vreemden ¹⁰¹⁾.

De eigenaren hebben de exploitatie grootendeels zelf in handen gehouden; op de boerderijen wonen bedrijfsleiders.

De ongelijkheid der gronden bracht veel moeilijkheden met zich mede en eischte groote kapitaalsuitgaven, die voor de niet kapitaalkrachtigen onder de eigenaren een belemmering vormden voor een spoedige cultiveering hunner gronden. De gemeente Amsterdam kocht al spoedig — in 1927 — 37 ha voor werkverschaffing aan haar werkloozen. Een succes heeft deze werkverschaffing niet opgeleverd. De werkkrachten waren ongeschoold, konden het werk niet aan, wat een slechte geest onder hen ten gevolge had. Reeds na enkele jaren heeft Amsterdam deze werkverschaffing gestaakt en het land verpacht.

Beter resultaat heeft de werkverschaffing in het noordelijk gedeelte der droogmakerij. Hier laat men de werkloozen uit Mijdrecht en

¹⁰¹⁾ Kleijn, Jaarboekje, blz. 326.

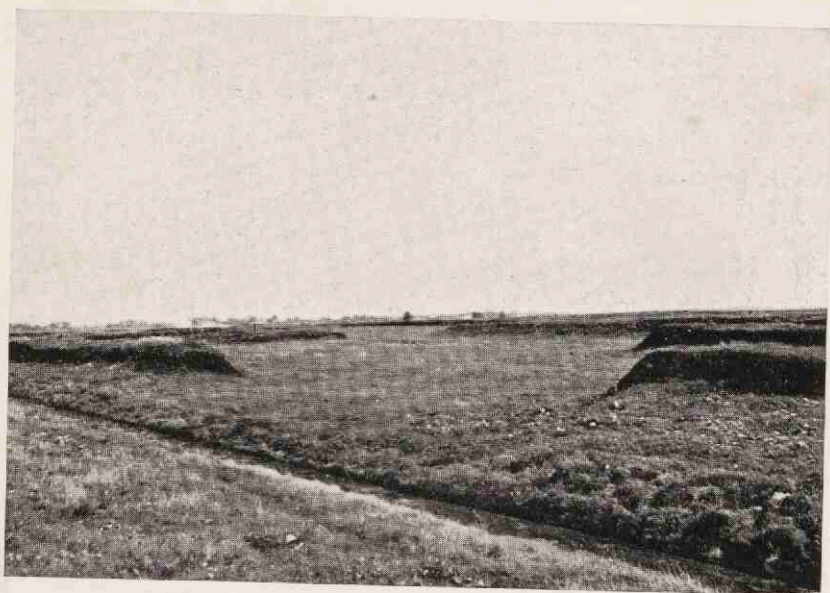

Foto 7. In het westelijk gedeelte van Wilnis-Veldzijde zijn onverveende ribben blijven staan.

Foto 8. Plaatijzeren schuur in de jongste droogmakerij Wilnis-Veldzijde.

Wilnis egalisatiearbeid verrichten. Dit geschiedt onder leiding van de exploitanten, die een klein percentage van het loon aan de gemeente vergoeden. De tewerkgestelden zijn bijna allen plattelanders, en daarom met het grondwerk vertrouwd. Bij deze werkverschaffing treft men een mooi voorbeeld van samenwerking tusschen overheid en maatschappij aan, waardoor het mogelijk is de werkloozen in het gewone productieproces in te schakelen.

In deze jonge droogmakerij bevindt zich nog veel bouwland. In hoofdstuk V zal hier nader over gesproken worden.

D. HET LAND THANS NOG IN VERVENING.

De Vinkeveensche en Proostdijer polders.

Naast deze gereedgekomen droogmakerijen is thans nog één polder in vervening: de Vinkeveensche en Proostdijer polder onder de z.g. Veldzijde der gemeente Vinkeveen en Abcoude gelegen. De vervening was reeds in de 18e eeuw begonnen, maar kreeg eerst beteekenis, toen de veenzijde van Mijdrecht, Wilnis en Vinkeveen, de binnenring der Ronde Venen, uitgeveend was en de verveners naar nieuwe landerijen, die voor vervening in aanmerking konden komen, uit moesten zien.

Ook hier werden reeds omstreeks 1790 droogmakingsplannen opgesteld om de impostverhooging op de turf te voorkomen, maar deze plannen kregen de vereischte goedkeuring niet¹⁰²⁾. De vervening nam echter voortdurend toe, vooral na 1835, zelfs zóó, dat de naburige polders voor hun dijken bevreemd werden en zich in 1840 tot Gedeputeerde Staten van Utrecht wendden om maatregelen hiertegen te nemen.

Van dien tijd dateeren de langdurige bemoeiingen van Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten van Utrecht om de vervening en toekomstige droogmaking van dezen polder te regelen¹⁰³⁾.

Na de klachten, die in 1840 Gedeputeerde Staten bereikten, besloten deze terstond in te grijpen en verboden de vervening zelfs tijdelijk, totdat een reglement en een plan tot droogmaking opgesteld waren, waarin de wijze van vervening en latere droogmaking geregeld werden.

Gedeputeerde Staten bleven echter sceptisch staan tegenover de mogelijkheid van drooglegging der ontstane plassen en droegen

¹⁰²⁾ Verv. Utr. Pl. B., II, 718.

¹⁰³⁾ Dolk, blz. 263 e.v.

daarom aan Ir. Beyerinck op hiernaar een onderzoek in te stellen. Deze rapporteerde in ongunstigen zin.

Het bleek hem, dat de veenlaag zéér dik is, 6 el, en op een laag zwarte bonk — hiermede wordt de zgn. derrielaag bedoeld — van een gemiddelde dikte van 1.40 el rust, die noch voor brandstof noch voor cultuur geschikt is; daaronder ligt schraal scherp zand.

De vruchtbare blauwe zeeklei komt hier namelijk niet meer onder het veen voor.

Na eventueele droogmaking achtte Beyerinck een polderpeil van 8.50 el - N.A.P. noodzakelijk; dit is lager dan het peil van den in dien tijd diepst gelegen polder, den Zuidplaspolder. Gezien de minder goede hoedanigheid van den te verkrijgen cultuurbodem stelde Beyerinck Gedeputeerde Staten voor de droogmaking niet door te laten gaan.

Ook ten aanzien van het graven van z.g. dijkgleuven, die vóór het opwerpen der ringdijken gemaakt zouden worden om een kwel te voorkomen, luidde Beyerinck's advies ongunstig¹⁰⁴). Het gevolg van dit oordeel was, dat Gedeputeerde Staten zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken wendden om de door hem in 1854 aan Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde gegeven verveningsvergunning in te trekken. Hierop volgde een periode van langdurige besprekingen tusschen den Haag, Utrecht en de ingelanden van Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde. Ondertusschen breidde de vervening zich sterker dan te voren uit, terwijl men aan de reglementen, die op de vervening gesteld waren, hoe langer hoe minder de hand hield, zoodat een ongeregelde, ongewenschte toestand ontstond¹⁰⁵).

In 1887 kwam eindelijk een regeling tot stand, waarin officieel toestemming tot verdere vervening gegeven werd, weliswaar met tal van beperkende bepalingen. Een besluit inzake latere droogmaking nam men nog niet. Eerst later zou beslist worden, of de reeds opgeworpen en nog te maken dijken alleen zouden dienen om een te groote uitbreiding van de plassen tegen te gaan, òf dat deze de ringdijken van een droogmakerij zouden worden.

Wel werd bepaald, dat de vervening uiterlijk 90 jaren, dus tot 1977 duren mocht. Deze termijn kan door Gedeputeerde Staten, onder goedkeuring van de Kroon, verkort worden, indien de polder reeds voor drie vierde gedeelte verveend is.

Daar een eventueele droogmaking zéér kostbaar zal zijn, heeft

¹⁰⁴) Prov. Verslag 1861.

¹⁰⁵) Prov. Verslagen 1862 e.v.

men naast het waarborgfonds en het consignatiefonds twee andere fondsen ingesteld, de z.g. fondsen B. en C. Uit deze laatste twee fondsen en uit het consignatiefonds moeten de onkosten van den in aanleg zijnden ringdijk en later de eventueele droogmaking bestreden worden.

Fonds B. was een tijdelijk fonds, dat gevormd werd uit een jaarlijksche storting van *f* 1500, alleen op te brengen door die ingelanden, die in het betrokken jaar verveenden, in evenredigheid van het door hen verveende. Dit fonds diende voor aankoop van gronden, benoodigd voor den dijk aanleg. Na 15 jaar moesten deze gronden in het bezit van den polder zijn en hielden de stortingen voor dit fonds op. Daarna begon eerst de vorming van fonds C., waaruit de aanleg van den ringdijk betaald moest worden en tevens diende om geld in kas te hebben, indien later tot droogmaking der plassen besloten werd¹⁰⁶). De eerste 15 jaren na het begin van de vorming van dit fonds moest jaarlijks *f* 1000.-, daarna *f* 500.-, opgebracht worden door hen, die in het betrokken jaar verveenden.

In 1935 stelde het Bodemkundig Instituut te Groningen een nieuw onderzoek in naar de cultuurwaarde der gronden na een eventueele droogmaking. Dit onderzoek vond plaats naar aanleiding van eenige protesten, die volgden op een reglementswijziging der Vinkeveensche en Proostdijer polders, waarin de bebouwing in deze polders aan scherpe voorschriften onderworpen werd. De polders Westbroek en Achttienhoven hadden namelijk kort te voren van drooglegging der plassen af moeten zien, daar de onteigening van dure gebouwen te groote uitgaven vorderde. Daarom achtten Gedeputeerde Staten een nadere regeling der bebouwing in de Vinkeveensche en Proostdijer polders noodzakelijk. De reclamanten voerden als argument in het beroep bij den Kroon aan, dat, gezien de te verwachten inferieure kwaliteit van de gronden der toekomstige droogmakerij, de drooglegging der plassen toch nimmer zou plaats vinden. Zij wezen daarbij op een rapport van J. M. van Bemmelen, die in 1886 een tamelijk ongunstig oordeel over de kwaliteit van den te verkrijgen cultuurgrond uitsprak.

De Kroon gelastte daarom een nader onderzoek. Dit wees uit, dat het ontbreken van klei bij den tegenwoordigen stand der landbouwwetenschap uit landbouwkundig oogpunt geen beletsel voor

¹⁰⁶) Reglement van het waterschap „De Vinkeveensche en Proostdijer polders”, vastgesteld door Prov. Staten van Utrecht op 15 Nov. 1887.

een gunstigen cultuurbodem behoeft te zijn ¹⁰⁷). Wel kan het aanleiding geven tot kwelbezwaar, wat hogere polderlasten met zich meebrengt. Na drooglegging zal de toekomstige teellaag van de Vinkeveensche en Proostdijer polders bestaan uit de baggerlaag, vermoedelijk nog vermengd met het bovenste gedeelte van het onder de baggerlaag liggende veen. Deze bodem zal niet veel verschillen van den grond in den polder Groot-Mijdrecht. „En aangezien Groot-Mijdrecht thans weiland van behoorlijke kwaliteit oplevert, mag verwacht worden, dat de toekomstige gronden van de Vinkeveensche en Proostdijer polders na de drooglegging hier niet voor onder zullen doen" ¹⁰⁸). De conclusie luidde dan ook, dat er, wat de geschiktheid van den bodem voor landbouw betreft, geen enkel bezwaar was om tot drooglegging der plassen over te gaan ¹⁰⁹). Het rapport wil zich echter over de mogelijkheid van de beheersching van het vereischte peil na de drooglegging, in verband met den te verwachten kwel, niet uitspreken.

De vervening in dezen polder is thans reeds aanzienlijk uitgebreid. Voornamelijk het oostelijk gedeelte, het stuk liggend bij de Groenlandsche kade, is verveend.

De Baambrugsche Zuwe loopt reeds midden door plassen heen, maar wordt door zoogenaamde voorlanden, die niet verveend mogen worden, aan beide zijden van den weg beschermd. Dergelijke voorlanden liggen ook langs de ringdijken om deze tegen afslag door het opgewaaide water te behoeden.

De gang der vervening in dezen polder wordt in een volgend hoofdstuk besproken.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het gebied der Ronde Venen bestaat uit:

- 1° het onverveende land, dat bijna geheel in het Z.O. gelegen is en waterstaatkundig tot het waterschap Groot Wilnis-Vinkeveen behoort; het weidegebied op het veen, vestigingsloos. De vestigingen en de boerderijen liggen aan den half cirkelvormigen weg Wilnis-Vinkeveen-Achterbosch;
- 2° het land in vervening: de Vinkeveensche en Proostdijer polders; reeds voor het grootste, noordoostelijk, gedeelte ingenomen door

¹⁰⁷) Landb. Onderzoekingen 42 B, blz. 5.

¹⁰⁸) Landb. Onderzoekingen 42 B, blz. 10 en 11.

¹⁰⁹) Landb. Onderzoekingen 42 B, blz. 12.

- plassen, voor het zuidwestelijk gedeelte door het, tengevolge van de in gang zijnde vervening ontstane, ribben- en waterland;
- 3° het verveende, nog niet drooggemaakte gebied: de plassen van Botshol; na de vervening onttrokken aan het ingrijpen van de menschen en daardoor geworden tot natuurlandschap met volstrekt eigen karakter, ten aanzien van flora en fauna;
- 4° het drooggemaakte land:
- a. de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij, resp. in 1852, 1856 en 1864 tot stand gekomen,
 - b. Groot-Mijdrecht, in 1880 voltooid,
 - c. Wilnis-Veldzijde, in 1926 voltooid,
- het weidegebied in de droogmakerijen met het verspreide vestigingsbeeld; de boerderijen liggen functioneel temidden hunner weilanden en akkers.

HOOFDSTUK III.

DE WATERSTAATKUNDIGE TOESTAND.

Het Grootwaterschap de Ring der Ronde Venen.

De tegenwoordige polders en droogmakerijen, die tezamen het gebied der Ronde Venen vormen, behooren waterstaatkundig tot het grootwaterschap de Ring der Ronde Venen. Dit lichaam ontstond in 1925 uit het reeds van 1674 dateerende grootwaterschap der Ronde Venen. In laatstgenoemd jaar was door de langdurige inundatie, ingesteld om den vijand te keeren, de waterstaatkundige toestand in deze streken onhoudbaar geworden ¹⁾.

Groote stukken land stonden onder water en waren voor landbouw en veeteelt voorloopig niet meer te gebruiken. Juist in dien tijd brak de Lekdijk door, wat de toestand nog verergerde, terwijl bovendien de regenval in het jaar 1673 abnormaal groot was.

De polders waren niet bij machte het waterbezwaar afzonderlijk te overwinnen en besloten daarom, door den nood gedreven, gemeenschappelijk het water te keeren. Zij vereenigden zich tot één polder, de onderlinge afscheidingen zouden geslecht en éénzelfde waterpeil ingesteld worden.

Administratief bleven de verschillende polders bestaan. Iedere polder kreeg een stuk van den ringdijk, die rondom het geheele complex polders ontworpen was, aan te leggen en te onderhouden ²⁾.

Met de reeds bestaande eigen molens moest iedere polder meehelpen het overtollige water uit te slaan. De polders behielden dus nog een vrij groote zelfstandigheid. Het algemeen bestuur werd opgedragen aan een Hoogheemraadschap, bestaande uit een dijkgraaf en 10 hoogheemraden. Dit lichaam was met het algemeen toezicht belast, en moest dus contrôle uitoefenen op dijkaanleg, dijkonderhoud en bemaling, had zorg te dragen voor de verbinding met de buitenwereld, terwijl ook het maken en onderhouden van sluizen aan dit college was opgedragen.

Met een voor dien tijd haast verwonderlijk vlug tempo heeft men

¹⁾ Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 295.

²⁾ Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 297.

aan de uitvoering van deze regeling gewerkt. Op 23 Januari 1674 kwam het octrooi tot stand, waarin het waterschap werd gevormd. In September van hetzelfde jaar waren de ringdijken reeds voltooid, zooals het octrooi voorgeschreven had ³⁾.

Tezamen bracht men zoo een werk van groote beteekenis tot stand. De strijd tegen het water had een nauwen band tusschen de bewoners gelegd en was een sterk vereenigende factor gebleken. Hiervoor was een zekere mate van zelfoverwinning bij den landbouwer noodig geweest; de boer, die alles zooveel mogelijk zelf regelt en noode aan anderen invloed op zijn bedrijf toestaat, kwam thans in een organisatie, die hem in zijn vrijheid van handelen aantastte. Toch bracht hij dit offer gaarne, omdat hij zelf het groote belang ervan inzag. Hij had zich trouwens reeds eerder met anderen in een kleiner verband, den polder, vereenigd en nu de nood het eischte, stichtte hij een nog omvattender organisatie. In de groote zelfstandigheid die de polders in het heemraadschap behielden, kwam echter typisch de idee van het alles zooveel mogelijk zelf regelen tot uiting.

Telkens kwam in de geschiedenis van dit waterschap de individualistische trek van den boer naar voren, wat dikwijls aanleiding gaf tot botsingen met het hoogste gezag. Toen men in 1757 den dijkgraaf onbekwaam voor zijn werk achtte, probeerde men hem terstond in zijn positie aan te tasten door de wettigheid van zijn benoeming bij de Staten van Utrecht disputabel te stellen, daar hij niet, zooals het reglement voorschreef, één der grootste ingelanden was.

Hoewel de ingelande zelf zijn verplichtingen ten opzichte van het waterschap niet steeds even nauwkeurig nakwam, zag hij zeer spoedig wanneer het algemeen belang, en dat was doorgaans zijn eigenbelang, geschaad werd. Diep ontstemd was men in 1757 over het niet herbouwen van een reeds lang afgebrande molen en het slechte onderhoud van verschillende waterkeeringen ⁴⁾.

Van geheel anderen aard waren echter de klachten, die omstreeks 1795 gehoord werden. Deze vloeiden uit een totaal andere geestesgesteldheid voort. Ook in deze afgelegen streken was de revolutiegeest doorgedrongen. Thans richtte men zich rechtstreeks tegen het gezag. Men eischte, dat het college van dijkgraaf en hoogheemraden plaats zou maken voor vertegenwoordigers door en uit de ingelanden zelf gekozen. De dijkgraaf werd namelijk door den proost van St Jan

³⁾ Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 297.

⁴⁾ Verv. Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 68.

aangesteld, terwijl de hoogheemraden uit voordrachten, door ingelanden opgemaakt, benoemd werden; de Stichtsche door den proost, de Hollandsche door den ambachtsheer van Waverveen. De opposanten beschreven in hun vertoogen dijkgraaf en hoogheemraden als „schrappers, die slechts aan eigenbelang dachten en zich aan copieuze maaltijden te goed deden, maar voor hun werk onbekwaam waren” 5).

Men eischte verandering en ondervond bij de Stichtsche provinciale vertegenwoordigers geen tegenwerking, hoewel deze verschillende geuite grieven van de hand wezen. Een concept-reglement werd in 1795 opgesteld, in 1802 iets gewijzigd, maar door de tegenwerking van het Hollandsch gedeelte der Ronde Venen niet aangenomen. Hierin kwam een reeds lang bestaande tegenstelling tusschen het Hollandsch en Utrechtsch gedeelte der Ronde Venen tot uiting. De Utrechtsche ingelanden waren steeds van oordeel geweest, dat de Hollanders in verhouding tot de oppervlakte van hun gebied in het beheer der Ronde Venen té veel macht bezaten. Dit wenschte men thans te veranderen, wat bij de Hollanders verzet uitlokte. Bovendien mócht het Hollandsch gedeelte niet toestemmen in een bestuursverandering, zooals de Utrechtenaren dit voorstelden, daar in Holland bij de omwenteling bepaald was, dat alle waterschapscolleges voorloopig aan het bewind moesten blijven.

De Utrechtenaren wisten echter hun plannen door te zetten — het provincialisme vierde in die dagen hoogtij — en brachten zonder dat van hooger hand ingegrepen werd, de gewenschte wijzigingen in de inrichting van hun gedeelte der Ronde Venen aan. Door de in dien tijd verwarde toestanden was het mogelijk, dat de eenheid verdween en het hoogheemraadschap in twee deelen uiteenviel: de Hollandsche polders, ieder met een eigen bestuur, en daarnaast het Stichtsche gedeelte, als een zelfstandig deel onder een zoogenaamd oppercollegium, gevormd door vertegenwoordigers van de acht Stichtsche polders 6).

De eenheid was verloren gegaan. Dit leidde niet direct tot nadeelige gevolgen. De inrichting van het verdwenen hoogheemraadschap was zoo geweest, dat iedere polder zijn aandeel in het algemeene waterschapsonderhoud moest leveren; het college van dijkgraaf en hoogheemraden had hoofdzakelijk controleerend werk verricht. Bleef dus

5) Verv. Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 75.

6) Verv. Utr. Gr. Plac. B. II, blz. 70 en 75.

iedere polder vrijwillig zijn verplichtingen nauwgezet nakomen, dan behoefde de nieuwe gang van zaken niet terstond bezwaren met zich mede te brengen.

Het gevolg was, dat niettegenstaande de gebrekkige organisatie de waterstaatkundige toestand tamelijk goed bleef. Het oppercollegium der Acht Stichtsche polders had geringe macht, zijn gezag beteekende weinig. Iedere polder kon zijn zaken voortaan naar eigen goeddunken regelen. Desondanks begreep men doorgaans, dat het eigenbelang van iederen polder het meest gebaat was met de behartiging van het algemeen belang, al kwam men niet steeds even gemakkelijk tot dit inzicht; het kostte aan de polderbesturen soms veel inspanning hun ingelanden hiervan te overtuigen.

Toch was deze toestand ongewenscht. De waterstaatkundige eenheid, die er ondanks het verdwijnen van het hoogheemraadschap in wezen gebleven was, kwam niet in een organisatie tot uiting. Een algemeen toezicht ontbrak, zoodat men op den duur de verschillende waterstaatkundige werken niet meer goed onderhield.

In 1853 bereikte Gedeputeerde Staten van Utrecht de klacht, dat de ringdijk der Ronde Venen niet meer in goeden staat verkeerde en dat speciaal het gedeelte onder Waverveen, Botshol, Nellestein en Abcoude-Proostdij te laag en te smal was om als waterkeering dienst te doen. De polderbesturen, die men belast had met het onderhoud van dit dijkgedeelte, waren hun plichten niet nagekomen 7).

Gedeputeerde Staten besloten daarom in te grijpen. Sinds de totstandkoming van een nieuw algemeen provinciaal waterschapsreglement in 1858, was het mogelijk een gedeelte van de provincie van dit reglement uit te sluiten en dit onder een apart reglement te laten vallen. Men wilde dit nu voor het gebied der Ronde Venen toepassen en een ontwerp-reglement werd opgesteld. Het voorstel hield in al de polders in de Ronde Venen, behalve zij, die een eigen bedijking hadden, op te heffen en deze door één waterschap te vervangen. De kosten voor het bestuur van dit waterschap en voor het onderhoud der dijken, sluizen, bemalingswerktuigen en wegen zouden over de ingelanden gelijkelijk per ha omgeslagen worden. De ingelanden der bedijkingen bleven daarenboven voor het onderhoud van eigen dijken, bemaling, sluizen en wegen zorg dragen 8).

Het verzet tegen deze ontworpen regeling was echter groot. Vele adressen bereikten de Staten der provincie Utrecht. Ook het opper-

7) Archief Ronde Venen no. 120.

8) Archief Ronde Venen no. 120.

collegium der Acht Stichtsche polders wilde met deze voorgestelde regeling niet accoord gaan. Wel wilde dit college een eigen bijzonder reglement voor dit gedeelte van de provincie, maar daarbij mocht geen wezenlijke verandering in het waterschapsbestuur gebracht worden. De bedoeling was slechts een administratieve maatregel om mogelijk te maken, dat het oppercollegium van de Acht Stichtsche polders via de polderbesturen in contact zou kunnen komen met de ingelanden, wat het algemeen provinciaal reglement niet toeliet; de verschillende polderbesturen wenschte men in stand te houden.

In het debat in de Provinciale Staten over dit ontwerp kwam het verzet in hoofdzaak van de leden, die in dit gebied woonden. Men wilde de autonomie der verschillende polders behouden en was fel gekant tegen een algemeen bestuur, dat over een te vormen grootwaterschap „de Ronde Venen” gesteld zou worden. Het voorstel werd niet aangenomen⁹⁾. Een commissie uit de Provinciale Staten maakte nu een nieuw ontwerp, dat in wezen weinig met het verworpen ontwerp verschilde en daarom ook niet minder tegenkanting ondervond.

De polders Bosenhoven, Demmerik, Oudhuizen beoosten de Bijleveld, Vinkeveen-Veldzijde en Proostdij zonden protesten, die alle op hetzelfde neerkwamen: men wilde zijn eigen zelfstandigheid bewaren; iedere polder moest voor zichzelf zorgen; een algemeen bestuur begeerde men niet. Men wees er op, hoe door onderlinge nijdver iedere polder het hem toegewezen stuk ringdijk in een zoo goed mogelijke staat zou onderhouden¹⁰⁾.

Maar men vergat, dat juist het groote aantal klachten over de slechte conditie van den ringdijk Gedeputeerde Staten van Utrecht tot ingrijpen noopten!

Bijna alle polderbesturen uitten de vrees, dat de belangen van een kleiner gebied, den polder, geschaad zouden worden, indien men de behartiging daarvan opdroeg aan een college over een grooter gebied.

Daarbij legde men vooral den nadruk op de groote verscheidenheid, die zich in de Ronde Venen voordoet: hier liggen toch vlak bijeen polders in vervening — zgn. natte polders —, droogmakerijen en gewone polders, elk met eigen belangen.

Maar dit verzet leidde tot niets. Het ontwerp werd aangenomen en de nieuwe regeling trad in 1868 in werking.

De verschillende polders, die geen afzonderlijke waterschapsbe-

⁹⁾ Utrechtsch Dagblad van 13 Juni 1865.

¹⁰⁾ Archief Ronde Venen no. 120.

langen behartigden, werden opgeheven; daarvoor kwam een algemeen bestuur over een opnieuw gevormd grootwaterschap de Ronde Venen in de plaats. Behalve het oppercollegium der Acht Stichtsche polders verdwenen zodoende tegelijk de polders Hofland, Bosenhoven, Wilnis bewesten Heinoomsvaart, Wilnis beoosten Heinoomsvaart, Oudhuizen bewesten de Bijleveld, Oudhuizen beoosten de Bijleveld, Demmerik, Vinkeveen, Abcoude-Proostdij en de Noorder-Zuider- en benoorden de Zuwepolder.

Alleen de droogmakerijen bleven als zelfstandige lichamen bestaan, maar vormden toch een onderdeel van het grootwaterschap de Ronde Venen. Ook de polders Botshol en Nellestein behielden hun zelfstandigheid en behoefden slechts in de kosten van het grootwaterschap mee te betalen, voorzoover dit het algemeen bestuur en het onderhoud van den ringdijk betrof.

Het grootwaterschap werd bestuurd door een dijkgraaf en 16 hoofdingelanden. Voor de verkiezing van deze laatsten werden acht districten ingesteld. Het onderhoud en beheer der ringkade, sluizen, watermolens, verschillende vaarten en wegen kwamen voortaan aan het grootwaterschap ¹¹⁾.

Betekende deze verandering nu vooruitgang? Tot op zekere hoogte wèl. Een algemeen bestuur over de gemeenschappelijke belangen was noodzakelijk, de jaren van 1795 tot 1868 hadden dit geleerd. Door de gemeenschappelijke waterkeering was er een niet te ontkennen eenheid ontstaan, die ondanks de — vaak schijnbare — diepe verschillen een onderlingen band tusschen de deelen vorderde. Zonder deze noodwendigheid zou het onjuist geweest zijn het nieuw gevormde grootwaterschap aan de ingelanden op te leggen. Maar toch was de toestand in 1868 anders dan in 1674. Het productieproces had inmiddels groote wijzigingen in het landschapsbeeld gebracht; plassen waren gevormd en later gedeeltelijk herschapen tot droogmakerijen. In het productieproces zelf waren wijzigingen ontstaan. De vervening was gekomen met eigen eischen omtrent de hoogte van het waterpeil. In de droogmakerijen had zich naast de veeveelt ook de landbouw ontwikkeld. De ingelanden dezer nieuwe gebieden, met hun eigen waterstaatkundige inrichting, stelden slechts matig belang in den waterstaatkundigen toestand van het geheele gebied der Ronde Venen. Er waren verschillende belangen ontstaan, die bij het toenemen der wijzigingen in het productieproces steeds meer met elkaar in botsing kwamen. Zoo valt het te verklaren, dat

¹¹⁾ Prov. Blad van Utrecht van 27 Febr. no. 79.

al spoedig stemmen opgingen om in de nieuwe inrichting verandering aan te brengen.

In 1868 was de waterstaatkundige toestand in zooverre gelijk aan dien van vóór den Franschen tijd, daar nu weer alle polders der Ronde Venen tot één waterschap vereenigd waren. Maar vele bezwaren bleken al spoedig. Men kon het waterpeil niet voldoende beheerschen en er rezen vele klachten over den overlast van water, dien vooral de lagere gedeelten ondervonden ¹²⁾. Deze ontevredenheid nam gedurende den wereldoorlog toe, toen de tuinbouw in Vinkeveen sterk opkwam ¹³⁾.

De tuinders, voor wie een constant laag waterpeil van groote beteekenis is, vormden wel een groote groep, maar het areaal tuinland, dat zij bewerkten, was in verhouding tot de oppervlakte bouw- en weiland van zoo'n geringen omvang, dat zij weinig in te brengen hadden. Het stemrecht staat toch in verband met de oppervlakte land, dat men in eigendom heeft. Bovendien waren de tuinders grootendeels pachters en mochten dus aan de verkiezing van hoofdingelanden niet deelnemen ¹⁴⁾.

De veeteeler, die niet in die mate bij een streng handhaven van een bepaald waterpeil belang heeft, voelde er niets voor om de meerdere kosten, die een constant handhaven van het waterpeil meebrengt, te betalen; tuinder en veeteeler kwamen tegenover elkaar te staan, elk opkomend voor zijn eigen belang ¹⁵⁾.

De droogmakerijen met hun eigen waterpeil waren uit den aard der zaak niet gemakkelijk te vinden voor een verbetering van den waterstaatkundigen toestand van het overige gedeelte der Ronde Venen. Het zou hun slechts meer uitgaven veroorzaken, waartegenover geen enkel voordeel stond.

Een commissie, in 1916 door de Provinciale Staten van Utrecht benoemd, om deze klachten te onderzoeken, wees met nadruk op het steeds opkomen voor het eigen belang, wat men zoo sterk in de Ronde Venen aantreft. Toen b.v. besloten was de bemaling door het bouwen van nieuwe molens te versterken, maakte de oppositie eenigen tijd daarna dit besluit ongedaan. Een paar maanden later was echter de andere groep weer in de meerderheid en besloot men

¹²⁾ Prov. Verslag Utrecht 1885, VI, blz. 38.

¹³⁾ Gemeenteverslag Vinkeveen 1915.

¹⁴⁾ Van Konijnenburg, Het beheer onzer waterschappen, blz. 138.

¹⁵⁾ De invloed van de waterafvoer, blz. 137.

een stoomgemaal te stichten. Ook dit keer wist de oppositie te bereiken, dat het plan niet uitgevoerd werd. Een vaste lijn ontbrak: het eigenbelang voerde de boventoon ¹⁶⁾.

Men had slechts oog voor de eigen wijze, waarop men naar welvaart streefde. Deze welvaart poogde men te bereiken met zoo weinig mogelijk moeite, wat in dit geval wil zeggen met zoo weinig mogelijk kosten om den waterstand te beheerschen; tevens ook op een zoo goed mogelijke wijze, waarom men zich beijverde dié hoogte van het waterpeil ingevoerd te krijgen, welke men het beste voor eigen bedrijf achtte. Hierdoor botsten de belangen vaak. Men zag niet altijd de noodzakelijkheid, hoe in een grooter verband de ééne groep een offer aan de andere te brengen heeft ¹⁷⁾.

Hier kan men zelfs de vraag stellen, of de lasten, die de beheersching van den waterstand met zich medebrengen, niet door een grootere gemeenschap dan die der agrarische producenten behooren gedragen te worden. Heeft niet het Nederlandsche volk in zijn geheel deze lasten, welke voortvloeien uit de geographische gesteldheid van ons land, te dragen? ¹⁸⁾.

Toch bleef deze actie voor een beteren waterstaatkundigen toestand niet zonder resultaat. Het grootwaterschap de Ronde Venen besloot in 1920 een electricch gemaal — in 1924 in bedrijf gesteld — met een capaciteit van 145 m³ per minuut te stichten. De veeteeler was eveneens, dank zij de voortgang der landbouwwetenschap, tot het inzicht gekomen, dat een goede beheersching van den waterstand ook voor het veeteeltbedrijf noodzakelijk was.

Ondanks deze verbetering waren Gedeputeerde Staten van oordeel, dat reorganisatie van het grootwaterschap geboden was en dienden daarom in 1923 een desbetreffend voorstel bij de Provinciale Staten in. Zij achtten verandering noodzakelijk, daar door het toenemen van het aantal droogmakerijen — Groot-Mijdrecht was inmiddels gereed gekomen, terwijl men met de droogmaking van Wilnis-Veldzijde spoedig beginnen zou — een groot gedeelte van het waterschap de Ronde Venen reeds zijn eigen bemaling gekregen had en rechtstreeks op den Amstelboezem uitsloeg.

Desondanks moesten de droogmakerijen in de kosten van de bemaling van het overige gedeelte der Ronde Venen mee blijven betalen. Bovendien hadden geheel van elkander onafhankelijk staande

¹⁶⁾ Prov. Blad van Utrecht 1920, no. 53.

¹⁷⁾ L. v. Vuuren, Een nationaal park, blz. 5.

¹⁸⁾ L. v. Vuuren, De welvaartsbedreiging van onzen landbouw, blz. 14.

droogmakerijen en polders medezeggenschap over de vaststelling van elkaars waterpeil.

Een nieuw element treedt hier voor den dag; men kwam tot het inzicht, dat door het voortschrijden van de differentiatie van het economisch leven er veranderingen in het gebied der Ronde Venen gekomen waren, die wijzigingen in de waterstaatkundige inrichting noodzakelijk maakten. De grondslag, waarop de eenheid in 1674 berustte, bestond in 1868 reeds niet meer en zeker niet in dezen tijd.

De noodzaak tot eendrachtig handelen in de Ronde Venen was echter gebleven. Het gemeenschappelijk belang bleef de ringdijk, die voor alle polders tezamen het buitenwater keert. Dit werd de grondslag voor de inrichting der nieuwe organisatie.

Daarom stelden Gedep. Staten voor het grootwaterschap de Ronde Venen op te heffen en daarvoor in de plaats op te richten:

1°. het grootwaterschap de Ring der Ronde Venen, waartoe al de polders en droogmakerijen van het opgeheven waterschap zullen behooren en dat alleen belast wordt met het onderhoud van den ringdijk en het toezicht „op al de waterkeerende en waterleidende werken, behoorende tot of in verband staande met deze ringkade, onverschillig door wie deze werken worden onderhouden”;

2°. het waterschap Groot Wilnis-Vinkeveen, dat al de polders van het voormalig grootwaterschap de Ronde Venen zal omvatten, behalve de Eerste, Tweede en Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij, Groot-Mijdrecht, Botshol en Nellestein, die als zelfstandige lichamen zullen blijven bestaan¹⁹⁾.

Dit nieuw opgerichte waterschap zal tot taak krijgen de waterloozing van het eigen gebied en het onderhoud van sluizen, wegen, bruggen enz. die erin gelegen zijn.

Het krijgt dus al de functies van een gewoon waterschap, alleen is het niet met de zorg voor den ringdijk belast.

De Ring der Ronde Venen zal voortaan alleen het buitenwater keeren; de daarin gelegen waterschappen, zooals de droogmakerijen en nu ook Groot Wilnis-Vinkeveen, zullen alle andere zaken regelen en elk hun eigen waterpeil hebben.

Evenals in 1868 vonden ook deze voorstellen in en buiten de Provinciale Staten heftige bestrijding. Men bracht in hoofdzaak dezelfde argumenten naar voren. Men was vooral bevreesd voor de aantasting der autonomie der verschillende waterschappen en polders, een ongegronde gedachte, daar bij de voorgestelde regeling de polders

¹⁹⁾ Prov. Verslag Utrecht 1923, blz. 30.

méer zeggenschap verkregen en zich niet meer met elkaars zaken hadden in te laten. Hun macht werd dus eerder groter dan kleiner. Daarnaast dachtte men een duurder administratie, want voor een groot gedeelte van het grootwaterschap zouden toch twee waterschaps-lichamen in plaats van één komen. Ook het motief, dat de waterstaatkundige toestand ongunstig zou zijn, verwierp men, vooral nu het electrisch gemaal binnenkort in dienst gesteld zou worden.

Plotseling was men alle vroegere klachten over de slechte toestanden in de Ronde Venen vergeten!

Het verzet baatte niet. De voorstellen van Gedeputeerde Staten werden aangenomen ²⁰⁾.

Een request, door het grootwaterschap de Ronde Venen bij de Kroon ingediend, dit besluit te vernietigen, vond geen gehoor ²¹⁾.

De nieuwe regeling is 1. Januari 1925 in werking getreden.

²⁰⁾ Verkort Verslag der Handelingen van de Prov. Staten van Utrecht. Buitengewone zitting van 16 Oct. 1923, blz. 21 e.v.

²¹⁾ Nieuw Archief Ronde Venen.

HOOFDSTUK IV.

DE VERVENING.

Bij de bespreking van de wordingsgeschiedenis der Ronde Venen is reeds op de groote beteekenis der vervening in dit gebied gewezen. Niet alleen verkreeg het landschapsbeeld een geheel ander aspect, maar tegelijk veranderde de economische en sociale structuur. De landbouw en veeteelt moesten plaats maken voor dit nieuwe middel van bestaan, dat echter, zooals elke „occupation destructive” slechts tijdelijk een bron van inkomsten kon blijven. Eerst na droogmaking der ontstane plassen konden landbouw en veeteelt weer uitgeoefend worden, echter in gewijzigden vorm.

Het verzet tegen het roekeloos vervenen en de maatregelen, genomen om de nadeelen ervan zooveel mogelijk te voorkomen, werden reeds in een vorig hoofdstuk besproken. De voortgang, dien de vervening in den loop der jaren in deze streken had, is daarbij reeds nagegaan. In dit hoofdstuk zal daarom hoofdzakelijk behandeld worden de invloed, dien de vervening gehad heeft op de economische en sociale structuur van dit gebied.

Het aantal veenarbeiders.

Hoe groot de beteekenis der vervening vooral in vroeger tijd geweest is, zou wel het best zijn af te meten aan het aantal veenarbeiders, dat hier werkzaam was. Een precies getal wordt echter nergens opgegeven.

In een opgave van 1808¹⁾ wordt het aantal veenarbeiders in Wilnis, Oudhuizen en Mijdrecht op 1500 geschat bij een bevolking van 2806 zielen.

De jaarlijksche gemeente-verslagen, die verder onze bron zijn, geven slechts een globaal cijfer; toch valt hieruit wel de belangrĳheid der veenderĳ op te maken.

In de vijftiger jaren der vorige eeuw gaf Wilnis 500 veenarbeiders

¹⁾ Memorie van de Gerechten Mijdrecht, Wilnis en Oudhuijsen, ten geleide en tot nadere opheldering der kaart, waarin de staat der veenderĳen onder deze Gerechten wordt aangegeven. 1808. Oud-Archief Mijdrecht no. 59.

op, Vinkeveen eveneens 500 en Mijdrecht 250. Dit was dus voor deze drie gemeenten gezamenlijk 1250 veenarbeiders, terwijl de bevolking in dien tijd 5775 zielen bedroeg!

In deze jaren had de veenderij wel haar grootste uitbreiding. De Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij, Wilnis-Veldzijde, Vinkeveen-Proostdij en vooral ook de z.g. binnenring der Ronde Venen waren volop in vervinging.

Na dien tijd nemen we een voortdurende verschuiving naar het oostelijk gedeelte der Ronde Venen waar. De Mijdrechtsche droogmakerij kwam gereed, kort daarna begonnen ook de inpolderingswerkzaamheden van Groot-Mijdrecht en het gevolg was, dat de veenderij in Mijdrecht hard achteruit ging.

Tot 1862 waren nog 200 veenarbeiders in de Derde Bedijking werkzaam, na dat jaar moesten zij elders een bestaan gaan zoeken. Wel kwam later in 1871, toen de Derde Bedijking droog gevallen was en het nog aanwezige veen afgegraven moest worden, even een opleving, maar dit was slechts tijdelijk. In 1872 hield de veenderij in Mijdrecht geheel op door de droogmaking van de plassen van den binnenring der Ronde Venen en van den Noorder-Zuiderpolder.

Daardoor nam ook de vervinging in Wilnis af. Onder deze gemeente bleef als eenige vervinging die van Wilnis-Veldzijde, een polder van 545 ha, maar hier kon het groote aantal veenarbeiders van 1856 (500) geen werk vinden. Hun aantal ging voortdurend achteruit; van 400 in 1871 daalde het tot 320 in 1876, tot 100 in 1892 en tot 70 in 1893. Daarna bleef de toestand langen tijd, tot 1922, stationnair. Toen Wilnis-Veldzijde vrijwel geheel uitgeveend was, had de veenderij in Wilnis als middel van bestaan afgedaan. De droogmaking, die in 1923 begon, noopte den laatsten verveender tot vertrek. In 1930 woonden slechts 13 personen in Wilnis, die — doch elders — in de veenderij werkzaam waren ²⁾.

In Vinkeveen viel het hoogtepunt der vervinging later. Het grootste aantal veenarbeiders was hier werkzaam toen en de binnenring der Ronde Venen en Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde verveend werden.

Terwijl in 1853 het aantal veenarbeiders in Vinkeveen 350 bedroeg, steeg dit voortdurend tot 700 in 1861; na een daling tot omstreeks 600 in de volgende jaren nam het aantal weer toe; in 1872 werd het maximum van 800 bereikt. Op dat tijdstip waren echter de droogmakingswerkzaamheden van Groot-Mijdrecht zóó ver

²⁾ Beroepstelling 1930.

voortgeschreden, dat de bemaling plaats kon vinden, en was Vinkeveen slechts op de vervening van den polder Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde aangewezen. Wel kon ook in Groot-Mijdrecht na de droogmaking het aanwezige veen, dat vooral in het oostelijk gedeelte nog aanwezig was, worden afgegraven, maar dit was van weinig beteekenis. Van toen af had het aantal veenarbeiders een dalend verloop; in 1896: 500; in 1911: 450; in 1926: 180; in 1930: 133; in 1937: 132. Deze afneming zal blijven voortduren, naarmate de vervening in Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde haar voortgang vindt.

Hieruit blijkt dus, dat de vervening nog slechts voor Vinkeveen van eenig belang is, voor Mijdrecht en Wilnis niet meer.

Bij het verplaatsen van het zwaartepunt der vervening van het Westen eerst naar den binnenring en het zuidelijk gedeelte der Ronde Venen en daarna naar het Oosten kan men een trek van de veenarbeiders in gelijke richting waarnemen. Zoo zochten ook na de voltooiing van de droogmakerij Wilnis-Veldzijde vele nu werklooze veenarbeiders, arbeid in den polder Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde.

Duitsche veenarbeiders.

Ondanks het groote aantal veenarbeiders, dat in den bloeitijd, in het midden der vorige eeuw, langen tijd in deze streken werkzaam was, bleek het aantal veenarbeiders nog onvoldoende. Wanneer het drukke seizoen voor de veenderij, het voorjaar, aanbrak, kwam veel werkvolk zich tijdelijk in deze gebieden vestigen. Vooral vele Duitschers vonden arbeid bij de vervening van den polder Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde.

Deze tijdelijke immigranten moesten hun passen gedurende hun verblijf in ons land aan den burgemeester der gemeente, waar zij zich vestigden, inleveren om deze eerst bij hun vertrek terug te ontvangen; hierdoor weten we iets meer van deze veenarbeiders.

In het archief van Vinkeveen ligt nog een register, gebruikt om al deze passen in te schrijven. Bovendien bevindt zich daarbij nog een tiental reispassen, door hun eigenaars niet teruggehaald, daar deze of zich in ons land blijvend gevestigd hadden, of het raadzamer vonden om zonder dit document ongemerkt de landsgrenzen te overschrijden.

Het inschrijvingsregister loopt helaas slechts over enkele jaren, n.l. over het tijdvak 1856—1861, en is, wat het laatste jaar betreft, nog onvolledig.

Het aantal Duitschers in Vinkeveen in deze jaren bedroeg: in

1856: 60; 1857: 38; 1858: 75; 1859: 114; 1860: 112.

Toch zijn vóór 1856 reeds Duitschers in Vinkeveen werkzaam geweest. Dit blijkt uit de gegevens van het bevolkingsregister van 1839. Er woonden toen te Vinkeveen reeds 58 personen, die in Duitschland geboren waren. Dit zijn dus de blijvers, waarschijnlijk slechts een klein gedeelte van een grooter aantal seizoenarbeiders. Het aantal ingezetenen, in Duitschland geboren, in 1849 aanwezig, was niet noemenswaard grooter, n.l. 59³⁾, voor het grootste gedeelte dezelfde personen, genoemd in het bevolkingsregister van 1839.

De immigranten van 1839 waren nog niet lang in ons land woonachtig, wat duidelijk uit hun leeftijden blijkt. Van deze 58 in Duitschland geboren waren er 42 tusschen de 20 en 45 jaar, van wie 9 ongehuwd. Slechts 6 personen waren boven de 45 jaar, onder wie 4 weduwen, die bij hun zoons of dochters inwoonden.

Het waren dus hoofdzakelijk jonge menschen, die zich hier gevestigd hebben om in de veenderij hun brood te verdienen; bij allen werd als beroep „veenman” vermeld. Dit blijkt ook uit het geringe aantal in Duitschland geboren kinderen: slechts 10 beneden de 15 jaar. Daarentegen hebben ze reeds 32 in Nederland geboren kinderen, van welke er 26 beneden de 5 jaar zijn!

Hieruit volgt dus, dat hun vestiging waarschijnlijk niet lang vóór 1839 plaats vond. Dit laatste stemt overeen met het bevolkingsregister van 1830; dit vermeldt slechts 12 in Duitschland geboren in Vinkeveen woonachtig.

Tusschen 1839 en 1849 hebben zich hier slechts weinig Duitschers blijvend gevestigd; dit volgt eveneens uit den leeftijdsopbouw van de groep Duitschers in 1849 in Vinkeveen woonachtig, vergeleken met dien van het jaar 1839. Waren er in 1839 6 personen boven de 45 jaar, in 1849 zijn het er 21, terwijl de groep tusschen 20—45 jaar van 42 tot 24 is afgenomen. Het aantal kinderen in Nederland uit deze Duitschers geboren is in 1849 aangegroeid tot 59. De geheele groep Duitschers met hun totaal aantal kinderen was in 1849 118 personen groot, tegen 90 in 1839, een uitbreiding, die dus alleen aan een groot aantal geboorten te danken is.

Het aantal tijdelijke Deutsche werkkrachten, die hier seizoenarbeid hebben verricht, weten we slechts van enkele jaren; verdere gegevens hieromtrent ontbreken. Volgens mondelinge mededeeling van een der oudste veenlieden, te Vinkeveen woonachtig, werd het hoogste

³⁾ Uitkomsten der volkstelling van 19 November 1849. Archief Vinkeveen.

punt van deze Duitsche invasie bereikt in de zeventiger jaren der vorige eeuw, toen jaarlijks een 300-tal Duitschers hier verscheen. Dit stemt overeen met het totaal aantal Vinkeveense veenarbeiders, dat van 500 in 1860 tot 800 in 1876 toenam, waarna een daling intrad ⁴).

Niet alleen in deze verveningen werkten Duitschers. Ook in andere deelen van ons land werden ze aangetroffen.

Drieling geeft over de geheele provincie Utrecht als het totaal aantal Duitsche arbeiders in 1853 2000 op ⁵).

Bijna alle veenarbeiders waren afkomstig uit het westelijk gedeelte van Duitschland, uit Osnabrück en Hannover. Dit blijkt uit het register van de reispassen en uit de geboorteplaatsen van de blijvend gevestigden. Van deze laatsten, hier in 1849 woonachtig, bleken er opvallend veel, n.l. 42 van de 58 in het plaatsje Merzen bij Osnabrück geboren te zijn. De seizoenarbeiders kwamen in hoofdzaak uit deze omgeving, eveneens een veengebied en waren dus met het veenderijbedrijf bekend. De meesten hadden daar een klein boerderijtje, een stukje bouwland en een paar koeien. In het voorjaar, na het bewerken van hun land trokken deze Duitschers naar Holland. Zij lieten hun vrouwen thuis, die het verdere werk op het boerderijtje moesten verrichten, en tegen den oogsttijd waren de mannen weer terug om in dezen drukken tijd zelf hun bedrijf te verzorgen. Met het in Holland verdiende geld kon de pacht betaald worden. Veel geld had zoo'n keuterboertje niet noodig, want het eigen gemengde bedrijf voorzag in bijna alle levensbehoefden. Het was hem er om te doen met zooveel mogelijk geld uit ons land terug te keeren. Hij nam daarom zijn spek, eieren en meel van huis mee, als hij zich op weg naar het buitenland begaf. Het spek had een veilige plaats, het werd in de keet boven zijn bed opgehangen!

Tijdens het korte verblijf, van eind April, begin Mei tot begin Juli, moest hij hard werken. Hij maakte, daar hij op stukloon werken moest, dagen van 4 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds. Bovendien was het zwaar werk, want terwijl het lichtere werk in de vervening hoofdzakelijk aan Vinkeveners werd opgedragen, zag hij zich met het baggeren belast ⁶). Het loon was vrij hoog. Soms deed men 3 roe per dag; er werd *f* 1.50 per roe uitbetaald, zoodat een weekloon van *f* 27.- gemaakt kon worden. Een onderkomen vond

⁴) Gemeenteverslagen Vinkeveen 1860 en 1876.

⁵) Drieling, Tijdschr. voor Staath. en Statist. VIII, 1853, blz. 405.

⁶) Drieling, Tijdschr. voor Staath. en Statist. VIII, 1853, blz. 405.

men in schuren, die van oude planken met riet ertegen aangeklampt, gemaakt waren. Deze werden verhuurd door den veenbaas en konden een 20-tal arbeiders herbergen. Men betaalde daarvoor ongeveer 60 cent per week, waarvoor dan ook nog de kleeren en het beddegoed gewasschen werden. Een rijk onderdak was het intusschen niet. De schuren stonden op de ribben, bijna geheel door water omgeven en waren meestal ver van het dorp verwijderd.

Schoorsteen en rook van het vuurtje, waarop men kookte en bakte, moest door een gat in het dak een uitweg vinden.

Veel zorg kon men aan het eten niet besteden. Het bestond hoofdzakelijk uit spekpannekoeken, die, naar mij meegedeeld werd, zoo dik gebakken werden, dat één ervan een voldoende maagvulling was voor een veenarbeider, die den geheelen dag hard gewerkt had.

Het bed was een met riet gevulde blauwe zak, terwijl men zich verder met een zelf meegenomen katoenen deken tevreden stelde.

Er waren echter ook arbeiders bij de hier reeds gevestigde Duitschers in de kost, die hoofdzakelijk aan de oostzijde van den polder Vinkeveen-Proostdij-Veldzijde langs de z.g. Veenkade woonden. Deze kade wordt daarom ook wel „moffenkade" genoemd⁷⁾.

Deze Duitschers pasten vaak, evenals andere verveners, gedwongen winkelnering toe.

In het rapport over de gedwongen winkelnering in de venen wordt Vinkeveen als eenige gemeente met vervening in de provincie Utrecht genoemd, waar dit euvel nog voorkomt, niettegenstaande, in het jaar van opstelling van het rapport, 1913, de omvang van de vervening reeds aanzienlijk afgenomen was⁸⁾.

Er waren in dat jaar 5 verveners-winkels te Vinkeveen. Hiervan telden er voor de gedwongen winkelnering 3 niet mee, daar de vervener-winkelier of zijn te vervenen land aan arbeiders verhuurd had, die dus van hem onafhankelijk waren, of slechts met eigen gezin het vervenersbedrijf uitoefende.

Van de beide anderen wordt echter vermeld, dat de arbeiders gedwongen werden bij hen te koopen. Berekend wordt, dat 75 % van het verdiende geld in den winkel van den patroon besteed werd, en de arbeiders hier prijzen betaalden, die 30 % te hoog waren. Gemiddeld kocht hij voor f 4.50—f 6.- per week aan kruideniers- en grutterwaren en manufacturen bij zijn baas. De verdiensten van

⁷⁾ Persoonlijke mededeelingen van een ouden vervener.

⁸⁾ Gedwongen winkelnering in de venen, blz. 89 e.v.

de veenarbeiders waren in dezen tijd, vlak voor den wereldoorlog, heel wat lager dan het loon, dat de Duitschers omstreeks 1860 maakten.

De meeste Duitschers kwamen vele jaren achtereen terug, soms 15 jaar lang. Zij schreven zelf aan den veenbaas om werk òf deze verzocht hen terug te komen, waarbij dan vaak tevens de opdracht gegeven werd anderen mee te brengen. Over het loon werd van te voren geen afspraak gemaakt. Het loon van het vorige jaar werd gehandhaafd. Was men echter eenige weken in het bedrijf bezig en wilde men loonsverhooging, dan werd er gestaakt, waardoor het geheele bedrijf, ook het werk van de Hollandsche arbeiders, geen voortgang kon hebben. Gezamenlijk ging men dan naar het dorp Vinkeveen om hoogere loonen te eischen. Overigens viel over hun gedrag geen klacht.

Daar de bedoeling was zooveel mogelijk geld mee naar huis te nemen, werd bijna geen geld uitgegeven en kwam dronkenschap haast niet voor. De veenbazen zagen de Duitschers graag. Deze werkten hard en deden het zware werk vlug, waardoor het risico, dat de turf voor den winter niet droog zou zijn, minder groot was ⁹⁾.

Na 1866 kwamen er echter weinig Duitschers meer in Vinkeveen. Allereerst werd de vervening minder. De bloeitijd van dezen polder was voorbij. Bovendien werden na 1886 de baggermolens in gebruik genomen, die nu het werk van de baggerlui overnamen. Alleen als „stikkens” hebben ze daarna nog gewerkt. Daarbij raakten juist in dezen tijd de polders Breukelerveen, Noorden en Nieuwkoop uitgeveend, en kwamen vele arbeiders van deze streken naar Vinkeveen.

Ook de noodzaak elders werk te zoeken begon voor den Duitscher meer en meer te vervallen; naarmate de industrialisatie van zijn eigen land na 1870 toenam, ontstond een grootere trek naar de industrie-centra.

Thans wordt in de veenderij hier geen enkele Duitscher, als seizoenarbeider, meer aangetroffen.

De beteekenis der vervening als welvaartsbron.

Uit het bovenstaande is wel duidelijk gebleken, dat de veenderij hier een voornaam middel van bestaan is geweest. In een opgave van 1808 ¹⁰⁾ wordt opgemerkt, dat de vervening in de Ronde Venen bijna de eenige welvaartsbron is. Ook de gemeenteverslagen

⁹⁾ Persoonlijke mededeelingen van een ouden veverner.

¹⁰⁾ Oud-Archief Mijdrecht no. 59.

van de gemeenten, in de Ronde Venen gelegen, herhalen dit telkens.

Zoo lezen we in het verslag omtrent den toestand der gemeente Wilnis over 1845, dat de veenderij er het hoofdmiddel van bestaan is. Hetzelfde treffen we aan in de verslagen van Mijdrecht. In 1855 wordt geschreven: „Door het kwijnen van de veenderij wordt de welvaart minder.”

In de Vinkeveensche verslagen wordt er eveneens op gewezen, dat de algemeene toestand der gemeente nauw samenhangt met dien der veenderij.

Hoe belangrijk deze veenderij ook was, de gemeenteverslagen geven niet den indruk, dat dóór de veenderij de welvaart in deze streken groot was. Integendeel, de veenderij heeft hier steeds een kwijnend bestaan gehad. Goede jaren waren uitzondering.

Nemen we als voorbeeld Vinkeveen, waar in de tweede helft der 19e eeuw de veenderij het belangrijkste is geweest. In het volgende staatje, betreffende deze gemeente, zijn de jaren, waarin de toestand gunstig genoemd wordt, dik omljnd, terwijl de jaren, die tamelijk gunstig of normaal geweest zijn, een dunne omlijning hebben; de slechte jaren zijn niet omljnd.

I

					1866	1867	1868	1869	1870
1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930

Van deze 65 jaren worden er 33 bepaald ongunstig genoemd; er zijn 23 jaren, waarin de toestand „iets beter” is in vergelijking met het voorafgaande slechte jaar, of waarin de toestand „tamelijk” genoemd wordt; in het geheel worden slechts 9 jaren werkelijk „gunstig”, „goed” genoemd.

Deze negen jaren behooren tot twee perioden. De eerste valt in de zeventiger jaren der vorige eeuw; in den tijd vóór 1880 was de veenderij over het geheel genomen nog tamelijk gunstig, daar men toen nog vrij veel turf als brandstof gebruikte; het steenkoolgebruik nam eerst ná 1880 belangrijk toe. De jaren tijdens den

wereldoorlog vormen de tweede gunstige periode, toen er bijna geen steenkool te verkrijgen was.

Typeerend is het lange ongunstige tijdvak van 1878 tot 1894; dit valt precies samen met de landbouwcrisis. In deze jaren werd de afzet van de turf naar het platteland, waar turf als brandstof het meest in gebruik was, sterk belemmerd.

Ook de gemeenteverslagen van Wilnis laten een dergelijk geluid hooren.

Over 1833: „De werkloosheid is groot, de veenderij wordt minder”. Over 1845: „de veenderij kwijnt”. Over 1851: „de veenderij blijft kwijnen”. Over 1855: „de welvaart in de veenderij blijft achteruitgaan”. Het jaar 1864 wordt eindelijk voor het eerst in deze gemeenteverslagen een gunstig jaar genoemd, het jaar 1866 eveneens. Maar dit duurt slechts enkele jaren.

Over 1884 wordt weer geschreven: „de veenderij is kwijnend”; over 1893: „de veenderij blijft achteruitgaan”. Alleen de oorlogsjaren vertoonen weer een gunstiger beeld.

Het verdwijnen van de veenderij kan daarom niet direct als een groot economisch nadeel voor deze streken beschouwd worden; de veenderij gaf slechts een armoedig bestaan.

De landbouw is, vergeleken bij dit middel van bestaan, in de laatste vijf en zestig jaren gemiddeld rooskleuriger geweest.

Waar hebben nu deze veenlieden, die in hun eigen bedrijf door de inkrimping der vervening geen bestaan meer konden vinden, werk kunnen krijgen?

Daar er nooit een scherpe scheiding tusschen veen- en landarbeid bestaat, probeert de veenarbeider in den wintertijd bij een boer werk te krijgen, terwijl omgekeerd landarbeiders wel bij de vervening aangesteld worden.

Het laat zich dus verstaan, dat toen de vervening verminderde, de veenarbeiders bij den boer probeerden te blijven. Bij de bouwboeren zijn de veenarbeiders gezochte werkkrachten, in het bijzonder voor het uitdiepen van slooten, het egaliseeren van land en anderen zwaren arbeid, temeer daar zij het werk veelal „aannemen”, gelijk dit bij de veenderij gebruikelijk is.

Nu het aantal bouwboeren in de droogmakerijen, in vergelijking met de eerste jaren na de drooglegging, zooveel minder is geworden, valt het voor de veenarbeiders vaak niet mee dicht bij huis werk te

vinden. Men trekt er soms ver op uit, zelfs dagelijks op de fiets naar den IJpolder.

Ook vinden velen werk in den wegebouw. Voor het zware werk, dat daarbij verricht moet worden, is de veenarbeider bij uitstek geschikt ¹¹⁾.

In 1930 bedroeg het aantal grondwerkers te Vinkeveen 24, te Wilnis 25 en te Mijdrecht 10, samen 59.

Het aantal wegwerkers (aanleg en onderhoud) was in dat jaar resp. 23 en 5, samen dus 28, terwijl er 12 personen te Vinkeveen woonden, die in het waterleidingbedrijf, waarin ook het grondwerk een groote plaats heeft, een bestaan vonden. Deze groep omvatte in 1930 in totaal 99 personen ¹²⁾.

Bij de bespreking van den tuinbouw zullen we zien, hoe in den oorlogstijd vele veenarbeiders tuinder probeerden te worden.

De ontginning van het veen.

De vervening vangt in het voorjaar aan, na half Maart; eerder mag men niet beginnen ¹³⁾.

In vroeger tijd werkten er drie groepen arbeiders: de turfmakers, de baggerlieden en de stikkers.

De turfmaker begon het land, dat uitgeveend moest worden, gereed te maken. De graszoden verwijderde hij, waarna hij den bovensten grond, die geen waarde heeft voor het turfmaken, afgroef en gebruikte voor den toekomstigen ringdijk. Het vervoeren van grond buiten den veenpolder was streng verboden.

Daarna maakte hij het gedeelte gereed, waar de bagger gespreid kon worden. Hij legde eerst een laagje riet neer om het vastkleven van de bagger aan den bodem tegen te gaan. Een dijkje diende om het afvloeien van de bagger te voorkomen ¹⁴⁾.

De baggerlieden — ook wel „trekkers” genoemd — baggerden het veen uit de slooten, waarbij ze op een plank stonden, die de verbinding vormde tusschen hun boot en den oever van den legakker.

Men gebruikte bij dit uitermate zware werk in vroeger tijd vaak een riem, die om het middel bevestigd werd; het looze uiteinde werd een paar maal om den baggerstok geslagen. Het volle baggernet

¹¹⁾ Persoonlijke mededeelingen van den Secretaris der gemeente Vinkeveen.

¹²⁾ Beroepstelling 1930.

¹³⁾ Reglement voor het waterschap „De Vinkeveensche en Proostdijer polders”, vastgesteld door de Prov. Staten van Utrecht 15 Nov. 1887.

¹⁴⁾ Van Voorthuysen, Tijdschr. ter bev. van Nijv. 1852, blz. 257.

werd zodoende niet alleen met de kracht van de handen, maar met het geheele lichaam omhoog getrokken. De bagger werd daarna op den legakker stukgetrapt, en met water vermengd door den z.g. „kleinmaker” 15).

Bij de grootere verveningen gebruikt men tegenwoordig baggermachines, die de bagger eerst fijn maken en daarna op de legakkers uitstrooien. Zijn de legakkers door de voortschrijdende vervening te smal geworden, dan vervoert men de bagger in bakken naar breedere stukken land, waarop ze door middel van een elevator uitgestort wordt.

Er zijn in Vinkeveen-Proostdij 5 stoombaggermolens werkzaam, die coöperatief geëxploiteerd worden 16).

• Het baggeren is, en moet zelfs volgens het reglement vóór 1 Augustus afgelopen zijn. Anders heeft de turf geen gelegenheid meer om te drogen en zou in den winter bevriezen en waardeloos worden.

Als de bagger tot een hoogte van 42 c.m. gespreid was, kwam de stikker aan de beurt. Deze begon met het vasttrappen van de bagger, waarvoor hij een paar plankjes, „borden”, onder zijn voeten bond. Dit herhaalde hij na een paar dagen.

Was het veen vast genoeg en had het na deze bewerkingen een dikte van 32 c.m., dan kon het „gemunt” worden.. Met een groote hark trok de stikker er dan strepen over in twee richtingen, die elkaar loodrecht sneden. Er werden op deze wijze vierkantjes gevormd, zoo groot als het zijvlak van de te verkrijgen turf.

Men liet de bagger nu weer eenige dagen drogen, waardoor de getrokken strepen door het krimpen breeder werden.

Daarna kon het eigenlijke stikken beginnen. De turven werden stuk voor stuk door den stikker met zijn stik, een lange smalle schop, losgestoken, waarvoor veel kracht noodig was.

Het werk van den stikker was nu afgelopen, de turfmaker kwam dan weer om de turven voor het verdere drogen op te stapelen.

Daar de vervening tegenwoordig niet zoo'n groote omvang heeft, is de arbeidsverdeling verminderd. Het werk van den stikker en turfmaker wordt thans door één persoon verricht.

Het aantal baggerlieden is sterk afgenomen, nu hun werk door baggermolens overgenomen is.

15) De Boer, Handleiding, blz. 10.

16) Gemeenteverslag Vinkeveen over de jaren 1931—1935.

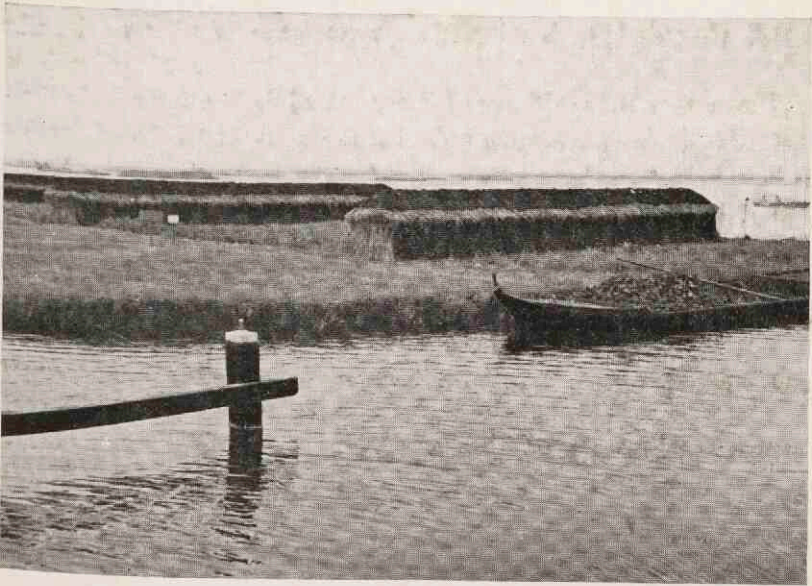

Foto 9. Op de ribben in de Vinkeveense en Proostdijer plassen staan groote, door riet afgedekte stapels turf.

Foto 10. De turf wordt opgestapeld om te drogen.

Een nadeel van de veenderijen is de seizoenarbeid ¹⁷⁾.

's Winters is de veenarbeider meestal werkloos, hij probeert dan met landarbeid er wat bij te verdienen.

Toen men nog de bagger voor de bemesting van het grasland gebruikte, bestond deze landarbeid uit het uitbaggeren van slooten, wat thans door de invoering van kunstmest minder plaats vindt.

Sommigen vinden nog een bestaan bij het turfvervoer, vooral in vroeger tijd met het z.g. vlakken van de turf in de turfschepen.

Sinds het gebruik van motorbooten komt het vlakken veel minder voor. Het is voordeliger een keertje meer te varen, dan veel arbeidsloon te besteden voor het regelmatig laden van het schip.

De afzetgebieden voor turf.

In den tijd, toen steenkool als brandstof nog geen beteekenis had, was de vraag naar de turf groot. De ligging dichtbij de groote steden, waarheen het vervoer van de turf geheel per schuit kon geschieden, was voor het gebied der Ronde Venen van groot belang ¹⁸⁾. Vooral Vinkeveen en Waverveen profiteerden van de nabijheid van Amsterdam ¹⁹⁾. Deze dorpen lagen in de 17e en 18e eeuw in de provincie Noord-Holland en konden de turf daarheen onbelemmerd vervoeren, in tegenstelling met het Utrechtsche gedeelte. Dit deel ondervond nadeel van de uitvoerbelasting, die men op de turf ingesteld had, om de schadelijke gevolgen van de verving zooveel mogelijk te voorkomen (Zie Hoofdstuk II).

Amsterdam is steeds een belangrijk afzetgebied voor de baggerturf gebleven ²⁰⁾. Een groot gedeelte van den aanvoer werd voor enkele jaren aan den straathandel geleverd en door de z.g. „karders” uitgevent. Dit is echter den laatsten tijd uitzondering. Zoo'n karder heeft steeds een karig bestaan, is vaak werkloos en is veelal aangezien op ondersteuning door de gemeente. Daar zijn verdienste met het rondventen van turf grootendeels van zijn steungeld afgetrokken wordt, acht hij het noodlooze moeite zich in te spannen met zijn straatverkoop. Bovendien wordt deze turfhandel nog belemmerd door de lager wordende steenkoolprijzen.

Vooral bakkers gebruikten vroeger veel turf uit deze streek. De turf had een goede kwaliteit, was licht en gaf veel warmte voor den

¹⁷⁾ Staatscommissie over de werkloosheid, Deel V, blz. 2.

¹⁸⁾ Blink, T.E.G. 1917, blz. 12.

¹⁹⁾ Van Ollefen, Deel III; Waverveen.

²⁰⁾ Gemeenteverslag Wilnis 1890.

oven. Door invoering van moderne ovens heeft de turf voor de bakkerij thans weinig beteekenis meer.

Behalve naar de groote steden ging er vroeger veel turf naar Zeeland, waar Brouwershaven het centrum van den turfhandel was ²¹⁾. Vooral Wilnis vervoerde veel turf naar het Zuiden. Behalve voor huisbrand gebruikte men de turf in Zeeland in de meestoven, die voor het bereiden van de meekrap diende. Alleen al op Schouwen en Duiveland stonden in het begin der vorige eeuw 22 van zulke stoven ²²⁾. Toen de meekrapcultuur in ons land verdween, verminderte tegelijk de turfuitvoer naar Zeeland.

Bovendien wordt bijna geen huisbrandturf meer aan Zeeland verkocht, nu de schepen grooter zijn geworden. Het Zeeuwsche schip moet breed zijn om de Zeeuwsche en Zuid-Hollandsche stroomen te bevaren en is niet in staat de smalle sluzen, die toegang geven tot de Ronde Venen, te passeeren. Thans vaart nog slechts één Zeeuwsche turfschipper op Vinkeveen.

In den laatsten tijd zoekt men een afzetgebied voor turf in die streken van ons land, waar de bevolking niet bij machte is veel geld voor brandstof te besteden. Zoo gaat thans veel turf naar Gelderland, vooral naar het gedeelte tusschen de groote rivieren.

Het vervoer van de turf geschiedt voornamelijk in den winter. Dit heeft een gunstigen invloed op de werkloosheid, die juist dan onder de veenarbeiders heerscht.

Soms is de vervener zelf tegelijk ook turfschipper, vooral voor het vervoer van turf naar de omliggende steden, Amsterdam, Haarlem, Leiden en Utrecht, dat met kleinere schepen geschiedt. Vaste schippers zorgen voor het vervoer naar verder afgelegen streken.

Zoo'n vaste schipper is doorgaans tegelijk ook turfhandelaar. De turf, die hij te Vinkeveen opkoopt, probeert hij elders weer te verkoopen. Hij draagt dus het risico.

De meeste in ons gebied thuis behorende schepen zijn voor dit turfvervoer voor eigen rekening — het zgn. eigen vervoer — bestemd, zooals uit het volgende staatje blijkt, dat de bestemming van de te Vinkeveen gedomicilieerde schepen op 1 Jan. 1937 weergeeft ²³⁾:

²¹⁾ Van Heusden en Verdam, Het waterverkeer in de Ronde Venen. 1814. Archief Ronde Venen no. 127.

²²⁾ Van der Aa, Aadr. Woordenboek, Deel X, blz. 296.

²³⁾ Statistiek van de binnenvloot op 1 Jan. 1937.

4	schepen voor de beurtvaart met een gezamenlijke tonnage van 108 ton;
5	„ „ vaste relaties met een gezamenlijke tonnage van 2119 ton;
29	„ „ eigen vervoer met een gezamenlijke tonnage van 1118 ton;
2	„ „ voor alle drie dezer categorieën met een gezamenlijke tonnage van 78 ton;
5	„ „ de wilde vaart met een gezamenlijke tonnage van 276 ton;
2	„ „ de campagnevaart met een gezamenlijke tonnage van 83 ton.

In Mijdrecht en Wilnis is het aantal schepen, dienend voor eigen vervoer, geringer, resp. 7 en 6.

Al dit eigen vervoer bestaat, behalve uit de verscheping van wat zand, grind, puin e.d., uit turfvervoer. Verschillende der schepen, die tot de andere categorieën vrachtvaart gerekend zijn, vervoeren gedeeltelijk eveneens turf, zoodat het verband tusschen scheepvaart en vervinging wel zeer opvallend is. Het overige vervoer te water is bovendien door het turfvervoer gestimuleerd.

Uit deze turfvaart heeft zich een binnenscheepvaart ontwikkeld. Heeft de turfschipper zijn vracht gelost, dan probeert hij nieuwe lading voor de terugvaart te krijgen ²⁴⁾. Veel kans op vracht voor het gebied der Ronde Venen heeft hij niet. Het aantal industrieën is niet groot en de landbouwende bevolking heeft ook weinig massa-producten noodig.

Daar de scheepvaart in hoofdzaak op het turfvervoer aangewezen is, nam met den achteruitgang van de vervinging de beteekenis van de scheepvaart af. Dit blijkt wel uit het aantal schepen boven de 10 ton, die in de hieronder vermelde jaren in Vinkeveen waren ²⁵⁾:

III

1866:	40	1886:	69	1916:	75
1870:	40	1896:	80	1926:	43
1881:	49	1906:	80	1937:	44

²⁴⁾ Blink, T.E.G. 1917, blz. 12.

²⁵⁾ 1866—1926: Gemeenteverslagen Vinkeveen. 1937: Statistiek v. d. binnenvloot op 1 Jan. 1937.

De schepen zijn in verband met de capaciteit der scheepvaartwegen in de Ronde Venen klein. Het normale, hier voorkomend scheepstype is dat van 40 ton. De samenstelling der Vinkeveensche vloot was op 1 Juli 1937 ²⁶⁾:

28 schepen van 21—40 ton

11 schepen van 41—60 ton

5 schepen van 61—90 ton

Over de grootte van het vrachtvervoer te water staan ons geen gegevens ter beschikking. Deze worden wel gepubliceerd voor een bevrachtingsdistrict in zijn geheel, doch niet voor kleinere gebieden.

Het aantal schippers was volgens de volkstelling 1930 in verhouding tot de totale bevolking nog vrij aanzienlijk:

te Mijdrecht 17 met 26 man personeel,

te Vinkeveen 42 met 51 man personeel,

te Wilnis 34 met 23 man personeel.

Dit is in totaal 93 schippers met 100 man personeel, dus tezamen 193 personen ²⁷⁾.

Scheepvaartwegen.

Ideaal zijn de waterwegen in dit waterrijke gebied niet. Wel is bijna elk punt van de Ronde Venen langs een waterweg te bereiken, maar daarvoor komen alleen kleine vaartuigen, zooals roeibooten en pramen, in aanmerking. De grootere waterwegen zijn smal en ondiep en slechts met schepen beneden de 80 ton te bevaren. Voor het vervoer van tuinbouwproducten zijn deze weliswaar voldoende, maar voor een goederenvervoer van eenigen omvang zijn ze ongeschikt. Alleen de Amstel, een onderdeel van den binnenscheepvaartweg Amsterdam-Rotterdam, is een gunstige uitzondering. Voor het vervoer van vee is deze vaarweg tevens van belang. Een andere grootte scheepvaartweg, het Merwedekanaal, loopt op eenigen afstand, oostelijk van de Ronde Venen. Dit kanaal is voor ons gebied echter van weinig beteekenis. Het ligt te ver weg en zoowel de landverbindingen als de waterwegen, die de dorpskernen met dit kanaal verbinden, laten geen massaal vervoer toe, dat passen zou bij de capaciteit van dezen grooten scheepvaartweg.

De dorpen Wilnis, Mijdrecht en Vinkeveen zijn slechts langs kleine waterwegen te bereiken. De verbindingen met de buitenwereld gaan door de vijf sluizen, in den ringdijk der Ronde Venen gelegen.

²⁶⁾ Statistiek van de binnenvloot op 1 Jan. 1937.

²⁷⁾ Beroepstelling 1930.

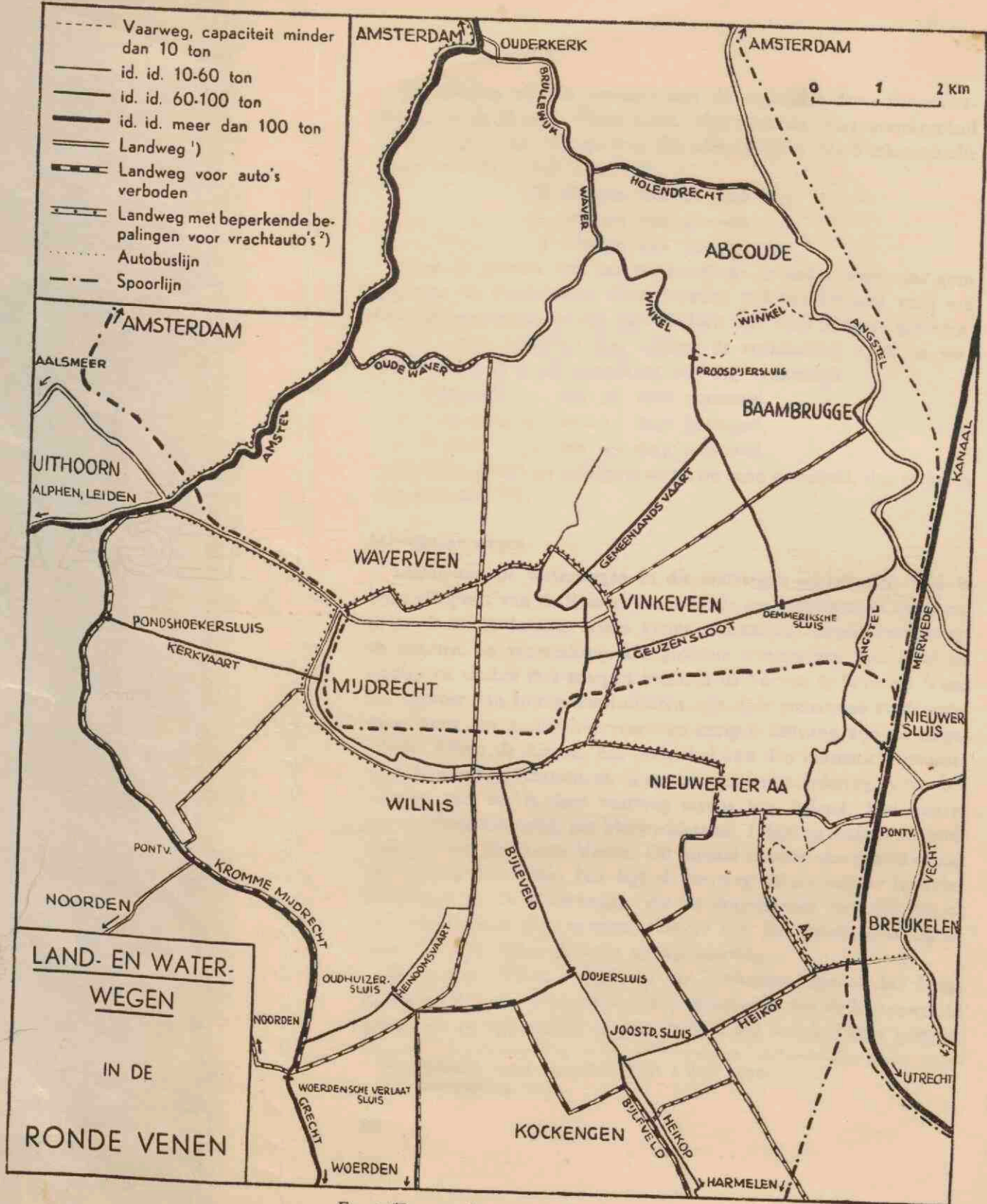

Fig. 6 (Zie aantekeningen op blz. 87).

Vanuit Mijdrecht kan de Kromme Mijdrecht, en langs deze de Amstel bereikt worden door de Kerkvaart en de Pondshoekersluis. Dit is een vaarweg, geschikt voor schepen tot 60 ton ²⁸⁾.

Van de Kromme Mijdrecht naar Wilnis komt men door de Oudhuizersluis en langs de Heinoomsvaart, een vaarweg slechts geschikt voor schepen tot 35 ton.

Van minder beteekenis is thans de weg door de Doijersluis en langs de Bijleveld naar Wilnis. Deze vaarweg is smal en ondiep en daarom alleen bevaarbaar voor schepen tot 30 ton. Wordt van de Doijersluis zuidwaarts gevaren, dan kan langs Kockengen de Oude Rijn bij Harmelen bereikt worden, maar het groot aantal bruggen (13 in getal) is lastig voor het scheepvaartverkeer. In vroeger tijd was deze route één der belangrijkste verbindingen met het Zuiden en diende voor het vervoer der turf naar Utrecht en verder naar Zeeland ²⁹⁾.

Vanuit Vinkeveen leiden de waterwegen naar het Noorden en Oosten. Allereerst kan langs de Geuzensloot en de Middenwetering naar de Proostdijersluis gevaren worden om dan langs de Winkel, Waver en Bullewijk op den Amstel te komen. Men passeert dan één sluis en een zes-tal bruggen. Dit is de gebruikelijke weg naar Amsterdam, geschikt voor schepen van 70—80 ton.

Naar Utrecht moet men vanuit Vinkeveen allereerst weer door de Geuzensloot varen; door de Demmeriksche sluis, langs de Angstel en Nieuwe Wetering bereikt men dan te Nieuwersluis het Merwedekanaal; een verbinding voor schepen tot 70 ton.

Het onderlinge verkeer tusschen Mijdrecht, Wilnis en Vinkeveen is mogelijk langs de Ringvaart van Groot-Mijdrecht, een vaarweg voor schepen tot 60 ton.

²⁸⁾ Voor deze en volgende gegevens: Wegwijzer voor de binnenscheepvaart, 1934, Deel III.

²⁹⁾ Archief Ronde Venen no. 127.

AANTEKENINGEN BIJ FIG. 6.

1) Dit zijn zgn. A en B wegen (max. toegelaten wielbelasting resp. 3600 en 2400 kg; max. toegelaten breedte der motorvoertuigen resp. 2.35 en 2.10 m). Alleen de Rijksweg Amsterdam—Utrecht is een A weg; alle andere ingeteekende wegen zijn B wegen.

2) Onder „beperkende bepalingen” worden hier één of meer der volgende voorschriften verstaan: max. toegelaten wielbelasting 1200 kg, max. toegelaten breedte van het motorvoertuig 2.10 m; het motorvoertuig is aan een bepaalde lengte gebonden.

Langs deze Ringvaart kan men ook vanuit Wilnis via Vinkeveen Amsterdam en Utrecht bereiken.

Al deze waterwegen in het gebied der Ronde Venen mogen slechts met toestemming van het grootwaterschap met motorschepen bevaren worden. De vergunning wordt niet vaak geweigerd, maar toch is het voor de ontwikkeling van het scheepvaartverkeer een hindernis, dat deze steeds moet worden aangevraagd met mogelijkheid van weigering.

Het scheepvaartverkeer der Ronde Venen kan dus slechts uit beurtvaart en turfvervoer met kleine schepen bestaan.

HOOFDSTUK V. HET BOERENBEDRIJF.

A. DE VEETEELT.

De veeteelt is in het Noordwesten van de provincie Utrecht steeds het hoofdmiddel van bestaan geweest, al was in sommige gedeelten de vervening tijdelijk van groote beteekenis. Maar was de vervening geschied, dan nam na de droogmaking de veeteelt weer zijn oude plaats in; want men treft de veeteelt niet alleen aan in het onverveende gedeelte der Ronde Venen, ook in de droogmakerijen domineert verreweg het weiland.

Het weiland.

Het zwaartepunt van de veeteelt ligt echter in het onafgegraven veenlandschap, daar de veenbodem behalve voor tuingrond in het bijzonder geschikt is voor weiland.

Toch is het laagveen, zooals bij de bespreking van den landbouw zal blijken, in vroeger tijd ook als bouwland gebruikt.

W. C. H. S t a r i n g wijst er, evenals J. T e n g e op, hoe het gebruik van den bodem allereerst afhangt van de grondsoort¹⁾. De losse veenbodem is voor grasland meer geschikt dan voor bouwland. Maar daarnaast is vooral de hoogteligging van de landerijen boven den grondwaterstand een belangrijke factor. Dit geldt bovenal in een veengebied. In ons gebied ligt het maaiveld slechts weinig boven den waterspiegel. Wil men dezen laatsten verlagen om het land hooger boven het polderpeil uit te krijgen, dan zakt tegelijkertijd ook het veen, dit klinkt in, zoodat het maaiveld slechts iets hooger dan voorheen boven de wateroppervlakte komt te liggen. Veenland is daardoor steeds eenigszins drassig en dus ongeschikt voor den verbouw van landbouwproducten. Het leent zich beter voor grasland; de grassen kunnen een vrij groote vochtigheid verdragen.

Een juiste waterstand is echter voor de grascultuur wel van belang. In veeteeltkringen besteedde men vroeger te weinig aandacht aan een

¹⁾ Staring, Overzicht, blz. 21.

Tenge, Het grondgebruik, T.E.G. 1925, blz. 1.

goeden waterstand in verband met het verkrijgen van goed weiland. Vooral tijdens den winter meende men uit verkeerde zuinigheids-overwegingen, dat het grasland geen nadeel ondervond van mindere bemaling. De Directie van den Landbouw wees er in 1917 bij de bespreking van den waterstaatkundigen toestand van de Ronde Venen op, hoe bij een te hoogen waterstand de minderwaardige grassoorten, waarvan de voedingswaarde gering is, de overhand verkrijgen en de wortels van het gras gaan verrotten. Het beweiden van het land wordt ook bezwaarlijk, want het vee trapt de zoden stuk en het grasbestand gaat nog meer achteruit. De mest kan, wanneer de landerijen te drassig zijn, niet goed meer uitgestrooid worden, terwijl de uitwerking ervan minder goed is.

Een waterstand van 0.5 m beneden het maaiveld acht men in de Ronde Venen voor grasland gewenscht.

In het zoeven genoemde rapport wordt medegedeeld, dat de waarde van de landerijen met 25 % zal stijgen, indien voor een geregelden waterstand gezorgd wordt; men behoeft slechts het door de keur voorgeschreven peil te handhaven om dit te bereiken²⁾. Daardoor heeft ook degene, die zijn land goed behandelt de zekerheid, dat de verbeteringen door het besteden van kapitaal en arbeid aangebracht, niet door hooge waterstanden verloren kunnen gaan³⁾.

Tot eenzelfde conclusie komt Ir J. G. Bijl in zijn studie over het verband tusschen diepere ontwatering van landerijen en landprijzen. Hij toont voor de Haarlemmermeer aan, dat door verlaging van den waterstand de opbrengst per ha steeg en daardoor tevens de landprijz⁴⁾. In een vorig hoofdstuk hebben we gezien, hoe in de Ronde Venen door een verandering in bemaling reeds een aanzienlijke verbetering bereikt werd, waardoor men ook in tijden van grooten regenval den waterstand beter beheerschen kon. Toch heeft de boer steeds grootere belangstelling gehad voor de verbetering van het bouwland dan van het grasland.

De bouwlanden zijn sedert 1880 sterk in productievermogen toenomen, de graslanden echter weinig. Wetenschappelijk onderzoek en goede voorlichting blijven noodzakelijk⁵⁾.

Het areaal grasland is in ons land beperkt en slechts door inten-

²⁾ De invloed van den waterafvoer, blz. 137.

³⁾ Van Konijnenburg. Het beheer onzer waterschappen, blz. 138.

⁴⁾ Bijl, Verband tusschen diepere ontwatering van landerijen en landprijzen, De Ingenieur, 1926, blz. 91.

⁵⁾ Rapport grasonderzoek. Landb. Tijdschr., 1928, blz. 315.

siveering van de bestaande graslanden kan onze veeteelt zich uitbreiden.

Kunstmest gebruikt de veeteeler in de Ronde Venen heel weinig; door de crisis is deze soort bemesting sterk afgenomen. In de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij deed 60 % van de boeren het in 1935 zonder kunstmest, terwijl de overigen slechts geringe hoeveelheden gebruikten ⁶⁾.

De tegenwoordige landbouwcrisis deed het kunstmestgebruik bij alle boeren afnemen.

De rundveestapel.

In de volgende tabel is het verloop van den rundveestapel in den loop der jaren weergegeven.

Aantal runderen ⁷⁾.

IV

Gemeente	1799	1861	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1937
Mijdrecht	—	1569	2273	2664	3295	3112	3937	3667	5800	5272
Vinkeveen	—	2361	2358	2540	3107	2948	3345	4066	4795	4957
Wilnis	1212	1625	1666	1689	1940	2347	3066	3332	3301	3513

Voor een goede beoordeeling dezer cijfers dient men er rekening mee te houden, dat het areaal weiland in de Ronde Venen èn door vervening èn door droogmaking zich voortdurend gewijzigd heeft. Bovendien moet men steeds bij het beschouwen van de cijfers der gemeenteverslagen bedenken, dat aan de juistheid dezer gegevens dikwijls met reden getwijfeld mag worden: voor een globaal overzicht blijven ze wèl bruikbaar.

Berekent men het aantal runderen per 100 ha blijvend grasland, dus de veedichtheid, dan verkrijgt men een beteren maatstaf om het veeteeltbedrijf in den loop der jaren na te gaan.

In Wilnis b.v. bedroeg de veedichtheid in 1860: 125; in 1880: 136; in 1900: 174; in 1930: 183; in 1937: 195.

Ook in Vinkeveen is de veedichtheid toegenomen: in 1875 bedroeg deze 138; in 1900: 137; in 1930: 194; in 1937: 190.

⁶⁾ Persoonlijk onderzoek.

⁷⁾ 1799: „Lijst van veehouders in Wilnis en Oudhuijsen en hun aantal rundvee”. Oud-Archief Wilnis no. 48.

1861—1930: Gemeenteverslagen.

1937: Inventarisatie van den landbouw in 1937. De gegevens dezer Inventarisatie zijn mij welwillend door het Bureau Gewestelijke Landbouwcrisisorganisatie te Utrecht verstrekt.

In Mijdrecht was de veedichtheid in 1937 het hoogst: 215. Vooral in de Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij, waar de gronden van een goede kwaliteit zijn, wordt veel vee gehouden. In 1859 had de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij reeds een veedichtheid van 162 ⁸⁾. In de Derde Bedijking was deze in 1935 zelfs 220 ⁹⁾.

De opgave inzake de grootte van den veestapel te Wilnis in 1799 geeft ons ook eenig inzicht in het aantal runderen, dat men in dien tijd per bedrijf hield. Men moet dan rekening houden met verschillende feiten, 1°. dat de bedrijven toenmaals groter waren, 2°. dat de boer zich ook met de vervening bezig hield en ten slotte, dat vele bedrijven toen gemengd waren, dus gedeeltelijk uit bouwland bestonden (zie blz. 116).

Stellen we de opgave van 1799 naast de uitkomsten van de inventarisatie van den landbouw in 1937 te Wilnis gehouden, dan zien we het volgende:

V

aantal boeren met:	1799	1937
1— 5 runderen	18	13
6—10 ..	17	8
11—20 ..	16	12
21—30 ..	17	14
30 en meer ..	11	66
totaal	79	133

Het percentage boeren met minder dan 10 runderen was in 1799 31 %, in 1937: 19 %. De veestapel was dus bij het meerendeel der boeren niet groot. Slechts een enkele boer had in 1799 meer dan 30 koeien in zijn bezit, terwijl dit in 1937 bij de meerderheid der boeren voorkwam.

Neemt men bij de bepaling van de veedichtheid alleen de melk-koeien in aanmerking, dan krijgt men de volgende uitkomsten (1937):

Mijdrecht:	143	Wilnis:	137
Vinkeveen:	130	Ronde Venen:	136

⁸⁾ Mijnlief, Mijdr. droogmakerij. Landb. courant, 1854, no. 56.

⁹⁾ Persoonlijk onderzoek.

Vergelijkt men deze cijfers met die van het Noordelijk en Zuidelijk melkwinningsgebied van Amsterdam, waar de melkveedichtheid in 1936 resp. 106 en 131 bedroeg, dan maken de Ronde Venen geen slecht figuur ¹⁰⁾.

De veedichtheid in het laagveengebied van Friesland, berekend naar de gegevens van B. K. van den Berg, is heel wat geringer, n.l. 100 ¹¹⁾.

Deze vrij groote veedichtheid staat in verband met den aard van het meest hier voorkomend bedrijf. In ons gebied neemt, zooals straks nader besproken wordt, het kaasbedrijf een belangrijke plaats in. Bij zelfkazers is het aantal runderen per ha steeds aanzienlijk. De kaasboer heeft er namelijk belang bij, dat de melkproductie het grootst is in de maanden met de hoogste kaasprijzen; dit is juist in den weidetijd ¹²⁾. Daarom wil hij in dien tijd zooveel mogelijk vee in zijn weide hebben. Hij wordt echter in een maximale bezetting zijner weiden geremd, daar hij gedurende de stalperiode over voldoende voedsel — voornamelijk is dit hooi — moet kunnen beschikken.

Het omzetten van gras in hooi gaat echter met verliezen aan voedingsstoffen gepaard, terwijl het hooien en later het bemesten van het hooiland uitgaven met zich meebrengen. Daarom zal de boer de grootte van zijn veestapel zóó dienen te bepalen, dat het gras zooveel mogelijk als zoodanig genuttigd wordt, terwijl hij daarnaast er voor moet zorgen, dat er voldoende voedsel voor den wintertijd overblijft. Is de hooivoorraad bescheiden en wordt geen voeder bijgekocht, dan leidt zulks tot een geringe melkproductie in den winter, wat minder bezwaarlijk is als elders, aangezien de kaasprijzen gedurende den stal-A)tijd laag zijn ¹³⁾.

Uit deze wijze van bedrijfsvoering volgt tevens, dat bij den kaasboer de kans op een niet groote jaarlijksche melkproductie groot is. De vraag kan zelfs gesteld worden of deze in bepaalde gevallen door een te dichte veebezetting niet te klein is. C. Schiere acht de mogelijkheid niet uitgesloten, dat een ongunstige voedselvoorziening als gevolg van een te dichte veebezetting tot een kleinere melk-opbrengst geleid heeft ¹⁴⁾.

In de droogmakerijen van ons gebied is de melkveedichtheid het

¹⁰⁾ Tosseram, Het melkwinningsgebied van Amsterdam, blz. 113, 114.

¹¹⁾ Van den Berg, Het laagveengebied van Friesland, blz. 59.

¹²⁾ Schiere, blz. 50.

¹³⁾ id. blz. 46.

¹⁴⁾ Schiere, blz. 52.

grootst: in Groot-Mijdrecht b.v. bedroeg deze 146 in 1937, in de Derde Bedijking 164 in 1935. Dit is mogelijk, daar men hier 's winters veel bijvoert. De enkele in Groot-Mijdrecht voorkomende gemengde bedrijven hebben bovendien het voordeel zich gedeeltelijk van bijvoer uit eigen bedrijf te kunnen voorzien.

Hoewel in de Ronde Venen het opfokken van vee — met name bij de kaasboeren — veelvuldig plaats vindt, is het toch opmerkelijk, dat men in deze streken zoo weinig geregistreerd vee aantreft. Reeds de verslaggever van het landbouwrapport van 1890 wijst er op, dat men hier weinig doet aan stelselmatige verbetering van den rundveestapel¹⁵⁾. Ook Dr. B. S j o l l e m a moet dit in 1911 herhalen¹⁶⁾.

Er is in de Ronde Venen thans één fokvereniging met ongeveer twintig leden. Gezien het groote aantal boeren is dit wel een zeer gering aantal. Toch is de invloed van deze fokvereniging grooter dan het aantal leden zou doen vermoeden. Want meer en meer maken de boeren van de mannelijke dieren dezer leden gebruik om hun eigen veestapel te verbeteren.

Aan rasverbetering kan echter meer gedaan worden.

Meer belangstelling dan de fokvereniging ondervindt de vereeniging, die de bestrijding van de T.B.C. onder het rundvee tot doel heeft. Sinds men meer aandacht aan de kwaliteit van de consumptiemelk besteedt, wint deze vereeniging vooral onder de consumptiemelkers terrein.

Hoofdzakelijk kaasboeren.

De aard van het veeteeltbedrijf wordt grootendeels door de ligging der boerderijen bepaald. Liggen deze in de buurt der groote steden en is het vervoer daarheen gemakkelijk, dan zal de boer zijn melk in hoofdzaak voor de consumptie verkoopen. Is dit niet het geval, dan dient de melk — hetzij op het bedrijf zelf, hetzij in de zuivelfabriek — verwerkt te worden tot kaas, boter en melkproducten of men legt zich toe op vetweiderij.

In de omgeving der steden vindt men dus de boeren, die consumptiemelk leveren, consumptiemelkers genoemd, en verder verwijderd de zelfkazers, de industrieboeren en de vetweiders¹⁷⁾.

Het is verklaarbaar, dat het aantal zoetboeren in de Ronde Venen tot voor korten tijd niet groot was. Daarvoor lag dit gebied

¹⁵⁾ Verslag Landbouwstaatscommissie 1886, Deel II, XLVI.

¹⁶⁾ Cultura, 1911, blz. 230.

¹⁷⁾ Staring, Overzicht, blz. 21.

te afgelegen en waren de verkeerstoestanden te ongunstig.

De boeren dienden dus hun melk tot zuivelproducten te verwerken. Ze legden zich voornamelijk toe op de productie van kaas en maakten deze zelf op de boerderij. Dit gebeurt nog steeds, al is in de laatste jaren, vooral na den wereldoorlog een verandering in den aard van het veeteeltbedrijf gaande. Het gebied der Ronde Venen sluit zich zoo aan bij het Zuid-Hollandsch-Utrechtsch veeteeltgebied, dat toch bijna de eenige streek in ons land is, waar nog boerenkaas gemaakt wordt. Men vindt deze kaasboeren in het centrum van den vierhoek Amsterdam—den Haag—Rotterdam—Utrecht, in het „binnenland” van Zuid-Holland en Utrecht ¹⁸⁾.

Afname van het aantal kaasboeren.

Evenals in dit geheele kaasgebied is ook in de Ronde Venen het kaasmaken op de boerderij afgenomen. Voor de geheele provincie Utrecht bedroeg de productie van volvette kaas ($\times 1000$ kg) in de navolgende jaren:

VI

1922	13.051	1930	13.900
1923	14.985	1931	12.665
1924	15.066	1932	10.485
1925	14.200	1933	11.118
1926	14.458	1934	10.635
1927	14.815	1935	10.552
1928	14.951	1936	11.028
1929	14.147	1937	9.734

Eensdeels moet dit verschijnsel verklaard worden uit het feit, dat de Ronde Venen — althans gedeeltelijk — langzamerhand bij het melkwinningsgebied van Amsterdam zijn getrokken. Door het toenemend melkgebruik van de hoofdstad, hetgeen niet alleen een gevolg was van de groeiende bevolking, maar ook van het stijgen van het melkgebruik per inwoner, moest men naar verruiming van het gebied, van waar men melk betrok, zoeken. De vrachtauto maakte het daarbij mogelijk, dat men ook van verder afgelegen streken de melk kon betrekken.

¹⁸⁾ Schiere, blz. 9.

Terwijl er voor den wereldoorlog geen boeren ten zuiden van Nieuwer-Amstel woonden, die consumptiemelk aan Amsterdam leverden, woonden er in 1936 reeds 32 van zulke consumptiemelkers te Vinkeveen en 6 te Mijdrecht, met een dagelijksche leverantie van 7510 l melk, d.i. 2.38 % van het totaal, dat Amsterdam aan melk ontving. B. G. L. M. T o s s e r a m beschrijft, hoe langzamerhand deze kaasboeren zoetboeren geworden zijn 19).

Het kwam voor, dat een kaasboer alleen 's winters zijn melkproductie, die eigenlijk te klein was om er voordelig kaas van te maken, aan een melkgrossier verkocht. Een enkele keer deed hij dit ook 's zomers, als de grossier melk te kort kwam en leverde hem dan geheel of gedeeltelijk zijn melk. Toen het contact met den melkgrossier eenmaal verkregen was, probeerde de boer 's winters zijn melkproductie te verhoogen en ging daarom het melkvee met krachtvoer bijvoederen, wat hij vóór dien tijd nooit deed 20). Ook aan de kwaliteit van het hooi ging hij meer zorg besteden. De melkgrossier probeerde van zijn kant den kaasboer er toe over te halen om hem ook 's zomers een gedeelte van zijn melk te verkoopen. Dan is het melkverbruik in de stad door de warmte het grootst, terwijl daarentegen de zoetboer juist minder kan leveren. Deze heeft namelijk meestal een tekort aan weiland en houdt 's zomers minder koeien dan hij 's winters op stal heeft staan. De melkgrossier heeft er dus belang bij, dat de kaasboer ook in dit jaargetijde tot zijn leveranciers blijft behooren.

Verkoopt de kaasboer hem de helft van zijn melkproductie, een hoeveelheid, die meer is dan hij 's winters melkt, dan heeft deze juist genoeg. De kaasboer is trouwens niet in staat om al zijn melk te verkoopen, daar hij tegelijk veefokker is en dus wei voor het opfokken van zijn kalveren noodig heeft.

Gaandeweg is zodoende de kaasboer soms geheel, soms gedeeltelijk consumptiemelker geworden 21).

Daarnaast gelden nog andere factoren, die tot deze verandering geleid hebben. Het kaasmaken is een riskant bedrijf; elke gemaakte kaas kan tegenvallen; gebreken zooals de „tik” kunnen gemakkelijk ontstaan en dan is de opbrengst van de kaas slechts heel gering, zoodat men in dit geval de melk veel voordeliger als zoete melk had

19) blz. 86 e.v.

20) Grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 191.

21) Tossieram, blz. 87.

kunnen verkoopen. Bovendien is de kaasprijs veel sterker aan schommelingen onderhevig dan de melkprijs.

Van veel beteekenis is ook de houding van het boerengezin ten opzichte van het kaasmaken op de boerderij.

Het kaasmaken is steeds het werk van de boerenvrouw en de boerendochters²²⁾. Voor het maken van een goede kaas is echter veel vakkennis en routine noodig. Het eischt veel nauwgezetheid en groote toewijding. Daarbij is het een zwaar werk, dat veel moeite en opoffering van de boerenvrouw vergt. Dagelijks is zij 's morgens en 's avonds anderhalf uur met het kaasmaken bezig. Toen er na den wereldoorlog eenige jaren van voorspoed en welvaart voor het boerenbedrijf aanbraken en er een zekere weelde onder de boeren ontstond, ging er van de boerenvrouw al spoedig een drang uit om van het kaasmaken af te komen.

De boerin kreeg de allures van den burger, wat zich ook in kleeding en woninginrichting uitte.

Het is eenzelfde verschijnsel als zich in den gouden tijd van den landbouw van 1850—1880 onder de boerenbevolking openbaarde. Ook in dien tijd werd gewezen op „de te weelderige levenswijze van sommige boeren, die zich uitte in het houden van flinke paarden, nette rijtuigen, zucht tot uitgaan, kleederdracht en het houden van twee of drie dienstboden”²³⁾.

Het gevolg was, dat de boerin hoe langer hoe meer buiten het boerenbedrijf kwam te staan. Van meemelken was vaak reeds lang geen sprake meer, daarna verdween van menige boerderij ook het kaasmaken en zoo bleef het werk van de vrouw slechts tot enkele kleinere werkzaamheden, als de zorg voor het pluimvee, beperkt. Toch was deze verandering in vergelijking met de Rijnstreek, waar het boerenleven meer onder den invloed van de groote steden staat, hier niet zoo groot. Vooral op de meer afgelegen boerderijen neemt de vrouw nog een belangrijke plaats in het boerenbedrijf in.

Maar desondanks stuitte de gelijktijdige vergrooing van het melkwinningsgebied van Amsterdam door deze andere geestesgesteldheid, die overal waar te nemen was, op weinig weerstand.

Deze verandering heeft echter niet alleen nadeel beteekend. De boerin was nu in staat om meer dan vroeger haar aandacht aan het gewone huishouden en de opvoeding der kinderen te wijden,

²²⁾ In het district van het kaascontrôle-station Utrecht wordt op 78 % der bedrijven de kaas door de boerin of de boerendochter gemaakt. Schiere, blz. 59.

²³⁾ Verslag Landbouwstaatscommissie 1886, Deel II, XLVI.

waarvoor haar vroeger de gelegenheid maar al te dikwijls ontbroken had.

Een andere factor, die van invloed was op het verdwijnen van de kaasmakerij van de boerderij, was de moeilijkheid om geschikt personeel te krijgen. Al werkt de boerin zelf mee, toch is, vooral in gezinnen waar oudere dochters ontbreken, vrouwelijke hulp meestal onontbeerlijk. Na den wereldoorlog was het haast onmogelijk dienstboden te krijgen, indien deze bij het kaasmaken behulpzaam moesten zijn. Bovendien waren de loonen die men toen vroeg, zoo hoog, dat menige boer moest besluiten van het zelfkazen af te zien ²⁴).

Daartegenover staat, dat door de verlating van den huwelijksleeftijd onder de boeren het aantal inwonende kinderen groot is ²⁵). Deze blijven op het ouderlijk bedrijf werken en beteekenen voor den boer een goedkoope hulp, wat de kaasbereiding loonend maakt.

Zoo waren er in 1937 te Vinkeveen 55 boeren, met een landgebruik van meer dan 10 ha, die inwonende meewerkende kinderen hadden ²⁶).

Van deze 55 boeren waren er 29 kaasboer en 26 zoetboer, terwijl te Vinkeveen het totaal aantal kaas- en zoetboeren met een landgebruik van meer dan 10 ha resp. 61 en 128 bedroeg. Van de kaasboeren had dus 47.5 %, van de zoetboeren daarentegen slechts 20.3 % inwonende meewerkende kinderen. Het zelfkazen biedt aan de kinderen een langduriger bestaansmogelijkheid op het ouderlijk bedrijf.

Het aantal kaasboeren is, ondanks den achteruitgang in de laatste decennia, nog vrij groot. In de onderstaande tabel is het aantal leden van het kaascontrôlestation te Utrecht vermeld. In werkelijkheid is de groep kaasboeren grooter, daar niet allen bij deze instelling aangesloten zijn; volgens de schatting van den directeur vormden de leden 95 % van het totaal aantal kaasboeren.

Nemen we alleen de boeren met meer dan 10 ha land in gebruik in aanmerking, — boeren met minder land zullen, zooals straks uiteengezet zal worden, doorgaans geen kaas maken — dan blijkt, dat in Mijdrecht 76.7 %, in Vinkeveen 44.2 %, in Wilnis 62 % en in de Ronde Venen 61.6 % van het totaal aantal boeren zich op kaasproductie toeleggen. Alleen in Vinkeveen vormen de kaasboeren dus een minderheid. Dit stemt overeen met de op blz. 96 overge-

²⁴) Tosseram, blz. 88.

²⁵) Zie blz. 161.

²⁶) Mededeeling ter gemeentesecretarie ontvangen

nomen cijfers van T o s s e r a m: Vinkeveen ligt het noordelijkst in de Ronde Venen en werd daardoor het eerste bij het melkwinningsgebied van Amsterdam getrokken.

Kaasboeren, aangesloten bij het kaascontrôlestation te Utrecht en het totaal aantal boeren²⁷⁾. VII

Opp. land in gebruik	Mijdrecht		Vinkeveen		Wilnis		Totaal	
	Kaasb.	Totaal aantal boeren	Kaasb.	Totaal aantal boeren	Kaasb.	Totaal aantal boeren	Kaasb.	Totaal aantal boeren
1- 5 ha	—	14	1	29	—	13	1	56
5-10 ha	4	11	5	29	1	9	10	49
10-20 ha	50	62	39	86	31	46	120	194
20-30 ha	30	40	20	34	23	34	73	108
30 ha en meer	9	14	2	8	3	12	14	34
Totaal	93	141	67	186	58	114	218	441

Een enquête onder de boeren van de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij, in 1935 gehouden, gaf de volgende uitkomst:

18 boeren verwerkten alle melk tot kaas.

6 boeren verwerkten de halve melkproductie tot kaas, de andere helft werd door hen verkocht.

11 boeren — meerendeels kleine veeteelers — verkochten al hun melk.

Van de 17 boeren, die geheel of gedeeltelijk hun melk verkochten, leverden 12 deze aan een melkgrossier te Wilnis, 4 aan een zuivel-fabriek te Bodegraven en 1 boer liet zijn melk in Mijdrecht rond-venten.

De Derde Bedijking laat goed den overgangstoestand zien: een gedeelte der boeren is reeds consumptiemelker, terwijl een aantal op weg is dit te worden door een percentage van hun melkproductie voor de consumptie af te staan. Meer dan de helft der boeren — juist zij, die de grootste boerderijen bezitten — heeft aan het zelfkazen vastgehouden.

²⁷⁾ Het totaal aantal boeren is ontleend aan de Inventarisatie van den landbouw 1937.

Er valt trouwens een stilstand waar te nemen in het voortdurend afnemen van het aantal kaasboeren. Een enkele boer, die het zelf kazen afgeschapt had, is er de laatste jaren weer mee begonnen. Want het is begrijpelijk, dat toen het boerenbedrijf door de crisis zwaar werd getroffen, men alle krachten inspande om staande te blijven en probeerde met het zelfkazen meerdere inkomsten te verkrijgen. Vooral boeren, die in dezen tijd geen kans zagen om voor hun kinderen een boerderij te koopen of te pachten, hadden hulp genoeg om weer met het veel tijd vragende kaasmaken te beginnen.

Het voordeel van het zelfkazen.

Deze verandering is een gelukkig verschijnsel, want het weerstandsvermogen van het kaasbedrijf is grooter. De kaasboer, die over voldoende arbeidskrachten uit eigen gezin beschikt en in staat is een goed product te leveren, verkeert in het algemeen in een betere financiële positie, dan de boer, die zijn melk zoet verkoopt ²⁸⁾. Hij veredelt toch de melk tot een zuivelproduct; hij stelt er arbeidskracht en vakkennis voor beschikbaar. Vooral als hij met leden van het eigen gezin werkt kan de opbrengst grooter zijn dan bij verkoop van de melk voor consumptie of aan de fabriek.

De uitkomsten van de landbouwbedrijven, aangesloten bij het Boekhoudbureau van het Utrechtsch Landbouw Genootschap, toonen aan dat de gebieden, die de meeste zelfkazers tellen — zooals het Noordwestelijk weidegebied en de Lopikerwaard — doorgaans de gunstigste resultaten opleveren.

Netto-winst per ha (ondernemersloon en rente van den inventaris niet medegerekend) ²⁹⁾.

VIII

Boekjaar	1934-'35	1935-'36	1936-'37	1937-'38
N.W. weide gebied	f 41.65	f 18.38	f 79.46	f 101.70
Lopikerwaard	.. 3.66	.. 44.96	.. 53.06	.. 66.64
Kleigebied van IJssel en Ouden Rijn	.. 10.40	.. 20.22	.. 50.86	.. 58.41
Kleigebied van den Krommen Rijn	.. 29.33 (verlies)	.. 17.60 (verlies)	.. 12.24	.. 22.57
Zandgebied	.. 32.57	.. 33.56	.. 57.77	.. 61.47

²⁸⁾ Visser, T.E.G. 1926, blz. 264.

²⁹⁾ Mededeeling van het boekhoudbureau van het U.L.G.

Bij het bezien van deze cijfers dient men in aanmerking te nemen, dat in een kaasdistrict de varkenshouderij gewoonlijk een belangrijk onderdeel van het bedrijf vormt. Daar het houden van varkens veel risico met zich medebrengt, kunnen de bedrijfsresultaten in kaasgebieden vrij sterke schommelingen vertoonen. De uitkomsten kunnen plaatselijk sterk gedrukt zijn door het optreden van varkenspest. Zoo valt het te verklaren, dat de Lopikerwaard in het boekjaar 1934-'35 een geringe nettowinst maakte en het boekjaar 1935-'36 voor het Noordwestelijk weidegebied slechts matig was.

Ook een door C. Schiere nauwkeurig opgezette vergelijking met Friesland toont aan, dat de Utrechtsche kaasbedrijven er beter aan toe waren. De netto-winst per ha gedurende het boekjaar 1933-1934 bedroeg bij de Utrechtsche kaasboeren *f* 46.11, in Friesland *f* 43.56; 1934-1935 resp. *f* 37.68 en *f* 34.12; zonder de varkenshouderij bracht de melkveehouderij gedurende 1933-1934 resp. *f* 54.68 en *f* 43.56, gedurende 1934-1935 resp. *f* 59.14 en *f* 34.12 op ³⁰⁾.

Voor den boer kan het zelfkazen een economisch verweermiddel zijn, hoewel dit door het tegenwoordig ingrijpen van de regeering op landbouwgebied niet zooveel meer beteekent. Bij een tijdelijke daling der melkprijzen kan hij, indien hij zijn melk voor de consumptie of aan de fabriek verkoopt, zijn melk tot zuivel gaan verwerken, totdat de melkgrossier of zuivelfabrikant weer voldoende voor de melk betaalt. Hij is dus bij een vrije economische ontwikkeling in staat invloed op den melkprijs uit te oefenen.

Volvette kaas.

De kaas, die men in het Noordwesten van Utrecht maakt, is volvet, zooals bijna alle boerenkaas van Zuid-Holland en Utrecht. Men bereidt haar dus uit volle melk, zonder dat eerst ontrooming plaats heeft. Roomboter wordt daarom op de boerderij niet gemaakt. Het boerenbedrijf in de Ronde Venen is daardoor niet zoo arbeidsintensief als in de Rijnstreek bij Leiden, waar eerst uit den room van de melk boter en daarna uit de ontroomde melk een magere kaassoort — de gekruide Leidsche kaas — gemaakt wordt.

Bij de bereiding van magere kaas staat de boer ten achter bij den zuivelfabrikant. Magere kaas is daarom haast nooit boerenkaas, behoudens de boeren-Leidsche kaas, die door haar bijzonder aroma haar positie wist te handhaven.

³⁰⁾ Schiere, blz. 104.

De moderne centrifuge, die de fabriek bezit, maakt namelijk een diepere en betere ontrooming mogelijk dan waartoe de boer met zijn werktuigen in staat is. De zuivelfabriek heeft vooral dáár terrein gewonnen, waar men op de boerderij magere kaas maakte.

Dit was het geval in Friesland: hier is de geheele kaasproductie in handen van de fabriek gekomen.

Daarentegen maakte de boer in het Zuid-Hollandsch-Utrechtsch polderland reeds van ouds volvette kaas, die zich niet in die mate door fabriekskaas verdringen liet, hetgeen voor een belangrijk gedeelte door de in doorsnede betere kwaliteit van de volvette Goudsche boerenkaas veroorzaakt wordt. De fabriekskaas is meer een eenheidsproduct, waarin niet die fijne kwaliteiten voorkomen.

Bij volvette kaas, waarvan het aroma toch een belangrijke factor is, maakt het boerenproduct doorgaans betere prijzen dan de fabriekskaas.

De boer heeft bovendien het voordeel, dat hij de grondstof voor de kaasbereiding, de melk bij zich aan huis heeft. Verkoopt hij zijn melk aan de fabriek, dan zal hij er iets minder voor ontvangen, daar ook het vervoer naar de fabriek betaald moet worden, terwijl het terugbezorgen van de wei, die bij de kaasbereiding achterblijft en voor veevoedsel te gebruiken is, onkosten veroorzaakt. In de Ronde Venen ontvangen echter slechts weinige boerenbedrijven, die wei aan de fabriek leveren, de wei weer terug.

Daarbij zijn de verwerkingskosten bij de fabriek hooger dan op de boerderij. Hierdoor is het netto-financieel resultaat van den boer iets beter.

De kwaliteit van de kaas, die uit het Noordwesten van Utrecht komt, heeft een goeden naam. Het rapport inzake den landbouw en veeteelt in de provincie Utrecht noemt de kaas, die hier bereid wordt, „de trots der boerin, die met recht vele prijzen op tentoonstellingen verwierf”³¹⁾.

Toch was in den tijd van de opstelling van genoemd rapport, 1912, deze lof niet algemeen. Zoowel de zuivelconsulent H y l k e m a als Dr B. S j o l l e m a achtten in de geheele provincie Utrecht de kwaliteit van den veestapel èn van de melk onvoldoende; de geringe belangstelling voor vakonderwijs bij den Utrechtschen boer beschouwden zij als één der voornaamste oorzaken hiervan³²⁾.

Tegenwoordig kan de zuivelbereiding de toets der vergelijking

³¹⁾ Blz. 81.

³²⁾ Cultura 1911, blz. 230.

met andere gebieden doorstaan. Dit is echter meer het gevolg van het werk van den zuivelconsulent en het kaascontrôle-station, dan van het vakonderwijs. De belangstelling voor vakonderwijs is in het Noordwestelijk deel van de provincie Utrecht minder dan in de andere deelen dezer provincie, speciaal in vergelijking met de Oostelijke zandgronden.

Volgens mededeeling van den Rijkszuivelconsulent te Utrecht werden in de Ronde Venen sedert 1920 gehouden: 4 cursussen in kaasbereiding, in totaal door 48 leerlingen bezocht, en 7 melk-cursussen, waaraan in totaal 35 leerlingen deelnamen. De laatste jaren is een kleine opleving in de vraag naar onderwijs onder de boeren merkbaar.

Het opfokken van vee.

De echte kaasboer stelt het geheele veeteeltbedrijf op de kaasproductie in. Hij regelt het bedrijf zóó, dat de koe de grootste melkgift heeft in den tijd, waarin deze het goedkoopst te verkrijgen is. Dit is in het voorjaar en in den zomer, wanneer het vee in de wei is.

In den winter daarentegen, als het vee op stal staat, is een verhooging van de melkproductie slechts door kostbare bijvoeding te bereiken. *(droogstand periode ± dec → ± mrt)*

Daar de lactatieperiode na het kalven volgt, zorgt de boer, dat de kalveren tegen het voorjaar geboren worden. Het meerdere voedsel, dat de koe in dezen tijd noodig heeft, kan zij dan in de wei vinden en dit brengt voor den boer geen meerdere onkosten mee.

's Winters heeft men dus in hoofdzaak hoogdrachtig vee, dat geen melk geeft, op stal staan. De melkproductie is daardoor in dit jaargetijde gering en vaak te klein om kaas te maken ³³⁾.

Bovendien is deze „hooikaas" van minder kwaliteit en vertoont dikwijls gebreken. Om deze reden zijn vele kaasboeren, zooals reeds vermeld is, er toe overgegaan 's winters de melk aan een melkgrossier te verkoopen ³⁴⁾.

De kaasboer is dus tegelijk veefokker. Hij vult zijn eigen veestapel aan; koopen van nieuw vee vindt weinig plaats. De kalveren kunnen door den kaasboer voordeelig gevoed worden, daar de wei, die na het kaasmaken overblijft, voor het kalf gebruikt kan worden.

Door dit zelf veefokken staat het boerenbedrijf bij den kaasboer

³³⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 192.

³⁴⁾ Visser, T.E.G. 1926, blz. 264.

op een hooger plan. Zijn streven is een zoo goed mogelijken veestapel te verkrijgen. Dit doet hij niet alleen om bij den verkoop van zijn gefokte dieren betere prijzen te maken, maar vooral, omdat hij hoofdzakelijk fokt om zijn eigen veestapel in stand te houden. Als kaasboer heeft hij er belang bij, dat hij vee bezit, dat hem niet alleen een groote kwantiteit, maar ook een goede kwaliteit melk levert. De samenstelling van de melk is voor hem van groote beteekenis. Indien de melk minder goede eigenschappen bezit, bemerkt hij dit terstond bij het maken van de kaas. Zelf heeft hij dagelijks de resultaten van het bezit van een goeden veestapel voor oogen.

Door de tegenwoordige teeltbeperking valt het den kaasboer moeilijk de kwaliteit van zijn veestapel op peil te houden. Hij mag slechts een bepaald, beperkt aantal kalveren teelen en mist daardoor de gelegenheid uit een groot aantal de beste exemplaren voor zijn bedrijf te kiezen. Dit is een niet te onderschatten nadeel.

Hieruit blijkt — het meegedeelde op blz. 93 wijst er eveneens op — dat algemeene voor het geheele land geldende bepalingen tot regeling van den landbouw niet verantwoord zijn. Slechts indien men rekening houdt met het verkregen eigen karakter van ieder gebied, kan men iets bereiken. Dit is slechts mogelijk, wanneer men zich laat voorlichten door deskundigen, die de verschillende eigenschappen der verschillende gebieden, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, ten volle kennen ³⁵⁾.

Daar staat tegenover, dat de regeeringsbepalingen een stimulans kunnen zijn om zich meer aan te sluiten bij een melkcontrôle- of fokvereniging, daar bij de teeltkeuze de melkproductie en de samenstelling van de melk van het moederdier van groot belang zijn.

De grootte der productie kent men, al is men niet aangesloten bij een contrôle-vereeniging, nog wel bij benadering, de samenstelling der melk echter niet. De zelfkazers, die niet bij een contrôle- of fokvereniging aangesloten zijn — in 1937 83 % der leden van het district van het kaascontrôlestation Utrecht voor volvette kaas — passen in vele gevallen toch selectie toe door de keuze van den stier, aangezien van diens moeder meestal wel de noodige gegevens bekend zijn. Op deze wijze wordt zonder melkcontrôle het productievermogen van het vee langzaam opgevoerd ³⁶⁾.

De consumptiemelker daarentegen stelt in de allereerste plaats belang in de hoeveelheid melk, die zijn vee levert. Het vetgehalte

³⁵⁾ L. van Vuuren, De welvaart v. h. Nederl. volk, blz. 8.

³⁶⁾ Schiere, blz. 23.

interesseert hem weinig. Hij behoeft er slechts op te letten, dat de melk niet beneden het wettelijk minimum van 2.85 % vet komt ³⁷⁾. Hierin is sinds 1933 een kleine verandering gekomen; de melk wordt thans naar gelang reinheid, vetgehalte, houdbaarheid en aantal streptococcon in klassen gedeeld, waarvan de twee laagste klassen resp. 1/2 en 1/4 cent per liter minder betalen.

Om dezelfde reden heeft de zuivelfabriek nooit de beschikking over die kwaliteit melk als de zelfkazende boer, wat mede één der oorzaken is van het verschil tusschen boeren- en fabriekskaas.

De consumptiemelker heeft daarom niet zoo'n zorg voor een goeden veestapel als de kaasboer. Hij koopt voortdurend nieuw melkvee aan om zijn melkproductie op peil te houden; fokken doet hij niet.

Vergelijkt men het aantal jongvee met het aantal melkvee bij de kaasboeren en bij de consumptiemelkers, dan blijkt dat het percentage jongvee bij de kaasboeren het grootste is.

Jongvee en melkvee in procenten van den geheelen rundveestapel bij de kaas- en zoetboeren ³⁸⁾. IX

Gemeente	kaasboeren		zoetboeren	
	jongvee	melkvee	jongvee	melkvee
Mijdrecht	32.1	67.9	29.9	70.1
Vinkeveen	31.1	68.9	25.2	74.8
Wilnis	32.1	67.9	28.7	71.3

De hoeveelheid veevoeder, die men per ha gebruikt, is in het Noordwestelijk weidegebied van Utrecht vrij aanzienlijk, wat niet alleen op een intensief voeren van het veeteeltbedrijf wijst ³⁹⁾, maar tevens, dat ons gebied een gemengd karakter, namelijk van kaas- en consumptiemelkgebied, heeft.

In vergelijking met de andere landbouwgebieden van Utrecht besteedt men hier het meeste geld aan bijvoer. Voornamelijk bestaat dit krachtvoer uit meel en veekoeken; soms voedert men bierborstel, afkomstig van de bierbrouwerijen te Amsterdam.

³⁷⁾ Tosseram, blz. 72.

³⁸⁾ Inventarisatie van den landbouw 1937.

³⁹⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 191.

Noordwestelijk weidegebied	f 139.90
Lopikerwaard	„ 121.42
Kleigebied van de Yssel en Ouden Rijn	„ 85.11
Kleigebied van den Krommen Rijn	„ 80.23
Zandgronden	„ 130.39

Een groot gedeelte van dit veevoer gebruikt men echter voor den varkensstapel, die in ons gebied vrij groot is.

Slechts enkele boeren in de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij deelden mij mede geen bijvoer te gebruiken.

Marktbezoek.

De consumptiemelker, die voortdurend zijn veestapel aanvult, zal meer dan de kaasboeren de veemarkten moeten bezoeken. De laatste koopt weinig vee aan; het jonge vee, dat hij van de hand doet, verkoopt hij doorgaans aan opkooopers, die regelmatig op de boerderij komen. Bovendien liggen de veemarkten tamelijk ver verwijderd, wat het marktbezoek tegenhoudt. De boer uit de Ronde Venen is aangewezen op Amsterdam, Utrecht of Leiden.

Een onderzoek hieromtrent in de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij ingesteld, had het volgende resultaat. Van de 35 boeren bezoeken 15 nooit de veemarkt; het vee wordt bij hen thuis opgekocht. De overigen gaan slechts een enkele keer ter markt en hebben meestal geen vaste markt, waar zij geregeld komen: 4 boeren bezoeken alleen Utrecht, 2 Leiden, 2 Amsterdam, 3 Leiden, Utrecht en Amsterdam, 4 Utrecht en Leiden, 2 Utrecht en Amsterdam en 2 Amsterdam en Leiden ⁴¹⁾.

Een speciale veemarkt, waar alle boeren der Ronde Venen heengaan, bestaat er niet. Het onderlinge contact tusschen de boeren uit deze streek wordt dus door de veemarkt niet bevorderd.

Het vereenigingsleven neemt trouwens onder de landbouwers der Ronde Venen geen overwegende plaats in. In 1936 telde de afdeling Mijdrecht van het Utrechtsch Landbouwgenootschap 24 leden; de afdelingen Mijdrecht, Wilnis, Vinkeveen en Vinkeveen (tuinderij) van de Aartsdiocesane R. K. Boeren- en Tuindersbond hadden in dat jaar resp. 41,23 en 19 leden, terwijl in de afdelingen

⁴⁰⁾ Versl. en Meded. v. d. Directie van den Landbouw 1937, I, blz. 14.

⁴¹⁾ Persoonlijk onderzoek.

Mijdrecht en Wilnis van de Chr. Boeren- en Tuindersbond resp. 20 en 23 leden georganiseerd waren. In totaal waren dus 150 van de 441 landbouwers in de Ronde Venen lid van een landbouwbond ⁴²⁾.

Kaas.

De kaasmarkt is echter van meer beteekenis. De kaas wordt weinig bij den boer zelf opgekocht; de kaasboer brengt haar zelf — ongeveer drie weken na de bereiding — op zijn brik naar één van de vele kaasmarkten, die het Zuid-Hollandsch-Utrechtsch veeteeltgebied bezit. De meeste en de belangrijkste dezer markten liggen in het hart van dit veeteeltgebied, ver verwijderd van de groote steden. Hier heeft zich de boerenkaas toch weten te handhaven, vandaar dat men ook hier de plaatsen vindt, waar de kaas verhandeld wordt. Het zijn Bodegraven, Woerden, Gouda, Breukelen, Uithoorn, Oude-water, midden in het gebied gelegen, Leiden en Utrecht meer aan den rand ervan. Voor de Ronde Venen zijn vooral Bodegraven en Woerden, daarnaast Breukelen en Uithoorn van belang. Het westelijk gedeelte, Mijdrecht, is meer op Bodegraven en Uithoorn, het oostelijk gedeelte, Vinkeveen, meer op Woerden en Breukelen georiënteerd.

Het zijn weer verschillende markten, die door de kaasboeren uit de Ronde Venen bezocht worden. Ook bij den kaashandel ontbreekt de ééne markt, die een band tusschen al de boeren van dit gebied had kunnen leggen.

Zoo gingen er in 1935 van de 24 geënquêteerde kaasboeren der Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij: ⁴³⁾

9	kaasboeren	naar	Bodegraven,
7	„	„	Woerden,
1	„	„	Uithoorn,
1	„	„	Breukelen,
3	„	„	Bodegraven en Woerden,
1	„	„	Bodegraven en Breukelen,
1	„	„	Woerden en Uithoorn,
1	„	„	Bodegraven, Woerden, Breukelen.

Hoewel Uithoorn en Breukelen het dichtst bij gelegen zijn, beteekenen deze markten toch weinig. In vergelijking met de andere kaasmarkten nemen ze een ondergeschikte plaats in, wat de onderstaande tabel duidelijk weergeeft.

⁴²⁾ Versl. en Meded. v. d. Directie van den Landbouw 1936, I, blz. 19.

⁴³⁾ Persoonlijk onderzoek.

Aantal aangevoerde wagens met Goudsche of Leidsche kaas: 44)

XI

Marktplaats	1926	1930	1936
Gouda	11.312	15.299	17.258
Woerden	18.768	17.094	15.017
Bodegraven	15.976	15.653	13.575
Utrecht	5.564	4.611	3.023
Breukelen	6.018	4.932	2.647
Uithoorn	2.944	1.772	688

Behalve in Gouda, waar een sterke toeneming waar te nemen is, neemt de kaashandel af; de kleinere marktplaatsen, zooals Uithoorn en Bodegraven zijn het sterkst achteruit gegaan.

De handel concentreert zich meer in enkele plaatsen, wat door den kaashandelaar bevorderd wordt.

De meeste kaashandelaren wonen in de plaatsen, waar de markten gevestigd zijn. De kaas wordt daar opgeslagen — „opgelegd” — in pakhuizen; een gedeelte zelfs gedurende vrij langen tijd, tot 12 maanden en meer toe. Dit geschiedt niet alleen voor de kwaliteitsverbetering van de kaas, maar vloeit tevens voort uit de wijze van aanvoer, die hoofdzakelijk gedurende enkele maanden van het jaar plaats vindt, terwijl daartegenover het kaasverbruik veel gelijkmatiger over het jaar verdeeld is. Daar de kapitaalsintensivering, die dit opleggen vereischt, door den kaashandelaar gedragen wordt, profiteert de boer van een goed georganiseerden handel.

De meeste volvette kaas — 72 % in 1936 — blijft thans in het binnenland. Van den export ging in 1936 47 % naar België, 30 % naar Duitschland, dat vroeger een hooger percentage afnam, en 10 % naar de tropen.

Boter.

De boterproductie heeft in de Ronde Venen geen beteekenis. Hier wordt geen magere kaas gemaakt en vindt geen ontrooming van de melk plaats; de boterbereiding behoeft dus niet aan het kaasmaken verbonden te zijn. De weinige boter, die men maakt, dient voor eigen gebruik en komt niet ter markt. Het is meest weiboter,

44) Versl. Kamer van Kooph. en Fabr. te Utrecht 1926, 1930 en 1936.

verkregen uit den room van de bij de bereiding van Goudsche kaas overgebleven wei.

In de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij maakten in 1935 b.v. alle kaasboeren boter voor eigen gebruik. Slechts één dezer boeren deelde mij mede iedere week 8 kg boter te verkoopen. Van de consumptiemelkers in deze droogmakerij bereidde slechts één boer, een vroegere kaasboer, voor zichzelf boter.

De melk.

De melk, die de consumptiemelkers — de zgn. regeeringscontracthouders — verkoopen, gaat uit het Noordelijk gedeelte der Ronde Venen hoofdzakelijk naar Amsterdam.

Grossiers koopen deze consumptiemelk bij de boeren op en vervoeren haar naar de hoofdstad. Te Uithoorn is een ontvangplaats van melk van de V.A.M.I. (Vereenigde Amsterdamsche Melkinrichtingen). Een boer uit Waverveen met een bedrijf van 23 ha vent zijn melk zelf in Amsterdam rond ⁴⁵⁾.

Door het tegenwoordige snelle verkeer is het mogelijk in korten tijd de melk over groote afstanden te vervoeren, zoodat er uit Vinkeveen zelfs melk naar Vlaardingenvan verkocht wordt.

Behalve voor directe consumptie verkoopt men melk aan de zuivel-fabrieken. Deze fabrieken zijn niet coöperatief; coöperatie heeft in de Ronde Venen weinig ingang gevonden.

De fabrieken staan niet in de Ronde Venen zelf, maar aan den rand, te Baambrugge, Breukelen, Bodegraven en Woerden. Voor het oostelijk gedeelte is vooral Breukelen van beteekenis; Bodegraven en Woerden ontvangen de melk meer uit het zuidelijk gedeelte der Ronde Venen. Zoo leveren een elftal boeren uit Wilnis aan een zuivelfabriek te Woerden.

Veel echte industriemelkers — die alleen of hoofdzakelijk aan melkfabrieken leveren — telt ons gebied niet. De industriemelk wordt voornamelijk in den winter, wanneer de zelfkazers geen kaas bereiden, geleverd. Hierdoor kan de fabriek, die in dat jaargetijde juist minder melk van zijn gewone leveranciers — de industriemelkers — ontvangt, op een gelijkmatiger melkaanvoer rekenen. De zuivelindustrie is dus, evenals de regelmatige consumptiemelkvoorziening, bij een kaasbereiding op de boerderij gebaat ⁴⁶⁾.

⁴⁵⁾ Tosseram, blz. 135.

⁴⁶⁾ Schiere, blz. 76.

Het mestvee.

De vetweiderij neemt in de Ronde Venen slechts een ondergeschikte plaats in. Reeds in de uitkomsten van het onderzoek naar den toestand van den landbouw in Nederland (1890) wordt de geringe beteekenis van de vetweiderij in Utrecht meegedeeld ⁴⁷⁾.

Bijna nooit koopt de veehouder runderen aan met de bedoeling deze vet te mesten. Verreweg de meeste boeren, die mestvee bezitten, hebben eenige vaarskoeien — gemiddeld 3 stuks — uit het eigen bedrijf aangehouden, vaak met de bedoeling deze mede voor eigen consumptie te gebruiken. Slechts enkele veehouders hebben zich op het vetmesten toegelegd. In 1937 waren er in Mijdrecht 3 boeren met meer dan 6 stuks mestvee, resp. met 24, 19 en 13 stuks; in Vinkeveen 4 met resp. 64, 52, 39 en 15 stuks; in Wilnis slechts één veehouder met 7 stuks mestvee ⁴⁸⁾. In het totaal dus 8 boeren, die meer of minder echte vetweiders genoemd kunnen worden.

Naar de bedrijfsgrootte gerangschikt is aan mestvee in de Ronde Venen aanwezig:

XII

Grootte van het bedrijf	Mijdrecht		Vinkeveen		Wilnis		Totaal	
	aantal boeren	aantal stuks mestvee	aantal boeren	aantal stuks mestvee	aantal boeren	aantal stuks mestvee	aantal boeren	aantal stuks mestvee
0- 5 ha	3	9	5	17	1	2	9	28
5-10 ha	3	16	3	5	—	—	6	21
10-20 ha	14	41	5	26	3	3	22	70
20-30 ha	11	16	4	44	5	12	20	72
30 ha en meer	7	37	3	117	1	1	11	155
Totaal	38	119	20	209	10	18	68	346

Het totaal van 346 stuks is slechts 2.5 % van de geheele rundveestapel der Ronde Venen.

Hoofdzakelijk wordt op bedrijven, grooter dan 10 ha, aan vetweiderij gedaan.

De Varkenshouderij.

Het ligt voor de hand, dat in een gebied, waar veel zelfkazers

⁴⁷⁾ Deel II, XLVI.

⁴⁸⁾ Inventarisatie van den landbouw 1937.

wonen, het aantal varkens vrij groot is. De wei, die bij de kaasbereiding overblijft, kan na ontrooming, al of niet vermengd met meel, uitstekend als varkensvoedsel dienst doen ⁴⁹⁾).

Men houdt hoofdzakelijk veredelde, kortbeenige en nagenoeg kale varkens ⁵⁰⁾. Deze moeten in den stal gevoederd en tegen ruw weer beschut worden. Doorgaans mest men ze tot een gewicht van 180 kg ⁵¹⁾.

Op de meeste bedrijven is de aanfok zoo groot, dat aankoop van biggen slechts weinig voorkomt.

Sedert 1890 heeft de varkensteelt zich aanzienlijk uitgebreid.

Aantal varkens ⁵²⁾

XIII

Gemeente	1861	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1937
Mijdrecht	342	400	350	900	1840	3202	4515	5854	3236
Vinkeveen	315	713	241	621	760	1421	2480	2350	1860
Wilnis	108	98	430	121	1045	1504	1200	3200	1513

Na 1930 is door de overheidsmaatregelen het aantal varkens weer sterk afgenomen.

De kaasboeren mesten het grootst aantal varkens vet, hetgeen blijkt uit onderstaande tabel, opgemaakt naar de inventarisatie van 1937.

XIV

	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis
Totaal aantal varkens, door kaasboeren gehouden	2479	1172	1121
Dit is in procenten van het totaal aantal varkens door boeren gehouden	78 ⁰ / ₀	79 ⁰ / ₀	76 ⁰ / ₀
Percentage kaasboeren van het totaal aantal boeren	66 ⁰ / ₀	36 ⁰ / ₀	51 ⁰ / ₀

Het groot aantal varkens, dat de zelfkazer houdt, kan niet alleen uit de omstandigheid verklaard worden, dat de verkregen wei een

⁴⁹⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 191.

⁵⁰⁾ Reinders, blz. 119.

⁵¹⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 190.

⁵²⁾ 1861—1930 Gemeenteverslagen.

1937 Inventarisatie van den landbouw.

bestemming verkrijgt. „In vele gevallen kon — althans voor het in werking treden der crisisvarkensmaatregelen — met een veel kleinere varkensstapel volstaan worden om aan de wei een nuttige bestemming te geven. Ook de netto-winst, welke de varkenshouderij in de vóór-crisisjaren gemiddeld opleverde, verklaart alleen niet de groote omvang van den varkensstapel. Er is hier nog een factor van niet te onderschatten beteekenis, namelijk de mestproductie. Voor de bemesting van het grasland speelt de varkensmest een belangrijke rol. Ongetwijfeld wordt in vele gevallen de vruchtbaarheidstoestand van den bodem in belangrijke mate beïnvloed door de grootte van den varkensstapel” 53).

De ontvangsten voortvloeiend uit den verkoop van varkens vormden in 1934 samen met die voor runderen — deze laatste ontvangsten zijn bij den kaasboer nimmer groot — 45 % van het totale bruto-inkomen van het bedrijf 54).

Ook andere personen, behalve boeren, houden varkens: XV

Groep	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis
landarbeiders	15 houden 33 varkens	33 houden 79 varkens	4 houden 13 varkens
tuinders	3 houden 3 varkens	5 houden 16 varkens	1 houdt 1 varken
overige personen	16 houden 37 varkens	34 houden 95 varkens	15 houden 76 varkens
totaal	34 houden 73 varkens	72 houden 190 varkens	20 houden 105 varkens

Het aantal landarbeiders, dat een varken bezit, is niet groot.

In 1930 waren er te Mijdrecht 346, te Vinkeveen 400 en te Wilnis 244 mannelijke landarbeiders (in den akkerbouw, de veeteelt, den tuinbouw en de veenderij) werkzaam, zoodat in deze gemeenten respectievelijk slechts 4.4 %, 8.3 % en 1.7 % van het totaal aantal landarbeiders varkenshouder is 55). Alleen Vinkeveen toont een iets gunstiger beeld; hier zijn verschillende veenarbeiders, voor wie een varken in den wintertijd — wanneer zij weinig verdienen kunnen —

53) Schiere, blz. 36.

54) id. blz. 103.

55) Uitkomsten beroepstelling 1930.

veel beteekent, varkenshouders.

Men mag dus niet zeggen, dat de landarbeidersstand door het houden van varkens in een sterkere positie dan de andere arbeiders verkeert. Het valt echter niet te ontkennen, dat het varkenshouden voor den landarbeider van groote beteekenis is. Zijn weerstandsvermogen zal er, vooral in tijden van werkloosheid, door versterkt worden. Daarom dienen maatregelen, die beoogen zooveel mogelijk landarbeiders in deze gunstige positie te brengen, bevorderd te worden.

De overige varkenshouders, die geen boeren zijn, behooren hoofdzakelijk tot den kleinen middenstand: bakkers, slaggers, timmerlieden, e.d.

Schapenteelt.

De schapen houdt men in deze streken in de eerste plaats voor de vleeschproductie; wol is bijzaak. Het vleeschschaap heeft echter een rijker voeding noodig dan het wolschaap; in den wintertijd is men vaak genoodzaakt bij te voeren. Jaarlijks koopt men, zooals in andere deelen van Noord- en Zuid-Holland, vele Tesselsche lammeren op om deze vet te mesten op de hier aanwezige rijkere weiden.

Daar het schaaap voedsel, dat anders nutteloos verloren gaat, tot waarde brengt, is de schapenteelt voor het boerenbedrijf van beteekenis. Het schaaap bijt kort gras, dat het rundvee niet meer eet, dicht bij den grond af, doorsnuffelt oude graszoden, die het andere vee gewoonlijk versmaadt en kan bijna het geheele jaar buiten blijven 56).

Het aantal schapen bedroeg: 57)

XVI

Gemeente	1861	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1937
Mijdrecht	846	810	1501	1300	850	1254	425	525	661
Vinkeveen	642	686	1132	1275	950	703	1204	1002	786
Wilnis	497	392	659	1153	500	655	500	378	647

Van groot belang is de schapenteelt in ons gebied niet. En het aantal boeren, die schapen fokken, en het aantal schapen, dat men gemiddeld per bedrijf houdt, is niet groot.

56) Reinders, blz. 60.

57) 1861—1930 Gemeenteverlagen.

1937 Inventarisatie van den landbouw.

Gemeente	totaal aantal schapenbezitters	totaal aantal landgebruikers met meer dan 1 ha	aantal schapen per 10 schapenhouders
Mijdrecht	53	150	121
Vinkeveen	55	196	142
Wilnis	41	119	157
Totaal	149	465	139

B. DE LANDBOUW.

Het areaal bouwland.

De landbouw is thans van weinig beteekenis; dit volgt terstond uit onderstaande tabel:

Bouwland in ha ¹⁾.

XVIII

Gemeente	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1937
Mijdrecht	525	365	383	191	376	64	231
Vinkeveen	737	459	519	368	358	60	161
Wilnis	—	157	52	10	82	276	310
Totaal	1262	981	954	569	616	400	702

Bestond in 1880 nog 12.7 % van de geheele oppervlakte dezer drie gemeenten uit bouwland, dit percentage daalde tot 4.4 in 1930, om daarna weer tot 7.6 in 1937 te stijgen. Alleen in de periode 1910—1920 nam de oppervlakte bouwland een weinig toe: de scheurwet van 1917 schreef omzetting van grasland in bouwland voor. Terstond na den oorlog maakte men het land weer groen. In 1930 was het bouwland in de Ronde Venen, uitgezonderd in Wilnis, waar de droogmakerij Wilnis-Veldzijde juist gereed gekomen was, nagenoeg verdwenen. Het bouwland van Mijdrecht lag toen bijna geheel in Blokland, dat, westelijk van de Kromme Mijdrecht gelegen, niet tot de Ronde Venen behoort. Alleen in Vinkeveen trof men buiten Wilnis-Veldzijde in dat jaar nog bouwbedrijven aan.

Door de regeeringsmaatregelen der laatste jaren is er weer een toeneming van het areaal bouwland waar te nemen; dit is sinds 1930 bijna verdubbeld.

Omzetting van bouwland in grasland en omgekeerd heeft dus

¹⁾ 1880—1930: Gemeenteverslagen.
1937: Inventarisatie van den landbouw.

meer dan eens plaats gevonden. Toch zal de boer niet zoo spoedig de bestemming van zijn land veranderen. Bij omzetting van bouwland in grasland gaan er eenige jaren over heen, eer het grasland weer van goede kwaliteit is. Daarom zal men veranderingen slechts geleidelijk invoeren en zullen eigen-geërfde boeren daar eerder toe overgaan dan pachters.

Het scheuren van grasland gaat gemakkelijk. De meeste landbouwgewassen leveren op dit nieuwe bouwland een ruimen oogst. Daar staat echter tegenover, dat het pachtcontract niet steeds deze omzetting toestaat. Voorts is niet iedere boer met het akkerbouwbedrijf op de hoogte en zal hij, indien hij geen bouwboer is, aanzienlijke uitgaven voor het koopen van landbouwwerktuigen moeten doen ²⁾. Daarom zijn er tijdens den wereldoorlog, toen de prijzen der landbouwproducten hoog waren, relatief slechts weinig hectaren grasland in bouwland omgezet.

Over het algemeen beteekent omzetting van bouwland in grasland verarming van de streek. Reeds direct, daar er minder arbeidskrachten noodig zijn, maar ook indirect: in het weidebedrijf gebruikt men minder industrieproducten — machines e.d. —, terwijl het vervoer een ondergeschikte plaats inneemt ³⁾.

Tegenwoordig oefent men in de Ronde Venen de landbouw alleen in de droogmakerijen uit. In 1937 lag er van de 161 ha bouwland van Vinkeveen 151 ha in Groot-Mijdrecht.

In de 18e eeuw trof men op het onverveende land wel akkerbouw aan. De oude dorpsbeschrijvingen melden — zonder cijfers — de aanwezigheid van bouwland in de Ronde Venen. Zoo deelt de Tegenwoordige Staat mee, dat in Demmerik, een deel der gemeente Vinkeveen, goede hennepakkers voorkwamen ⁴⁾.

Trouwens in 1867 had Wilnis nog 18 ha bouwland, hoewel in dat jaar in deze gemeente nog geen droogmakerijen waren ⁵⁾. Daarna, ook in den tijd toen de landbouw van meer beteekenis was, bleef het bouwland tot de droogmakerijen beperkt. In deze polders kan men niet alleen het maalpeil beter beheerschen, maar bovendien kan een diepere bemaling, waarbij dus het land hooger boven den grondwaterspiegel komt te liggen, gemakkelijker plaats vinden dan in het onverveende gedeelte.

²⁾ Van Blom, *Economist*, 1918, blz. 188.

³⁾ Van Blom, *Economist*, 1918, blz. 186.

⁴⁾ Tegenwoordige Staat, Deel XXII, blz. 204.

⁵⁾ Gemeenteverslag Wilnis 1867.

Ook in de droogmakerijen, die thans geheel uit weiland bestaan, was in vroeger tijd het bouwland domineerend. Is een droogmakerij pas drooggevallen, dan moet men voor het verkrijgen van een goeden cultuurgrond in de eerste jaren landbouwgewassen teelen. Eerst later kan dan omzetting van deze bouwlanden in weiland plaats hebben.

Zoo had de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij in 1854 — dit is 9 jaar na het droogvallen der gronden — 353 ha bouwland tegen 391 ha weiland, terwijl in 1935 geen bouwland meer aanwezig was ⁶⁾.

Vlak na de droogmaking verbouwde men vroeger steeds landbouwgewassen, die weinig van den bodem vroegen. De Eerste Bedijking bestond in 1854 uit; 4 ha tarwe, 152 ha haver, 93 ha rogge, 16 ha gerst, 17 ha koolzaad en 45 ha aardappelen, terwijl nog 42 ha braak lag ⁷⁾. Men verbouwde dus hoofdzakelijk gewassen, die met een minder vruchtbaren bodem tevreden zijn.

Waarom heeft men het bouwland in deze droogmakerijen niet in stand gehouden?

Allereerst viel de cultuurwaarde der jonge gronden aanvankelijk hard tegen. De toestand was in de eerste jaren na de droogmaking meestal weinig rooskleurig.

De bodem van de droogmakerijen in de Ronde Venen bestaat, tengevolge van de dikte van de veenlaag in het Noordwesten van Utrecht, niet uit de oude blauwe zeelei, maar doorgaans uit veen. Er blijft trouwens altijd bij het ontvenen, ook waar het veen niet zoo dik is, zooals in het Westen der Ronde Venen, een hoeveelheid veen over. In dit geval blijft de onderste veenlaag, de zgn. derrielaag — hier wel bonk genoemd —, die slap is en bij het uitspreiden sterk krimpt, achter. De vervener wordt namelijk betaald per roede uitgespreid slik, dat men één dag na de uitspreiding meet en dus gekrompen is. Het is daarom zijn belang om zoo weinig mogelijk veenbonk uit te baggeren.

Ook bij het baggeren zelf morst men steeds bagger, die dan op den bodem terecht komt en daar blijft liggen. Een „uitgeveende” polder is daarom, mede door het achterblijven van ribben, nooit geheel uitgeveend ⁸⁾.

Deze veenbodem, die na de droogmaking in cultuur gebracht moet worden, is niet bijzonder vruchtbaar. Het beste van den verveenden

⁶⁾ Mijnlieff, Mijdr. droogmakerij. Landb. Courant 1854, no. 36.

⁷⁾ Mijnlieff, Mijdr. droogmakerij. Landb. Courant 1854, no. 36.

⁸⁾ De Boer, Handleiding, blz. 20.

polder, de bovenaarde, moest voor den dijk aanleg gebruikt worden en ging verloren. De gemorste bagger heeft in waarde ingeboet, want de voedende bestanddeelen zijn in het water opgelost. Het daaronder gelegen veenbonk neemt als het eenmaal uitgedroogd is, door zijn horizontale structuur zeer slecht water op. Het naar boven halen van de klei, indien deze onder het veen aanwezig is, valt vaak tegen. Deze klei is meestal door de veenplanten, die erop groeiden, uitgemergeld; zij bevat zwavelijzer, dat aan de lucht blootgesteld in ijzervitriool verandert, wat een schadelijken invloed op den plantengroei heeft. De dieper gelegen kleilaag, op ongeveer 1.50 m onder het maaiveld, is pas van een uitstekende kwaliteit. Het is echter niet gemakkelijk deze laag, die slechts in het westelijk gedeelte der Ronde Venen aanwezig is, aan de oppervlakte te brengen ⁹⁾.

De structuur van de pas drooggevalle gronden laat aanvankelijk te wenschen over. Zelfs onkruid wil er nauwelijks op groeien. De grond is zeepachtig, blauw van kleur door het vele zwavelijzer en laat zich in het begin moeilijk met mest vermengen. Lucht en warmte kunnen haast niet toetreden ¹⁰⁾.

De gronden bergen nog veel te veel water om een goede lucht-circulatie mogelijk te maken. Eén der allereerste vereischten is daarom de zorg voor een goede afwatering: breede, diepe kavelsloten en een goede begreppeling zijn noodig.

De structuur laat zich door diep en veelvuldig ploegen verbeteren. Bemest men den grond op de juiste wijze — wat maar al te dikwijls niet geschiedt — en teelt men in het begin alleen weinig eischende landbouwgewassen, zooals rogge en haver, dan kan tenslotte een goeden cultuurbodem verkregen worden.

Hieruit blijkt wel duidelijk, dat heel wat kapitaal en arbeid noodig zijn, eer men een behoorlijk resultaat kan bereiken. Een der grootste fouten bij de cultiveering van de droogmakerijen was de geringe kapitaalcracht der kolonisten, terwijl voor de landerijen een te hooge prijs betaald werd. Een behoorlijke exploitatie van het boerenbedrijf was daardoor niet mogelijk. Bovendien heeft men de gronden veel te spoedig na de droogmaking, zonder dat deze eenige bewerking hadden ondergaan, verkocht ¹¹⁾. De instanties, die de droogmaking uitvoerden, beschouwden hun werk voltooid, als de bodem drooggevalle was. Men groef nog wel eenige tochten, men legde een paar

⁹⁾ De Boer, Handleiding, blz. 25.

¹⁰⁾ Rapport inzake landbouw en veeteelt in de prov. Utrecht, blz. 74.

¹¹⁾ Rapport betr. econ. toestand landbouwers, blz. 71.

wegen aan, maar met het cultuurrijp maken van de landerijen bemoeide men zich niet ¹²⁾. Dit liet men aan den kolonist over; deze was echter door gebrek aan kennis en kapitaal niet in staat het moeizaam ontginningswerk naar behooren te verrichten. Reeds spoedig had hij al zijn geld verbruikt zonder eenig tastbaar resultaat en armer dan hij gekomen was, verliet hij het land, dat hem geen fortuin geschonken had. Hoe sterk deze migratie was, wordt in een volgend hoofdstuk besproken.

Men heeft bij de ontginning der droogmakerijen zonder eenig stelsel gewerkt. Het landbouwverslag van 1863 zegt over dezen landbouw: „Overal is die gekenmerkt door den akker veel te ont-nemen, maar weinig te geven.” Even verder: „Een eigenlijk stelsel heerscht hier dus niet; niet anders dan een roofstelsel met koolzaad, haver en rogge, waarbij later wat gerst en tarwe komen, zoo vaak achtereen, als de grond ze voeden wil.”

Hoewel deze verslagen den toestand wel wat al te somber teekenden, zag men toch in, dat men op den duur zoo niet door kon gaan, en dat het land beter als weiland te gebruiken was. De bodem raakt dan niet zoo spoedig uitgeput en kan zich beter herstellen. Vandaar dat vooral in vroeger jaren in vele pachtcontracten de clausule van verbod van landbouw op veengrond opgenomen is.

De gronden der droogmakerijen behoeft men echter in geen enkel opzicht als minderwaardig te beschouwen. Door toepassing van de methoden der moderne landbouwwetenschap is in deze polders reeds veel bereikt en het verschil in kwaliteit met de landerijen van het omringende onverveende land is niet zoo groot meer. „Het weiland van Groot-Mijdrecht is thans van een behoorlijke kwaliteit” ¹³⁾.

Behalve dat de bodemsoort der droogmakerijen minder geschikt is voor bouwland, is tevens het afnemen van het areaal bouwland een verschijnsel, dat zich overal in ons land na 1880 voordoet, wat verband houdt met de betere prijzen, die men voor de veeteelt-producten maakt.

De landbouwproducten.

De producten, die hier verbouwd worden, zijn niet de graansoorten en hakvruchten, die men in de droogmakerijen met een zwaren bodem, zooals de Haarlemmermeer, aantreft.

¹²⁾ H. N. Ter Veen schetst dergelijke toestanden vlak na de droogmaking van de Haarlemmermeer.

¹³⁾ Landb. Onderzoekingen 42 B, blz. 11.

Tarwe en suikerbieten namen slechts een zeer ondergeschikte plaats in. Deze zijn bij de verdere ontwikkeling van de droogmakerij niet in betekenis toegenomen, wat in de Haarlemmermeer b.v. wel het geval is geweest; aanvankelijk verbouwde men hier rogge en haver, maar deze gewassen heeft men later vervangen door meer eischende granen, zooals tarwe, en suikerbieten. In de droogmakerijen van de Ronde Venen, met hun veenachtigen bodem, zijn rogge en haver hoofdproducten gebleven, wat er wel op wijst, dat deze gronden zich niet in de allereerste plaats voor landbouw leenen. Ook wordt hier veel mosterdzaad verbouwd, een gewas, dat voor jonge gronden zeer geschikt is. Sinds 1930 is de tarweteelt door de regeeringsmaatregelen toegenomen; de tarwe beslaat thans een oppervlakte van 80 ha.

Het percentage van elk der landbouwproducten van het areaal bouwland in de Ronde Venen was: ¹⁴⁾

XIX

JAAR	Bouwland in ha	Tarwe in perc.	Rogge in perc.	Haver in perc.	Gerst in perc.	Vlas in perc.	Aardappelen in perc.	Suikerbieten in perc.	Handelsgewassen in perc.	Peulvruchten in perc.	Voederbieten in perc.
1865	977	1.0	27.0	27.0	0.5	—	2.0	—	40.0	1.0	—
1881	1262	7.5	9.0	59.0	5.0	2.5	5.0	2.5	1.0	7.5	—
1890	981	11.0	25.0	25.0	1.5	—	7.6	4.0	18.5	7.0	—
1900	954	8.0	38.0	24.0	1.0	—	6.0	—	10.0	9.0	1.5
1910	569	1.0	39.0	26.0	—	—	2.0	—	18.0	8.0	2.5
1920	816	5.0	16.5	35.0	2.0	—	4.0	6.0	15.0	12.0	2.0
1930	400	2.0	20.0	26.0	1.0	—	0.5	1.0	25.0	21.0	3.5
1937	702	14.0	22.0	16.0	4.0	—	0.8	1.0	10.0	23.0	7.5

Plaatst men hiernaast de percentages van dezelfde gewassen in de Haarlemmermeer in 1923, dan valt het verschil wel bijzonder op. Het bouwland van de Haarlemmermeer was bezaaid met 22 % tarwe, 2 % rogge, 18 % haver, 2 % gerst, 1 % vlas, 2 % aardappelen, 17 % suikerbieten, 7 % handelsgewassen en 15 % peulvruchten ¹⁵⁾.

¹⁴⁾ 1865—1930: Gemeenteverslagen.

1937: Inventarisatie van den landbouw.

¹⁵⁾ Ter Veen, blz. 253.

Ook wat betreft de opbrengst der verschillende gewassen per ha is er een belangrijk verschil tusschen de Ronde Venen en de Haarlemmermeer.

Zooals te verwachten valt, is deze bij laatstgenoemde droogmakerij grooter.

Tusschen 1871—1880 bedroeg de opbrengst per ha in hl ¹⁶⁾:

XX

Gebied	Tarwe	Haver	Erwten	Boonen	Aard-appelen
Ronde Venen	25	29	21	17	100
Haarlemmermeer	24	39	21	25	91

Bij vergelijking dezer getallen moet men rekening houden met het feit, dat de opbrengsten geschat zijn en slechts voor globale vergelijking geschikt. Bovendien namen in de Ronde Venen sommige gewassen, zooals tarwe, een klein oppervlak in. Het beste kan nog de haver, die een flinke oppervlakte besloeg, voor vergelijking gebruikt worden.

In de jaren 1871—1880 waren de verschillen in productievermogen tusschen bovenstaande gebieden nog niet zoo groot. De Haarlemmermeer was toen een jonge droogmakerij; maar in later jaren bleek, dat deze door zijn betere bodemgesteldheid een hogere ontwikkeling kon bereiken.

De opbrengsten tusschen 1930—1935 in hl per ha waren ¹⁷⁾:

XXI

Gebied	Tarwe	Rogge	Haver	Peulvruchten	Mosterdzaad
Ronde Venen	31	30	35.5	28.5	14
Haarlemmermeer	39	35	58.0	36.0	17

De opbrengsten zijn in de Haarlemmermeer veel sterker toenomen: tarwe met 63 %, in de Ronde Venen met 24 %; haver met 49 %, in de Ronde Venen met 22 %; peulvruchten met 56 %, in de Ronde Venen met 55 %.

Toch is niet alleen de kwaliteit der landerijen oorzaak van deze

¹⁶⁾ Verslag over den toestand van den landbouw 1880.

¹⁷⁾ Verslag over den toestand van den landbouw 1935.

mindere opbrengst. In éénzelfde droogmakerij kan men soms groote verschillen opmerken, zonder dat dit in de eerste plaats een gevolg is van een verschil in bodemgesteldheid. Er valt vaak een groote tegenstelling tusschen de goede en de minder vooruitstrevende boeren in Groot-Mijdrecht waar te nemen. „Bij de eerste treffen we landerijen aan, waarop gewassen geteeld worden, die de vergelijking met de beste streken van ons land kunnen doorstaan. De akkers met rogge, haver en mosterdzaad zijn bij hen vrij van onkruid, in tegenstelling met den boer, die weinig zorg aan zijn land besteedt. De opbrengst per ha loopt daardoor sterk uiteen: bij den éénen boer wordt 24-30 hl rogge van 1 ha geoogst, bij den ander 40-50 hl. Bij den goeden boer brengt mosterdzaad 20-24 hl per ha op, terwijl zij, die hun land niet bemesten, slechts 8-12 hl kunnen halen ¹⁸⁾).

Het bouwbedrijf.

Het aantal boeren met bouwland is in vergelijking met de oppervlakte bouwland nog vrij groot ¹⁹⁾ :

XXII

Gemeente	Aantal boeren met bouwland in gebruik	Bouwland in ha	Gemiddelde grootte van het bouwland in ha
Mijdrecht	39	231	5.9
Vinkeveen	42	161	3.9
Wilnis	24	310	12.9
Totaal	105	702	6.7

De gemiddelde grootte van het bouwland is echter per bouwbedrijf gering. Dit wil niet zeggen, dat de boeren die landbouw uitoefenen, kleine bedrijven bezitten. Het bouwland vormt in de Ronde Venen doorgaans een klein onderdeel van het gemengde bedrijf, waarin de veeteelt hoofdzaak is. Slechts een enkele boer heeft méér bouwland dan grasland: in Mijdrecht 3, in Vinkeveen 1 en in Wilnis 7, in het geheel 11 van de 105 landbouwers met akkerland. Deze wonen vooral in Wilnis; in de droogmakerij Wilnis-Veldzijde, die niet geheel in cultuur gebracht is, neemt de akkerbouw nog de belangrijkste plaats in. Het geheele bedrijf van den boer, die bouwland in gebruik heeft, is daarentegen groot.

¹⁸⁾ Rapport inzake landbouw en veeteelt in de prov. Utrecht, blz. 81.

¹⁹⁾ Inventarisatie van den landbouw 1937.

Grootte	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis
1- 5 ha	—	3	—
5-10 ha	3	7	2
10-20 ha	14	21	7
20-30 ha	15	8	8
30 ha en meer	7	3	7
Totaal	59	42	24

De gemiddelde grootte dezer bedrijven was in Mijdrecht 22.7 ha., in Vinkeveen 18 ha en in Wilnis 27.1 ha.

Daar zeer veel bouwland door scheuring van grasland is ontstaan — het grootste gedeelte na 1930 — zijn alleen de groote boeren met kapitaal, de bouwboeren. De kleine boer was niet in staat de dure landbouwwerktuigen te koopen. Alleen in de droogmakerij Groot-Mijdrecht, die grootendeels in Vinkeveen ligt, is het aantal boeren met minder dan 10 ha wat grooter. Het betreft hier boeren, die altijd bouwland in hun bezit hadden, ook in den tijd toen de landbouw bijna geheel uit de Ronde Venen verdwenen was, zooals in 1932.

Het is duidelijk, dat bijna op elk gemengd bedrijf paarden gehouden worden.

Het percentage boeren met bouwland in gebruik en veeteelers, met één of meer paarden bedraagt ²⁰⁾: XXIV

Bedrijf	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis	Totaal
Bouwboeren	92.5	85.3	87.5	85.7
Zuivere veeteelers	45.5	29.0	42.0	37.8

Het spreekt vanzelf, dat ook het aantal paarden per bedrijf bij de boeren met bouwland in gebruik grooter is dan bij de andere boeren: in het geheele gebied der Ronde Venen treft men gemiddeld

²⁰⁾ Inventarisatie van den landbouw 1937.

bij de eerste groep 22 paarden per 10 boeren aan, bij de laatste groep 12.

Uit de bovenstaande tabel blijkt tevens, dat de veeteelers in Vinkeveen minder kapitaalkrachtig zijn; zij zijn niet in staat om er een paard op na te houden, dat men meestal ook als rijtuigpaard gebruikt en dus eenigermate een luxe is. Het aantal paarden in de loop der jaren bedroeg ²¹⁾:

XXV

Gemeente	1861	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1937
Mijdrecht	106	306	385	340	304	300	379	182	188
Vinkeveen	73	72	154	232	307	347	208	198	119
Wilnis	28	35	58	85	74	106	104	78	117

Het aantal paarden wordt in het landbouwbedrijf in hoofdzaak door drie factoren bepaald: ten eerste door de uitgebreidheid van het areaal bouwland — de tabel op blz. 115, die het areaal bouwland aangeeft en bovenstaand staatje vertoonen daardoor veel overeenkomst —, ten tweede door de welvaart van de boerenbevolking — vele rijtuigpaarden zijn niet strikt noodzakelijk — en tenslotte door de mate van mechanisatie. Deze laatste factor is voor de Ronde Venen van weinig beteekenis. Het is een zeldzaamheid, dat een boer een auto bezit. Tractoren voor het verrichten van landbouwwerk gebruikt men alleen in den polder Wilnis-Veldzijde, waar deze rendabel zijn, daar deze polder slechts door enkele bezitters geëxploiteerd wordt. Vooral vlak na de droogmaking van Wilnis-Veldzijde, toen de grond nog te slap was om met paarden te bewerken, kwam de tractor goed van pas.

²¹⁾ 1861—1930: Gemeenteverslagen.
1937: Inventarisatie van den landbouw.

C. GROOTTE DER BEDRIJVEN.

De Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw bevatten geen gegevens voor de grootte der bedrijven van de gemeenten afzonderlijk.

Het gebied der Ronde Venen vormt voor de landbouwstatistiek een onderdeel van het Noordwestelijk weidegebied van Utrecht, dat het gedeelte dezer provincie ten noorden van de rivierklei langs den Ouden Rijn en ten westen van de lijn Utrecht—Hilversum omvat. Grote verschillen komen in het Noordwestelijk weidegebied niet voor, zoodat de uitkomsten, die voor het geheele gebied gelden, tot op zekere hoogte ook voor de Ronde Venen gebruikt mogen worden.

Deze landbouwstatistiek is geraadpleegd voor de jaren 1910, 1920 en 1930 voor het Noordwestelijke weidegebied. Aan de in Mei gehouden inventarisatie van den landbouw zijn de gegevens voor het jaar 1937 ontleend voor de Ronde Venen.

Landgebruikers met 1 ha en meer land in gebruik
(tusschen haakjes het percentage van het totaal dezer landgebruikers)

XXVI

Bedrijfs grootte	N.W. weidegebied			Ronde Venen
	1910	1920	1930	1937
1- 5 ha	274 (16.2)	319 (28.2)	421 (20.9)	88 (18.6)
5-10 ha	227 (13.4)	267 (14.8)	285 (14.1)	52 (10.9)
10-20 ha	555 (32.7)	645 (35.8)	762 (37.0)	94 (40.8)
20-50 ha	632 (37.2)	555 (30.8)	538 (27.7)	141 (29.6)
50 ha en meer	8 (0.5)	6 (0.4)	8 (0.3)	1 (0.1)
Totaal	1696	1802	2014	476

Beschouwen we eerst het Noordwestelijk weidegebied in zijn geheel, dan nemen we ook hier waar het algemeene verschijnsel van het toenemen van het aantal bedrijven. In de periode 1910-1930 nam

het aantal landgebruikers met 20 % toe. In het bijzonder steeg het aantal kleine bedrijven van 1-5 ha, n.l. met 40 %, evenals de bedrijven van 10 en 20 ha, die met 14 % toenamen; daarentegen nam het aantal bedrijven van 20-50 ha met 15 % toe. Boven de 50 ha treft men in het Noordwesten van Utrecht bijna geen bedrijven aan.

In vergelijking met het geheele Noordwestelijk weidegebied zijn de Ronde Venen, wat de grootte der bedrijven betreft, er niet zoo slecht aan toe. De splitsing van de bedrijven is hier nog niet zoover doorgegaan. De klassen 1-5 ha en 5-10 ha zijn kleiner, terwijl die boven de 10 ha grooter zijn.

Een beter inzicht krijgen we in deze wijzigingen, indien we nagaan de grootte van de bedrijven van de afzonderlijke groepen, die deze groep landgebruikers vormen, n.l. de landbouwers, de tuinbouwers, de landarbeiders en hen, die buiten land- en tuinbouw hun hoofdmiddel van bestaan hebben.

Landgebruikers, met meer dan 1 ha, wier hoofdberoep landbouw is:
(tusschen haakjes het percentage van het totaal dezer landbouwers)

XXVII

Bedrijfs- grootte	N. W. weidegebied		Ronde Venen 1937			
	1921	1930	Mij- drecht	Vinke- veen	Wil- nis	Totaal
1- 5 ha	133 (8.5)	157 (9.2)	14	29	13	56 (12.7)
5-10 ha	241 (15.4)	255 (14.9)	11	29	9	49 (11.1)
10-20 ha	632 (40.4)	752 (44.2)	62	86	46	194 (44.0)
20-50 ha	550 (35.2)	535 (31.4)	54	42	45	141 (32.0)
50 ha en meer	6 (0.4)	5 (0.3)	—	—	1	1 (0.2)
Totaal	1562	1704	141	186	114	441

Uit deze tabel blijkt, dat in het N.W. weidegebied het toenemen van het aantal bedrijfjes van 1-5 ha niet in de eerste plaats bij den eigenlijken landbouw plaats vond; de absolute toeneming van deze bedrijfjes was tusschen 1921 en 1930 bij de landbouwers 24, bij al de landgebruikers 92. Toch is de voortgaande splitsing ook bij deze groep zichtbaar; het totaal aantal bedrijven nam met 142 toe.

De gemiddelde grootte van het bedrijf daalde van 16.84 tot 16.19 ha. Het groote bedrijf verdwijnt, kleinere treden er voor in de plaats. Boerderijen groter dan 20 ha verminderden in aantal, die daar beneden namen toe. Het is echter opmerkelijk, dat de stijging van het aantal landbouwers met 10-20 ha land veel aanzienlijker is geweest dan die met 5-10 ha. De eerste groep nam in 10 jaar tijds met bijna 20 % toe, de laatste met 6 %.

Hieruit volgt, dat de splitsing van bedrijven aan grenzen gebonden is. Het hangt van den aard van het boerenbedrijf af, hoe klein dit wezen kan om nog rendabel te zijn. Zoals uit het voorafgaande gebleken is, is het grootst aantal boeren in deze streek kaasboer.

Het kaasmaken nu is alleen mogelijk, indien er dagelijks een voldoende hoeveelheid melk gewonnen wordt, om daar tenminste eenige kazen uit te bereiden ¹⁾. De kaasboer moet dus in het bezit zijn van een tamelijk flinke veestapel en kan niet met een al te klein bedrijf volstaan, temeer daar hij tevens vee fokker is. De kaasboerderijen behooren daarom steeds tot de grootere bedrijven ²⁾. Treffen we hierin een gunstige omstandigheid aan, die de verdere splitsing van bedrijven tegenhoudt, daar staat tegenover, dat deze rem de laatste jaren in betekenis inboet nu het gebied der Ronde Venen langzamerhand bij het melkwinningsgebied der groote steden getrokken wordt. Ook het kleine bedrijf komt voor de levering van consumptiemelk in aanmerking; de melkhandelaar is bereid zijn kleine dagelijksche melkproductie van hem op te koopen.

De zoetboeren hebben overwegend kleine, de kaasboeren groote bedrijven.

In het geheele gebied der Ronde Venen was de toestand in 1937 ³⁾:

XXVIII

Bedrijfgrootte	Kaasboeren	Zoetboeren	Totaal
1- 5 ha	1	55	56
5-10 ha	10	39	49
10-20 ha	120	74	194
20-30 ha	73	35	108
30 ha en meer	14	20	34
Totaal	218	223	441

¹⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930, blz. 190.

²⁾ Schiere, blz. 16.

³⁾ Inventarisatie van den landbouw 1937.

Deze tabel verklaart tevens waarom in de Ronde Venen relatief meer landbouwers, met 1-5 ha in gebruik, wonen dan in het geheele Noordwestelijk weidegebied van Utrecht (resp. 12.7 % en 9.2 % van het totaal aantal landbouwers). Vooral de kleine consumptiemelkers van Vinkeveen maken deze groep in de Ronde Venen zoo groot. Het percentage landbouwers met 1-5 ha land van hun totaal aantal was in 1937 in elk der drie gemeenten afzonderlijk: Mijdrecht 9.9, Vinkeveen 15.6, Wilnis 11.4.

Veel groote boeren treft men in het Noordwesten van Utrecht niet aan. In de Ronde Venen waren in 1937 33 boeren met een bedrijf tusschen 30-50 ha, terwijl slechts één boer meer dan 50 ha in bewerking had.

Het boerenbedrijf is hier van middengrootte: 68 % der bedrijven was tusschen 10 en 30 ha. Dit is ook één der kenmerken der kaasboerderij; want de kaasboer heeft door het kaasmaken een arbeidsintensief bedrijf. De zoetboer zal onder normale omstandigheden bij gelijke inkomsten uit het bedrijf een grooter areaal bedrijfsgrond moeten bezitten dan de kaasboer; zijn bedrijf is dus meer kapitaalsintensief⁴⁾. In de klasse 30-50 ha zijn dan ook de zoetboeren in de meerderheid (20 van de 34).

De Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij, een zuiver veeteeltgebied in 1935 met weinig kleine bedrijven, vertoont eenzelfde beeld⁵⁾:

XIX

Bedrijfs grootte	Kaasboeren	Zoetboeren	Totaal
1- 5 ha	0	2	2
5-10 ha	2	3	5
10-20 ha	14	3	17
20-30 ha	8	2	10
35 ha	0	1	1
Totaal	24	11	35

De bedrijven boven de 10 ha maken bij de kaasboeren 91 %, bij de zoetboeren 54 % van het totaal van iedere groep uit.

De grootte van de bedrijven blijft bijna geheel tot 30 ha beperkt.

Landgebruikers met meer dan 1 ha land in gebruik, wier hoofdberoep buiten den landbouw valt, komen in de Ronde Venen weinig

⁴⁾ Tenge, Het grondgebruik. T. E. G. 1925, blz. 6.

⁵⁾ Persoonlijk onderzoek.

voor; hun aantal was in 1937: 27. Bijna allen (21) hebben minder dan 5 ha land in bewerking. De meesten staan nog in nauwe relatie met den landbouw: onder hen bevinden zich 9 veehandelaren, 3 graanhandelaren, 2 pluimveehandelaren, 1 veearts en 2 melkboeren. Het gemiddelde bedrijf van deze landgebruikers was 3 ha groot.

Slechts enkele landarbeiders hebben in het Noordwestelijk weidegebied der provincie Utrecht land in gebruik (zie ondervolgende statistiek voor het jaar 1930). XXX

1930	Landarbeiders		Totaal
	Eigenaren	Pachters	
0-1 ha	36	58	94
1-3 ha	8	8	16
3-5 ha	1	1	2
Totaal	45	67	112

Voor de uitgestrektheid van het gebied is dit een bijzonder klein aantal. Dit aantal is in de laatste decennia aanzienlijk gedaald: van 273 in 1910, 215 in 1921, tot 112 in 1930. In 1909 kon het rapport over den economischen toestand der landarbeiders nog vermelden: „De meeste landarbeiders hebben een stukje land, dat zij van een boer — meestal van den boer bij wien zij werken — huren. De vaste landarbeiders wonen in een huisje van den boer, waaromheen zich een tuintje bevindt ⁶⁾. Dit komt thans slechts weinig meer voor.

In 1937 vermeldt de Inventarisatie van den Landbouw slechts 9 landarbeiders met een stukje land in de Ronde Venen. De band tusschen den landarbeider en den boer is lossier geworden; het aantal „vaste” arbeiders nam voortdurend af. De arbeider wenscht meer bewegingsvrijheid en wilde daarin niet door grondbezit gebonden zijn ⁷⁾. Bovendien is het totaal aantal landarbeiders door de voortgaande splitsing der bedrijven afgenomen, terwijl mede door de vermindering van het areaal bouwland de vraag naar arbeidskrachten geringer werd ⁸⁾. Zooals overal had ook hier de huidige landbouw-

⁶⁾ Deel A. II, blz. 99.

⁷⁾ Deel A. II, blz. 78.

⁸⁾ Van Riemsdijk, *Economist* 1929, blz. 87.

crisis ten gevolge, dat de landbouwer thans met minder arbeidskrachten probeert te volstaan. Terwijl J. Tenge in 1923 nog berekende, dat in de weidestrecken van ons land gemiddeld 20.5 arbeiders per 100 ha werkzaam zijn ⁹⁾, was dit aantal in het Noordwestelijk weidegebied van Utrecht in 1928: 16.9, in 1931: 15.0 ¹⁰⁾.

⁹⁾ Tenge, T. E. G. 1923, blz. 357.

¹⁰⁾ Verslag staatscommissie 1927, blz. 241.

D. DE BEZITSVERHOUDINGEN.

Bij oppervlakkige beschouwing zou men geneigd zijn de grootte van het aantal eigenaren als maatstaf te gebruiken voor den welvaartstoestand van den boerenstand. Een toeneming van den eigendom onder de landbouwers zou op een welvarenden landbouw wijzen. Het komt echter dikwijls voor, dat men het land niet anders dan onder bezwaring met hooge hypotheeken kan koopen. Is men in een tijd met hooge landprijzen, zooals gedurende en vlak na den wereldoorlog, in het bezit van zijn land gekomen, dan geraakt men bij daling van de conjunctuur in groote moeilijkheden door al de lasten, die op het bedrijf rusten.

„Beter kan men een pachtbedrijf hebben, dan een bedrijf met een té hooge hypotheek erop”¹⁾). Het Landbouwrapport van 1886 vermeldt over Mijdrecht: „De meesten hebben hun goederen moeten bezwaren. Er zijn vele hypothecaire schulden, veroorzaakt door te dure aankoop der eigendommen en achteruitgang van zaken”²⁾). In zulke gevallen kan men kwalijk van welvaart onder de landbouwers spreken, omdat het percentage eigenaren onder hen groot is.

De laatste crisis bevestigt eveneens, dat de pachter beter de ellende van achteruitgaande tijden opvangt dan de eigenaren. De pachtsommen hebben zich vrij spoedig bij de veranderde omstandigheden aangepast, terwijl de lasten voor hem, die met geleend geld moet werken, doorgaans weinig verminderd zijn.

Trouwens een goed pachtstelsel heeft zijn gunstige zijde. Het geeft gelegenheid als zelfstandig landbouwer op te treden aan hen, voor wie dit ondanks vakbekwaamheid om financiële redenen anders onmogelijk zou zijn³⁾). Nieuwe productiemiddelen kunnen de pachters met het door hen geleverde bedrijfskapitaal toevoegen, waardoor intensieve bebouwing bevorderd wordt. Het spreekt vanzelf, dat dit slechts bij een behoorlijk lange pachttermijn plaats zal vinden. In ons gebied is de pachtijd doorgaans zes jaar, terwijl

1) Rapport betr. de econ. toestand der landbouwers, blz. 101.

2) Deel II, XLVI.

3) Diepenhorst, blz. 167.

verwisseling van boerderij weinig voorkomt, zoodat ook bij den pachter een hechte band met zijn bedrijf mogelijk is.

In het volgende staatje zijn de eigendomsverhoudingen in de Ronde Venen weergegeven. Het aantal eigenaren (E) en pachters (P), beide met meer dan 1 ha in gebruik en het percentage eigenaren van het totaal aantal landgebruikers van elke klasse, was in: ⁴⁾

XXXI

Grootte- klasse	1910			1921			1930		
	E	P	Perc. eigen.	E	P	Perc. eigen.	E	P	Perc. eigen.
1- 5 ha	27	32	45.7	37	58	38.9	68	66	50.7
5- 10 ha	22	32	40.8	29	28	50.8	33	27	55.0
10- 20 ha	64	64	50.0	83	67	55.3	108	86	55.6
20- 30 ha	91	79	53.5	89	51	59.3	94	48	66.2
50-100 ha	3	—	100.0	3	2	60.0	2	2	50.0
100 ha en meer	3	—	100.0	1	—	100.0	1	—	100.0
Totaal	210	207	50.4	242	206	54.0	306	229	57.4

Sedert 1910 is de eigendom in ons gebied toegenomen. Alleen de bedrijven tusschen 50 en 100 ha maken hierop een uitzondering; hun aantal is echter zoo gering, dat zij voor deze beschouwingen verwaarloosd kunnen worden. Zooals elders in ons land, bijvoorbeeld in de Haarlemmermeer, is de eigendom vooral tijdens en vlak na den wereldoorlog sterk toegenomen ⁵⁾. De grondeigenaren, die geen landbouwer waren, wilden van de hoogopgelopen grondprijzen profiteeren door hun eigendom te verkoopen; de pachters waren inmiddels niet in die mate gestegen, waarom het hun meer voordeel opleverde om hun land te verkoopen dan te verpachten. De boeren, die juist in dezen tijd goede jaren maakten, waren wel genegen op het aanbod der landheeren in te gaan, zij het ook, dat zij hun pas verworven eigendom met hooge hypotheeken moesten bezwaren. Hoofdzakelijk landbouwers met meer dan 5 ha land in gebruik gingen in dezen tijd over tot aankoop van grond. Het aantal eigenaren met minder dan 5 ha land in bewerking nam gedurende het tijdvak

⁴⁾ Gegevens verstrekt door de Directie van den Landbouw.

⁵⁾ Ter Veen, blz. 186.

1910-1921 wel toe, maar niet zoo sterk als het aantal pachters. In deze jaren kwam namelijk de tuinderij op, wat een uitbreiding van het aantal bedrijven van omstreeks 1 ha ten gevolge had. De eerste tuinders waren echter niet kapitaalkrachtig genoeg om hun benodigde land te koopen, zoodat het percentage pachters onder de groep landgebruikers met 1-5 ha land in gebruik aanzienlijk steeg. Na 1921 bleef de versnippering van het grondbezit voortduren — het aantal bedrijven van 1-5 ha steeg van 69 in 1921 tot 134 in 1930 —, maar in deze periode nam de eigendom in deze klasse toe. Eensdeels was deze versnippering een gevolg van de uitbreiding van den tuinbouw, dus een gunstig verschijnsel. Daarnaast nam echter ook het aantal boerenbedrijven van 1-5 ha toe en wel voornamelijk het aantal bedrijven in eigendom. Door de voortdurende toeneming der agrarische groep ontstond een groot tekort aan boerenbedrijven, terwijl tegelijkertijd het kleine bedrijf een betere bestaansmogelijkheid verkreeg, daar het Noordwesten der provincie Utrecht langzamerhand werd betrokken in de levering van consumptiemelk aan de steden. Dit werkte de splitsing der bedrijven in de hand. Dit proces voltrok zich vooral bij de bedrijven in eigendom, want de verpachter is op een sterke verbrokkeling van zijn bezit niet gesteld. Stierf echter een landbouwer-eigenaar, dan kwam het voor, dat de zoons het ouderlijk bedrijf onderling verdeelden. Hierdoor nam niet alleen het aantal kleine bedrijven toe, maar tevens het percentage eigenaren onder hen.

Toch is in vergelijking met de andere bedrijfsgrootte-klassen het aantal eigenaren onder de landgebruikers met minder dan 5 ha land in gebruik niet groot, een verschijnsel, dat zich in ons geheele land voordoet. In den kleinen boerenstand is het pachtwezen overheerschend.

In de overige grootte-klassen valt de grootte van den eigendom wel het meest in de klasse 20-50 ha op. Terwijl het percentage eigenaren onder de landgebruikers met 20-50 ha land in bewerking in alle weidestrecken van ons land slechts 40.1 is, in het Noordwestelijk weidegebied van Utrecht 54.2 ⁶⁾, is dit in de Ronde Venen 66.2. De verklaring van dit verschijnsel moet men in den aard van het boerenbedrijf van ons gebied zoeken. In de grootte-klasse 20-50 ha komen toch het grootst aantal zelfkazers voor en bij deze worden de meeste eigenbedrijven aangetroffen. De consumptie-

⁶⁾ Het grondgebruik in Nederland in 1930.

melker zal namelijk voor de instandhouding van zijn veestapel steeds nieuw melkvee bijkopen, waarom hij over veel bedrijfskapitaal moet beschikken, zoodat het hem meestal niet mogelijk is een bedrijf te koopen. De kaasboer, die zijn eigen veestapel opfokt, zal daarentegen niet zooveel bedrijfskapitaal noodig hebben en kan, indien hij kapitaalkrachtig is, spoediger tot aankoop van een eigen bedrijf overgaan. In het melkwinningsgebied van Amsterdam is het percentage eigenaren slechts 37⁷⁾ tegen 57.4 in de Ronde Venen.

In de grootte-klasse 10-20 ha is de eigendom in de Ronde Venen veel minder, nml. 55 %. Deze klasse telt weinig zelfkazers en meer consumptiemelkers, wat terstond in de eigendomsverhoudingen tot uiting komt.

Hoewel splitsing van bedrijven thans meer dan vroeger voorkomt, gaat de landbouwer hiertoe toch ongaarne over. Onder den boerenstand, vooral onder degenen die een middelgroot bedrijf bezitten, leeft sterk het beginsel, dat een bedrijf niet versnipperd mag worden. In ons gebied heerscht niet het gebruik, waarbij de boerderij in handen van één kind komt, terwijl de anderen met geld of boedelstukken gedeeltelijk schadeloos gesteld worden; echter komt hier wel een op dit gebruik gelijkende vorm van boerenerfrecht voor. Het is namelijk veelal de gewoonte, dat bij het sterven der ouders de boerderij zéér laag in de boedel gebracht wordt, waardoor één der kinderen bij machte is het ouderlijk bedrijf onder niet al te verzwarende omstandigheden voort te zetten⁸⁾ Hier treedt een wel begrepen eigenbelang voor den dag, dat tot deze regeling van het erfrecht leidde, om daardoor de mogelijkheid van een sterk, welvarend boerenbedrijf te behouden en een proletariseering van den landbouwenden stand te voorkomen.

De verstandhouding tusschen landeigenaar en pachter is in ons gebied doorgaans vrij goed. Hiermede is in overeenstemming het gering aantal verzoekschriften, welke men ingevolge de Crisis-Pachtwet van 1932 bij den Kantonrechter te Utrecht in kan dienen om vermindering van den pachtprijs te verkrijgen. In het geheel bereikten den Kantonrechter te Utrecht gedurende de jaren 1932-1937 263 verzoekschriften (de na de indiening weer ingetrokken aanvragen zijn buiten beschouwing gelaten)⁹⁾. Hiervan waren er slechts 10

⁷⁾ Tosseram, blz. 108.

⁸⁾ Van Blom, Het Boerenerfrecht, De Economist Nov. 1915.

⁹⁾ Naar opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage.

uit de Ronde Venen afkomstig. Deze aanvragers verkregen gemiddeld 40 % vermindering van den pachtprijs ¹⁰⁾).

In verhouding met het totaal aantal pachters in de Ronde Venen — 229 in 1930 — is dit aantal ingediende verzoekschriften niet groot. Slechts een enkele pachter wist met zijn landheer door onderling overleg niet tot overeenstemming te komen.

¹⁰⁾ Deze gegevens werden welwillend vanwege het kantongerecht te Utrecht verstrekt.

HOOFDSTUK VI.

DE TUINBOUW.

Tuinbouwgebieden.

Men oefent den tuinbouw in de Ronde Venen op het onverveende land uit. De meeste tuingronden liggen in de nabijheid van de dorpen. Waar nog eenige ruimte over is achter of naast de huizen, aaneengerijd langs den gebogen weg, welke loopt van Achterbosch over Vinkeveen en Wilnis naar Mijdrecht, heeft men het land voor den tuinbouw gebruikt. Hier bevindt zich de tuingrond dus op de smalle onverveende strook, die tusschen de droogmakerijen gespaard bleef. Alleen bij Demmerik en Donkereind, waar aan één zijde geen droogmakerij is, ligt de tuingrond dieper het land in en verder van den weg af.

Verder gebruikt men te Vinkeveen de voorlanden langs de Baambrugsche Zuwe, terwijl er te Mijdrecht veel tuinbouw uitgeoefend wordt op de zoogenaamde bovenlanden, die zich tusschen de Kromme Mijdrecht en de droogmakerijen bevinden.

Tenslotte treft men te Oudendam, gemeente Wilnis, een groot tuinbouwbedrijf aan, waarvan de schoorsteenen op verren afstand zichtbaar zijn. Dit bedrijf bestond eenige jaren geleden uit 30 ha tuingrond en was het grootste tuinbouwbedrijf van ons land. Door de crisis is het tot 6 ha ingekrompen — 3 ha glas en 3 ha koude grond; op het restant worden landbouwproducten, voornamelijk veldboonen, verbouwd.

De meeste tuingrond ligt in Vinkeveen. De gemeente Mijdrecht heeft wel een groote oppervlakte tuingrond, maar het grootste gedeelte hiervan bevindt zich in Blokland en behoort dus niet tot het gebied der Ronde Venen.

In 1937 was het areaal tuingrond, het aantal tuinders en de gemiddelde grootte van hun bedrijf ¹⁾:

¹⁾ Inventarisatie van den tuinbouw 1937.

Gebied	tuingrond in ha	aantal tuinders	gemiddelde grootte van het bedrijf in ha
Mijdrecht	56.54	67	0.84
Vinkeveen	31.69	41	0.77
Wilnis	8.36	11	0.76
Ronde Venen	96.59	119	0.81

Voorwaarden voor den tuinbouw.

Het klimaat is een belangrijke factor voor den tuinbouw. Vooral de graad van bewolking, het optreden van nachtvorsten en de regenval, speciaal de regenverdeling over het jaar, zijn van beteekenis.

De Ronde Venen hebben het West-Nederlandsche klimaat, dus een gematigd zeeklimaat. De temperende invloed van de zee komt uit in het weinig optreden van nachtvorsten. Terwijl Avereest in de jaren 1901—1925 in de maand Mei gemiddeld 26 dagen met nachtvorst had, bedroeg dit aantal voor Katwijk aan de Rijn 3, voor de Bilt 12. Voor de Ronde Venen lag het gemiddelde aantal dus waarschijnlijk tusschen 3 en 12.

Gerekend over de maanden April tot en met October hadden in denzelfden tijd Avereest, de Bilt en Katwijk aan de Rijn gemiddeld resp. 298, 229 en 146 dagen met nachtvorst²⁾; de Ronde Venen waarschijnlijk tusschen 146 en 229 dagen. De gemiddelden voor ons gebied zullen de Katwijksche cijfers het meest nabij komen; het groot aantal plassen, dat zich hier bevindt, houdt een te groote nachtelijke uitstraling tegen. Bovendien is de windsterkte in ons gebied, hoewel niet zoo groot meer als aan de kust, door het vlakke land nog vrij aanzienlijk³⁾. Deze levendige luchtbeweging houdt tevens de afkoeling der onderste luchtlagen tegen⁴⁾. Hierdoor kan men in deze streken vroeger dan in het Oosten van ons land met de koude-grondcultuur beginnen.

Ook de regenval is in vergelijking met Oost-Nederland niet ongunstig. De tuinbouw heeft een zoo gelijk mogelijke verdeling van den neerslag over het jaar noodig. Voor de goede ontwikkeling van de tuinbouwproducten mag de zomer niet te vochtig zijn. In

²⁾ Meded. en Verh. K.N.M.I., no. 33 B (vervolg), blz. 32.

³⁾ id., no. 32, blz. 26.

⁴⁾ id., no. 33 B (vervolg), blz. 32.

tegenstelling met het Oosten van ons land, waar reeds de zomerregens van het vasteland van Europa optreden, is het Westen droger. Bovendien valt in de Ronde Venen in de herfst minder neerslag dan in het gebied vlak achter de duinen. De zee, die in deze maanden reeds warmer is dan het land, veroorzaakt in de kuststreek een grootere regenval. De Ronde Venen vallen juist buiten dit gebied met een regenrijk najaar ⁵⁾.

De neerslag is daardoor tamelijk gunstig over het jaar verdeeld, wat onderstaande tabel toelicht. Het regenstation, het dichtst bij ons gebied gelegen, is Loenen aan de Vecht.

gemiddelde hoeveelheid neerslag per maand in mm ⁶⁾ XXXIII

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Junii
Loenen	53	42	49	46	51	58
de Bilt	54	43	48	43	50	59
Katwijk	51	40	45	43	48	61
Groningen	48	40	46	38	48	60
Oudenbosch	44	38	48	47	48	64
	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Loenen	74	83	66	78	64	69
de Bilt	75	84	67	74	61	69
Katwijk	58	88	68	94	64	64
Groningen	74	90	68	70	61	53
Oudenbosch	73	79	56	70	54	56

De tuinbouw is voorts gebaat met een niet te groote zonneshijn; het beste is een bewolkte hemel, wat zoowel een felle zonnebestraling als een aanzienlijke uitstraling van de warmte der atmosfeer voorkomt. Voor de gegevens van de bewolking is het station de Bilt het dichtst bij gelegen.

gemiddelde bewolking in pct. te 14 u. te de Bilt 1909-'11 ⁷⁾.

XXXIV

Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.	Mei	Junii	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
70	70	70	64	60	71	69	59	66	66	72	68

⁵⁾ Meded. en Verh. K.N.M.I., no. 34a, blz. 75.

⁶⁾ id., no. 34a, blz. 60.

⁷⁾ Kon. Ak. v. Wetensch. Amsterdam, no. 32, blz. 250.

Het klimaat der Ronde Venen is dus geen belemmerende factor voor de ontwikkeling van den tuinbouw.

De veenbodem is een goede grondsoort voor tuinbouw, mits deze op de juiste wijze bewerkt wordt.

Een belangrijk voordeel van den veenbodem is de groote watercapaciteit. De verwarming van den grond geschiedt door de grootere soortelijke warmte, die het veen door het ingesloten water heeft, slechts langzaam. Tegenover dit nadeel staat het groote voordeel, dat de hoeveelheid opgenomen warmte groot kan zijn en deze slechts langzaam teruggegeven wordt. Ook hierdoor komen de zoo schadelijke nachtvorsten in dit gebied minder voor.

Van groot belang voor den tuinbouw is een gunstige stand van het grondwater, waarover reeds in een voorgaand hoofdstuk gesproken is; sinds de betere bemaling van het grootwaterschap Wilnis-Vinkeveen is de waterstaatkundige toestand belangrijk verbeterd en het waterpeil meer constant geworden.

Voorts zijn de verkeerstoestanden van beteekenis. Een goede, vooral snelle afvoer van de groenten is geboden. Hoewel Vinkeveen, waar in hoofdzaak de tuinbouw uitgeoefend wordt, niet ongunstig ligt t.o.v. de groote steden met de groote afzetmogelijkheden, zijn de wegen naar deze centra bijna alle in slechten staat.

Het best is het nog gesteld met de waterwegen. Vanuit Vinkeveen kan men langs de Geuzensloot, de Waver en Amstel Amsterdam bereiken, terwijl de tuinderijen, die in Mijdrecht langs den Amstel en Kromme Mijdrecht gelegen zijn, een uitstekende waterverbinding langs deze rivieren naar de hoofdstad hebben. Tegenwoordig is het waterverkeer, óók voor den tuinbouw, op de tweede plaats gekomen. Het landverkeer is verreweg het belangrijkste voor den afvoer der tuinbouwproducten naar de bevolkingscentra.

Bijna alle plaatsen in de Ronde Venen, waar tuinbouw uitgeoefend wordt, hebben een zéér gunstige ligging t.o.v. de spoorlijn, die dit gebied doorkruist. De veiling te Vinkeveen, waar bijna alle tuinbouwproducten uit deze streek geveild worden, ligt zelfs naast het station. Hoewel er sprake van is geweest de lijn Uithoorn—Nieuwersluis op te heffen, heeft men er toch van afgezien, wat voor den tuinbouw in deze streek, die een vluggen afvoer van de producten noodig heeft, van groote beteekenis is.

De andere landwegen zijn echter verre van ideaal. De wegen zijn smal en voor zwaar vrachtautoverkeer veelal verboden (zie blz. 16).

De ontwikkeling van den tuinbouw.

De opkomst van den tuinbouw valt in ons gebied later dan in andere tuinbouwcentra van ons land. Evenwel lag hier een zelfde diepere oorzaak als elders aan den overgang tot dezen vorm van bodemgebruik ten grondslag. Door het steeds toenemend bevolkingsoverschot werd men tot intensivering van het bodemgebruik gedwongen om aan meerderen dan voorheen een plaats in het productieproces te geven zonder dat men genoodzaakt was het platteland te verlaten. Gedurende de tweede helft der negentiende eeuw hadden de toen gereedgekomen droogmakerijen een gedeelte van den bevolkingsaanwas op kunnen nemen, terwijl de vervening nog aan velen een, hoewel spaarzaam, bestaan gaf. De eerste mogelijkheid verdween echter al spoedig; daarnaast nam de vervening jaarlijks in beteekenis af.

Voortaan kon slechts een verandering in het productieproces baten, die meer arbeidsintensief was en minder grond vroeg, derhalve de richting van den tuinbouw ⁸⁾. De secundaire productie was in ons gebied van te bescheiden omvang om een oplossing te geven.

Men zag, dat in ons gebied zich dezelfde voor den tuinbouw gunstige factoren voordoen als in andere nabijgelegen streken, zooals Ter Aar, Roelofsarendsveen, Noorden, waar de tuinbouw reeds in het begin dezer eeuw tot bloei gekomen was.

De eerste tuingronden verkreeg men door scheuring van weiland; men ging dus terstond van een tamelijk extensief tot een intensief bodemgebruik over. Deze omzettingen vonden vlak vóór den wereldoorlog — in 1911 en 1912 — plaats. Voor de ontwikkeling van den tuinbouw was het een gelukkig verschijnsel, dat men van overheidswege terstond de noodzakelijkheid van den tuinbouw in deze streken inzag, zoodat reeds in 1912 met Rijks- en Provincialen steun een proeftuin te Vinkeveen aangelegd kon worden ⁹⁾. Daarna nam de tuinbouw in korten tijd aanzienlijk toe. Terwijl in 1911 te Vinkeveen nog slechts 1.25 ha tuingrond was, steeg dit areaal tot 14.5 ha in 1915. Te Mijdrecht begon men in deze jaren eveneens aandacht aan den tuinbouw te besteden. De mededeelingen in de gemeenteverslagen — „de tuinbouw begint op te komen” (1912); „dit jaar zijn weer een paar ha grasland in tuingrond omgezet” (1915) — geven slechts een flauw beeld van de groote

⁸⁾ L. van Vuuren, De provincie Utrecht.

⁹⁾ Gemeenteverslag Vinkeveen 1912.

Foto 11. De tuinbouw bij Vinkeveen.

Foto 12. De nieuwe provinciale weg door Groot-Mijdrecht.

veranderingen, die zich voordeden. In 1917 nam te Mijdrecht de tuingrond reeds een oppervlakte van 37 ha in beslag.

Tijdens den wereldoorlog vond de grootste ontwikkeling van den tuinbouw plaats. De prijzen der tuinbouwproducten stegen in dien tijd voortdurend. Dit deed menig veenarbeider besluiten een stukje land te huren om een tuinbouwbedrijfje te beginnen. Zooals te verwachten was, hadden deze menschen weinig vakkennis en profiteerden zij niet van een jarenlange ervaring, die juist in den tuinbouw van zoo'n hooge waarde is. Dit gold trouwens voor bijna alle tuinders, die hier begonnen. Er was nog geen tuindersgeslacht, dat voortbouwde op de rijpe ervaring der ouderen. Slechts een enkele ervaren tuinder, wiens bedrijf als leerzaam voorbeeld voor anderen dienen kon, vestigde zich in ons gebied.

Daarom was het demonstratiebedrijf der A.B.T.B. te Vinkeveen van zoo'n groote waarde en kon de daaraan verbonden cursus van zulk een uitnemende beteekenis zijn. Indien men dit in aanmerking neemt, dan is de belangstelling voor dezen cursus — met een jaarlijksch aantal leerlingen van 10 à 15 — te gering ¹⁰⁾.

Toch konden deze tuinders het aanvankelijk nog wel volhouden; de hooge prijzen der producten maakten een tuinbouwbedrijf ook zonder al te veel vakkennis mogelijk. Tot 1919 bleef de tuinbouw zich uitbreiden; daarna kwam de terugslag.

Tuingrond te Vinkeveen ¹¹⁾.

XXXV

1911:	1.5 ha	1920:	112.- ha
1915:	14.5 ha	1921:	75.- ha
1916:	30.- ha	1922:	70.- ha
1917:	60.- ha	1930:	65.- ha
1918:	130.- ha	1936:	64.- ha
1919:	137.- ha		

Na dezen snellen groei kromp het areaal tuinland binnen drie jaar tot bijna de helft in. Na de hausse-periode tijdens den wereldoorlog volgde voor den geheelen tuinbouw van ons land een tijd van ongunstiger conjunctuur, het begin van de tegenwoordige crisis.

De tuinbouw was door de sterk toegenomen export naar het

¹⁰⁾ Persoonlijke mededeelingen.

¹¹⁾ Gemeenteverlagen Vinkeveen 1911—1936.

buitenland afhankelijk geworden van de algemeene conjunctuur¹²⁾. Slechts door een nog rationeeler bodemgebruik dan voorheen kon het tuinbouwbedrijf renderend uitgeoefend worden. Concurrentie met andere gebieden was voortaan alleen mogelijk „door rassen en soorten te teelen, die door grootte, kleur en smaak boven het gewone uitblinken”¹³⁾, of door producten voort te brengen, die vroeger dan normaal aan de markt komen.

In den tuinbouw trad een wijziging in, die tot verfijning der cultuur leidde en een intensiever gebruik van den bodem eischte. Meer nog dan voorheen verkreeg de tuinbouw een wetenschappelijk karakter; slechts met gedegen vakkennis kon voortaan iets bereikt worden. De onbekwamen slaagden er niet in hun producten juist dan op de markt te brengen, wanneer deze het meeste opbrachten. Zij konden geen behoorlijke prijzen meer maken en waren spoedig gedwongen hun bedrijf, dat hen slechts enkele jaren winst gebracht had, op te geven. De meeste bedrijven zette men weer om in grasland, zoodat al de geleverde arbeid en het aangewende kapitaal om den bodem tot hooger productie op te voeren, grootendeels verloren gingen.

Let men alleen op de oppervlakte tuingrond, dan is de achteruitgang na 1919 wel zeer opvallend. Een waardeering van den tuinbouw naar de in beslag genomen oppervlakte heeft echter weinig zin. De blijvers onder de tuinders zagen in, dat alleen intensivering van het bedrijf resultaat op kon leveren. Zoowel door combinatie-bouw, waarbij men twee gewassen tegelijk teelt en het bijgewas oogst vóór het hoofdgewas rijp is, als door aanwending van glas, was dit mogelijk. Aan de hoeveelheden gebruikt glas — „staand”- en „plat”-glas — hebben we dus een beter criterium voor het beoordeelen van de ontwikkeling van den tuinbouw.

Gedurende de eerste jaren van den opkomst van den tuinbouw waren er reeds verschillende tuinders tot glascultuur overgegaan, maar de hooge materiaalprijzen tijdens den wereldoorlog hadden een uitbreiding tegengehouden. Zoo waren er te Vinkeveen in 1919 nog slechts 4300 broeiramen, in 1921 was dit aantal tot 13500 gestegen; intusschen verminderde de oppervlakte tuingrond tot bijna de helft. Terwijl het areaal daarna vrijwel constant bleef, zelfs iets kleiner werd, breidde de glascultuur zich steeds meer uit. De Regeering bleek bovendien bereid steun te verleen voor het aan-

¹²⁾ Wiskerke, T.E.G. 1934, blz. 94.

¹³⁾ Wiersma, T.E.G. 1926, blz. 77.

schaffen van glas door het verstrekken van crediet. In 1927 bouwden men te Vinkeveen er 3 kassen bij, in 1929: 8, in 1930: 4, tusschen 1931—1935: 14¹⁴⁾. Een krachtige verschuiving naar de glascultuur had juist gedurende de jaren 1929—1932 plaats, toen de fijnere groenten nog niet zoo sterk in prijs gedaald waren als de grovere soorten¹⁵⁾.

Volgens de inventarisatie van den tuinbouw was het glasgebruik in 1937: 16) XXXVI

Gebied	Aantal tuinders	Aantal tuinders met plat glas	Plat glas in ramen ¹⁷⁾	Aantal tuinders met warenhuizen	Warenhuizen in ramen ¹⁷⁾	Aantal tuinders met groentekassen	Groentekassen in m ²
Mijdrecht	67	41	9.172	5	3.386	23	18.341
Vinkeveen	41	12	5.779	4	3.420	31	17.369
Wilnis	11	10	3.760	1	26.667	7	4.756
Totaal	119	63	18.711	10	53.473	61	40.466

In de glascultuur zelf vindt nog voortdurend een meerdere intensivering van het bodemgebruik plaats. Dit valt uit de onderlinge verhouding tusschen staand- en platglas op te maken. Nam in vroegeren tijd het platglas een overwegende plaats in, thans beslaan de warenhuizen en de groentekassen een grootere oppervlakte. Hoeveel meer arbeidsintensief de glascultuur is, leert de onderstaande vergelijking, waaruit tevens blijkt, dat de onderscheidene soorten glascultuur in dit opzicht onderling nog zeer verschillen.

Aantal werkkrachten per ha tuingrond¹⁸⁾. XXXVII

gewone volle-grondcultuur	2
combinatie-bouw	3
koude kassen	8
platglas	12
stookkassen	20

¹⁴⁾ Gemeenteverslagen Vinkeveen 1927—1936.

¹⁵⁾ Wiskerke, T.E.G. 1934, blz. 94.

¹⁶⁾ Inventarisatie van den tuinbouw 1937.

¹⁷⁾ 100 raam = 120 m².

¹⁸⁾ Wiersma, T.E.G. 1926, blz. 77.

Door de wettelijke inkrimping van het areaal tuingrond ontstaat bij den tuinder de neiging de intensivering van het bodemgebruik nog verder door te voeren. Hierin schuilt een gevaar. Want indien de tuinder niet bij machte is — zooals bij den huidigen toestand van den tuinbouw niet zelden voorkomt — door voldoende bemesting aan den bodem terug te geven wat eraan onttrokken is, kunnen na-deelige gevolgen niet uitblijven.

Speciaal bij de glascultuur kan een onafgebroken gebruik van den bodem den toestand van den tuingrond nadeelig beïnvloeden, daar in dit geval de bodem geen behoorlijke gelegenheid krijgt zich op natuurlijke wijze te herstellen.

In vergelijking met andere tuinbouwdistricten van ons land neemt de glascultuur in ons gebied een ondergeschikte plaats in. Zij beslaat thans ongeveer 10 % van al den tuingrond — in het Westland daarentegen 35 % —, zoodat in de Ronde Venen de volle-grond-cultuur nog sterk overweegt. De late opkomst van den tuinbouw in deze streken en de groote kapitaals-uitgaven, die het bouwen van kassen voor de meestal weinig kapitaalkrachtige tuinders mee-brengen, hebben het aanwenden van glas op groote schaal tegen-gehouden.

Neemt men dezen betrekkelijk geringen omvang der glascultuur in aanmerking, dan overweegt in ons gebied het kleinbedrijf.

Grootte der tuinbouwbedrijven ¹⁹⁾. XXXVIII

Grootte-klasse	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis
0.05—1.00 ha	44	28	9
1.00—2.00 ha	21	12	1
2.00—5.00 ha	2	1	—
5.00 ha en meer	—	—	1
Totaal	67	41	11

Verreweg de meeste bedrijven — 69 % van het totaal — hebben een grootte van minder dan 1 ha; slechts enkelen komen boven de 2 ha uit. In het Westland daarentegen zijn 16 % der bedrijven kleiner dan 1 ha, terwijl er 51 % tusschen 1 en 2 ha groot zijn.

Dit overheerschen van het kleinbedrijf staat met de ontwikkeling van den tuinbouw in ons gebied in verband. Zooals hierboven reeds

¹⁹⁾ Inventarisatie van den tuinbouw 1937.

is opgemerkt, waren velen der pas beginnende kweekers arbeiders geweest; deze waren niet bij machte groote perceelen in bewerking te nemen. Daar de tuinbouw hier eerst laat opkwam en slechts enkele jaren van bloei beleefde, is er van uitbreiding van het bedrijf doorgaans weinig gekomen. In de slechte jaren, die volgden, diende men meer zijn bedrijf te intensiveren dan in oppervlakte te vergrooten.

Tuinbouwproducten.

De wijzigingen, die zich in den tuinbouw voltrokken, brachten veranderingen in de geteelde gewassen mede. Toen de volle-grondcultuur nog overwegend was en deze een weinig intensief karakter had, deed zich weinig verscheidenheid van producten voor. In navolging van andere tuinbouwcentra op het veen — Ter Aar, Roelofsarendsveen — begon men met erwten en boonen en deze gewassen besloegen aanvankelijk het grootste gedeelte der tuingronden. Door de glascultuur kwam naast deze grovere tuinbouw de verbouw van fijnere producten. Bovendien heeft men zich hoe langer hoe meer gespecialiseerd — ook wat de volle-grondcultuur betreft — en zich op die gewassen toegelegd, waarvoor de veenbodem zich bij uitstek leent.

Boven is reeds opgemerkt, dat de grond hier, zooals de tuinder dit noemt, „los” is. Daarom „doen” producten als aardappelen het hier niet best. Deze gewassen worden niet „vast” genoeg, zooals de tuinder zegt. In tegenstelling met veengrond, houden klei en zand den bol meer tegen.

Een lichte grond is echter voor groenten als sla, andijvie, spinazie en bloemkool gunstig. Bovendien heeft men tot nu toe weinig last gehad van luizen; in het Westland heeft men dit wel.

De bloemkool behoeft hier tijdens den groei niet bemest te worden, wat in het Westland wel moet gebeuren, waardoor de kool een onaangenamen bijmaak krijgt. In 1935 b.v. deed de bloemkool van het Westland slechts 4 à 5 cent per stuk, daarentegen in Vinkeveen 7 cent ²⁰⁾.

De laatste jaren is vooral de teelt van witlof belangrijk. Het trekken van witlof gebeurt echter in Zeeland en op de Zuid-Hollandsche eilanden, vooral in Ouddorp; ook hiervoor is de veengrond te licht en de klei beter geschikt. Voor de verdere ontwikkeling van dit

²⁰⁾ Persoonlijke mededeelingen.

gewas leent zich de veengrond bijzonder goed; jaarlijks voert men groote hoeveelheden witlof-wortelen aan om hier getrokken te worden. Dit brengt het voordeel mee, dat in den winter heel wat werk verricht kan worden. Dit is voor een gebied als het onze, met veel winterwerkloosheid, van bijzonder belang. Daarom verleent de gemeente Vinkeveen op het oogenblik hulp aan de tuinders door hun credieten te geven om de witlofwortelen aan te kunnen koopen. Zoo werd voor het jaar 1937 een crediet van f 6700.- verleend, tegen $4\frac{1}{4}$ % rente 's jaars, om 300.000 kg witlof uit Ouddorp te betrekken. De tuinder zelf betaalt f 2.50 per 1000 K.G.; de rest schiet de gemeente voor.

De tuinders hebben echter de verplichting hun witlof op de veilingen te Vinkeveen of te Utrecht te veilen, welke instellingen weer met de gemeente afrekenen. Het zaad voor de witlofteelt wordt door den tuinder zelf gekocht en aan den boer, die hem later de wortelen zal leveren, verstrekt.

Witte kool wordt hier weinig geteeld. Ook hiervoor is de grond niet „zwaar” genoeg.

In de eerste jaren van de glascultuur, toen platglas nog hoofdzaak was, verbouwde men veel komkommers. Er is in dien tijd een actie gevoerd tegen de bijenteelt: de komkommer mag n.l. niet bevrucht worden. Uit dezen tijd dateert nog het voorschrift in de politie-verordening van Vinkeveen om eenigen tijd van het jaar de bijen niet te laten uitvliegen. De komkommerteelt heeft echter zijn beste jaren hier gehad, zoodat sedert 1931 van genoemde verordening ontheffing verleend kan worden ²¹⁾.

Het groote tuinbouwbedrijf „Oudendam”, waar de glascultuur een belangrijk onderdeel van het bedrijf vormt, levert veel stooktomaten. Tomaten kunnen het best op een exportveiling met een grooten omzet verhandeld worden; daarom veilt Oudendam deze in het Westland. Na de tomatenteelt gebruikt men de kassen meestal voor den verbouw van snijboonen.

In den laatsten tijd legt men zich ook op de bloemencultuur toe; verschillende kassen zijn speciaal voor de rozenteelt gebouwd. Vinkeveen telt een tiental kweekers van snijbloemen, pot- en perkplanten. Van de snijbloemen worden behalve rozen veel chrysanten, lathyrus, anjers en gladiolen geteeld. De meeste bloemenkweekers veilen te Utrecht, een enkele te Aalsmeer ²²⁾.

²¹⁾ Gemeenteverslagen Vinkeveen 1931—1935.

²²⁾ Gids voor Vinkeveen en Waverveen, blz. 25.

De tuinbouwproducten worden geveild op de coöperatieve groentenveiling te Vinkeveen, die niet alleen producten ontvangt uit de onmiddellijke omgeving, maar het grootste gedeelte van buiten de gemeente, uit Wilnis, Mijdrecht, Uithoorn en vooral uit Nieuwkoop en Noorden.

Een enkele tuinder, die uit de omgeving van Utrecht komt, levert nóg aan de Utrechtsche veiling. Hij weet precies, welke producten daar het meest geveild worden en kan daardoor voordeelig blijven leveren.

In onderstaande tabel zijn de hoeveelheden van de voornaamste producten opgegeven, die te Vinkeveen aangevoerd werden ²³⁾.

XXXIX

Producten	1935	1936	1937
erwten en peulen	177.000 kg	186.000 kg	134.500 kg
prinsesse- en snijboonen	513.000 kg	373.000 kg	391.500 kg
tuinboonen	54.000 kg	80.000 kg	55.500 kg
sla	334.000 kg	332.000 kg	274.000 stk
spinazie	99.000 kg	113.500 kg	*
postelein	57.500 kg	81.500 kg	63.000 kg
andijvie	94.000 kg	*	*
bos-peen	67.500 bos	100.500 bos	*
bloemkool	268.500 stk	223.000 stk	182.500 stk
augurken	184.500 kg	117.000 kg	108.000 kg
komkommers	162.000 stk	174.000 stk	156.000 stk
witlof	127.000 kg	231.000 kg	297.000 kg

Een eigenaardigheid is, dat te Vinkeveen geen augurken geveild worden; dit gebeurt te Roelofsarendsveen en Langeraar, door tusschenkomst van de Vinkeveensche veiling. De leden van de Vinkeveensche veiling, die geen lid zijn van de veilingen te Roelofsarendsveen of Langeraar, betalen slechts 4 % inplaats van 7 % provisie, welk percentage men anders als niet-lid zou moeten betalen.

Bij de Vinkeveensche veiling is de verplichte levering ingevoerd. De leden — in 1938 was het aantal 80 — betalen 2 % provisie,

²³⁾ Jaarboeken v. h. Centr. Bureau v. tuinb. veilingen 1935—1937.

niet-leden, de zgn. losse veilers — in 1938 waren er omstreeks 65 — betalen daarentegen 5 %.

Het is een gelukkig verschijnsel, dat bij den tuinbouw een grootere onderlinge samenwerking te bespeuren valt, dan bij landbouw en veeveelt. In het algemeen heeft de coöperatieve gedachte in de Ronde Venen weinig ingang gevonden. De meeste samenwerking ontmoet men nog te Vinkeveen, waar behalve deze coöperatieve groentenveiling, ook een coöperatieve eierveiling en een coöperatieve aankoopvereniging van brandstoffen bestaan.

Voor de ontwikkeling van den tuinbouw is de veiling van het grootste belang geweest. Het voordeel van een veiling bestaat niet alleen in een goede wijze van verkoop der producten; het moreele voordeel is misschien wel zoo belangrijk. De tuinders vinden hier een centrum, waar zij met elkaar hun ervaringen uit kunnen wisselen. Men kan een veiling als een tentoonstelling beschouwen, die eenige malen per week gehouden wordt, waar men het resultaat van ieders arbeid waarneemt; men vergelijkt, profiteert van de ondervinding van anderen en wordt zoo tot hoogere activiteit geprikkeld. Op de veiling bemerkt men, welke producten het meest gevraagd worden, welke de beste prijzen behalen en wordt men gewaarschuwd voor den verbouw van niet-loonende producten. Een goede veiling is voor een tuinbouwcentrum van enorme waarde.

De omzet van de Vinkeveensche veiling is wel veel geringer dan van de Westlandsche veilingen, maar toch wordt jaarlijks nog een behoorlijk bedrag omgezet, wat uit onderstaande tabel blijkt: ²⁴⁾ XL

1925: f 205.000	1933: f 127.000
1927: f 166.500	1935: f 123.000
1929: f 198.400	1936: f 141.000
1931: f 139.100	1937: f 150.082

De groote waardedaling der producten heeft ondanks de geregelde stijging van den aanvoer een duidelijken invloed op de omzetcijfers gehad.

De producten gaan hoofdzakelijk naar het Gooi, vooral naar Hilversum, naar Utrecht en Amsterdam; witlof gaat veel naar den Haag en Haarlem ²⁵⁾.

²⁴⁾ Jaarboeken v. h. Centr. Bureau v. tuinb. veilingen 1925—1937.

²⁵⁾ Negentiende jaarversl. v. d. Coöp. Groenten- en Fruitveiling te Vinkeveen, 1935.

BEROEPSTELLING 1950	MIJDRECHT			VINKEVEEN			WILNIS		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T
	Werksaam waren in 1950 :	1376	520	1696	1345	234	1579	772	177
In % van de geheele bevolking :	59.1	14.1	56.2	59.1	11.2	36.1	60.0	14.9	38.4
In % van de werkzame bevolking vond een bestaan in :									
1. Landbouw en Veeteelt	50.5	50.5	50.5	52.0	54.3	52.4	58.1	55.1	40.9
2. Tuinbouw, Bloembollenteelt, Boomkweekerijen	8.5	0.9	6.9	6.7	—	5.7	6.5	—	5.3
3. Zoetwatervisscherij	0.8	—	0.6	1.2	—	1.0	0.8	—	0.6
4. Vervening	0.3	—	0.2	9.9	0.9	8.5	1.7	—	1.4
Totaal primaire productie	59.9	51.2	58.2	49.8	55.2	47.6	46.9	55.1	48.5
5. Betonindustrie	—	—	—	1.5	—	1.1	0.4	—	0.5
6. Bouwindustrie	12.2	—	9.9	9.5	—	7.9	9.9	—	8.1
7. Hout- Kurk- Stroobewerking	2.2	—	1.8	0.5	—	0.4	2.1	—	1.7
8. Kleding en reinigingsindus- trie (w.o. waschrichtingen)	1.0	4.8	1.8	2.1	5.1	2.6	0.8	9.0	2.5
9. Leerindustrie	5.1	—	2.5	1.8	—	1.5	3.4	—	2.7
10. Metaalbewerking	4.5	—	3.5	4.2	—	3.5	5.1	—	2.5
11. Bereiding van voedings- en genotmiddelen	10.7	5.4	9.8	5.9	—	5.0	8.7	1.7	7.4
11a. Biscuit- en koekfabrieken	4.5	4.4	4.5	1.2	—	1.0	2.2	1.7	2.1
12. Overige industrieën	4.0	0.5	3.5	1.0	0.5	0.9	1.2	—	1.0
Totaal industrie	57.5	10.5	52.6	26.1	5.6	22.9	29.6	10.7	26.0
13. Handel	10.2	8.6	9.8	9.1	8.9	9.0	9.6	9.0	9.5
14. Verkeer	8.4	3.4	7.7	10.1	3.1	9.1	11.2	1.1	9.5
15. Huiselijke diensten	0.2	57.4	7.1	0.1	54.5	5.2	0.2	18.6	3.6
16. Overige beroepen	3.8	8.8	4.6	4.7	12.9	5.9	2.5	7.5	3.4
Totaal primaire productie	59.9	51.2	58.2	49.8	55.2	47.6	46.9	55.1	48.5
Totaal industrie	37.5	10.5	52.6	26.1	5.6	22.9	29.6	10.7	26.0
Totaal handel en verkeer	18.6	12.0	17.5	19.2	12.0	18.1	20.8	10.1	18.8

HOOFDSTUK VII.

DE OVERIGE MIDDELEN VAN BESTAAN.

De in 1930 gehouden beroepstelling geeft een inzicht in de economische structuur van ons gebied. De uitkomsten dezer telling zijn verkort weergegeven in de statistiek XLI¹⁾.

Het overwegend agrarisch karakter der Ronde Venen komt duidelijk naar voren, al is daarnaast de industrie — in hoofdzaak is dit kleinindustrie — reeds van beteekenis. De gemeente Wilnis, waar bijna de helft der werkzame bevolking in de veeteelt, land- en tuinbouw een bestaan vindt, heeft nog het meest haar agrarisch karakter behouden; in Vinkeveen is de vervening van belang.

De industrie heeft zich het meest in Mijdrecht ontwikkeld. Door de opkomst van de kleinindustrie en handel vormde zich hier langzamerhand een middenstand. Mede hierdoor is het aantal vrouwelijke personen, dat in deze gemeente huiselijke diensten verricht, tamelijk groot.

Daarentegen treft men te Wilnis de werkzame vrouwen voor meer dan de helft in het landbouwbedrijf aan. Deze nemen hier in dit beroep een belangrijke plaats in; het percentage vrouwen van de geheele in den landbouw werkzame groep bedroeg in 1930 te Mijdrecht 18, te Vinkeveen 15, te Wilnis echter 25.

Wilnis heeft dus het meest zijn plattelandskarakter weten te bewaren; „steedsche” trekken treft men hier weinig aan.

Toch is de economische structuur van deze gemeente niet ongewijzigd gebleven; de verscheidenheid in het economische leven nam, evenals elders, toe. In 1810 waren er te Wilnis 256 stemgerechtigde burgers met een beroep; van hen waren 165 — dit is 64,6 % — landbouwer²⁾. De overigen — de verzorgende groep — vormden toen slechts 35,4 % van het aantal werkzamen; in 1930 was dit percentage belangrijk meer, n.l. 53,1.

Hetzelfde verschijnsel kan men te Vinkeveen waarnemen. In 1830

¹⁾ Deze uitkomsten zijn mij welwillend door het Centraal Bureau voor de Statistiek ter inzage gegeven.

²⁾ Lijst van stemgerechtigde burgers van Wilnis, Westveen en Oudhuijsen. 1810. Oud-Archief Wilnis no. 10.

oefenden in deze gemeente 462 personen — dit is 64.2 % van de bevolking boven de 15 jaar — een beroep uit ³⁾, wat meer was dan thans — 59.0 %, zoodat sedert 1830 een kleine afneming van de bedrijvigheid plaats vond. In 1830 had van deze werkzamen 50 % een bestaan in den landbouw en 25.8 % in de verveening, terwijl de verzorgende groep slechts 24.2 % groot was.

De landbouw daalde op het platteland relatief in beteekenis, de kleinhandel en de kleinindustrie kwamen daarentegen tot grootere ontplooiing.

Tevens nam de veelzijdigheid van het maatschappelijk leven toe; het aantal beroepen steeg. Dit is een algemeen verschijnsel op het platteland, waarop reeds L. J. Sparnaay wees ⁴⁾. Het economisch leven op het platteland wordt bonter van structuur; het platteland „verstedelijkt” meer en meer. Vele bedrijven, die het dorp vroeger niet kende, treft men er thans aan; daarnaast verdwenen sommige bestaansmiddelen of namen sterk in beteekenis af: òf waar de plattelander niet tegen het moderne grootbedrijf opgewassen bleek òf waar het door hem vervaardigde product in ongebruik raakte. Zoo daalde tusschen 1860 en 1930 het aantal klompenmakers in de Ronde Venen van 5 op 3, het aantal rietdekkers van 4 op 2, terwijl molenmakers — 4 in 1860 — thans ontbreken ⁵⁾.

Aantal personen werkzaam in de industrie ⁶⁾. XLII

Beroepsgroep	Mijdrecht		Vinkeveen		Wilnis	
	Aantal	In procenten van de totale industr.groep	Aantal	In procenten van de totale industr.groep	Aantal	In procenten van de totale industr.groep
Werkzaam in de industrie en behorend tot de „verzorgende” groep der Ronde Venen	342	65.1	254	71.5	190	77.6
Niet tot deze groep behorend	156	28.6	77	21.7	54	22.0
Werkzaam in een industrie buiten de Ronde Venen gelegen	44	8.3	24	6.8	1	0.4
Totale industr. groep	542		355		245	

De verzorgende groep in haar geheel bedroeg in 1930 te Mijdrecht 42.3 %, te Vinkeveen 39.5 % en te Wilnis 42.2 % van de totale werkzame bevolking.

Deze groep, die in zulk een nauw contact staat met het agrarische deel der bevolking, neemt in ons gebied kwantitatief een belangrijke plaats in.

Tot de verzorgende groep behooren, behalve zij behoorende tot de industrie, die in plaatselijke behoeften voorziet, ook degenen, die in handel en verkeer werkzaam zijn of een vrij beroep uitoefenen. De handel, die zij hier drijven, het verkeer, dat zij verzorgen, het vrij beroep, dat zij uitoefenen vloeien uit het economisch leven van het eigen gebied voort en staan in dienst ervan. Deze laatsten zijn echter niet in tabel XLII begrepen.

Het deel van de industriele groep, dat niet direct ter verzorging van het eigen gebied dient, is het grootst in Mijdrecht. In deze gemeente staan de meeste bedrijven der Ronde Venen, waarvan de beteekenis verder reikt dan de naaste omgeving. De hier gevestigde biscuitfabriek had in 1930 een personeel van 242 ⁷⁾ en gaf aan 72 personen uit Mijdrecht, 16 uit Vinkeveen en 21 uit Wilnis — samen aan 109 personen — werk. Het meerendeel der arbeiders van dit bedrijf kwam echter van buiten de Ronde Venen. In 1937 werd deze fabriek, waarvan het aantal arbeiders in 1936 reeds tot 116 teruggelopen was, gesloten.

Voorts bevinden zich te Mijdrecht 2 lederfabrieken, die zich op de fabricatie van rijwielzadels en kettingkasten toeleggen, en een rijwielvelgenfabriek, waaraan tesamen 115 arbeiders verbonden zijn. In het drukkersbedrijf — in Mijdrecht is een drukkerij gevestigd — zijn 49 personen werkzaam ⁸⁾.

Te Vinkeveen beteekent de industrie, die niet direct tot verzorging van het eigen gebied dient, minder. In 1926 werd hier de N.V. Vinkeveense Onderlinge Beton-Industrie opgericht tot vermindering van de werkloosheid. De bedoeling was 's winters werkloozen aan werk te helpen. Hoewel er jaren geweest zijn, waarin 40 arbeiders aan dit bedrijf verbonden waren, bleef het gemiddeld aantal 20 ⁹⁾.

³⁾ Uitkomsten van de volkstelling 1830. Archief Vinkeveen.

⁴⁾ Sparnaaij, De landbouwgemeenten, blz. 22.

⁵⁾ Gemeenteverslagen Mijdrecht, Wilnis en Vinkeveen.

⁶⁾ Berekend naar de uitkomsten van de beroepstelling 1930.

⁷⁾ Bedrijfstelling 1930, Deel I, Band II.

⁸⁾ Volgens de statistiek van de Arbeidsinspectie.

⁹⁾ Mededeeling ter Gemeentesecretarie ontvangen.

In 1937 was het aantal in de betonindustrie werkzaam te Vinkeveen 21¹⁰⁾.

Het heldere water der plassen heeft tot de oprichting van een aantal kleine waschinrichtingen geleid. Deze staan meerendeels aan de Vinkeveense plassen, o.a. langs de Baambrugsche Zuwe en Groenlandsche kade. In 1937 hadden 33 personen in dit bedrijf een bestaan¹¹⁾.

De industriearbeiders, die buiten de Ronde Venen werkzaam zijn, vormen slechts een kleine groep. Een dagelijksch trekken naar andere gemeenten komt hier weinig voor; in het eigen woongebied wordt de arbeid verricht. De arbeiders uit Mijdrecht trekken nog het meest naar andere plaatsen, waarvan met name het nabijgelegen Uithoorn hun werkgelegenheid verschaft. In de in deze gemeente gevestigde vleeschwarenfabriek werken 16, in de teerfabriek 6 personen uit Mijdrecht.

Dit toont eveneens het navolgende overzicht voor enkele buurtschappen der Ronde Venen.

Plaats waar door de inwoners van Demmerik, Donkereind, Bosch, Kromme Mijdrecht en de Mijdrechtsche droogmakerij gewerkt wordt¹²⁾.

XLIII

Beroepsgroep	In de eigen gemeente	In een andere gemeente der R.V.	In Uithoorn	In Aalsmeer	Elders
Landbouwers	356	—	—	—	—
Tuinders en tuindersknechts	35	2	1	7	—
Landarbeiders	145	2	2	2	—
Andere arbeiders	85	12	19	15	17
Overigen	121	—	—	—	1
Totaal	718	16	22	22	18

Behalve bij de tuindersgroep, waarvan 7 tuindersknechts te Aalsmeer werken, treft men alleen bij de groep „andere arbeiders”

¹⁰⁾ Volgens de statistiek van de Arbeidsinspectie.

¹¹⁾ Volgens de statistiek van de Arbeidsinspectie.

¹²⁾ Bron: volkstellingskaarten 1930.

— dit zijn in hoofdzaak de industriearbeiders — een aantal personen aan, die buiten de Ronde Venen hun werk vinden. Zij trekken echter niet ver van huis; behalve in Uithoorn zijn zij werkzaam in Aalsmeer — ongeveer 7 km verwijderd —, waar 6 van de 13 arbeiders als timmermansknecht werken. Naar Amsterdam trekken dagelijks 5 arbeiders; verder staan als plaatsen, waar gewerkt wordt, vermeld: Haarlemmermeer (1), Zevenhoven (2), Nieuwveen (1), Ter Aar (1), Leiden (1), Boskoop (2), Papendrecht (2), Jutfaas (1) en Rotterdam (1).

Van dit totaal aantal werkzame inwoners der genoemde buurtschappen vindt een overgrote meerderheid — 90.4 % — in eigen woonplaats arbeidsgelegenheid, wat een hechte band tusschen de groep en haar woonruimte mogelijk maakt.

HOOFDSTUK VIII.

DE SOCIALE STRUCTUUR.

De groep, die zich in het gebied der Ronde Venen vestigde, heeft zich aan moeten passen aan de mogelijkheden, die de woonruimte haar bood. Daarom weerspiegelt zich de economische structuur van ons gebied in de sociale structuur en deze laatste zal door iedere wijziging in het productieproces, in al zijn geledingen en details beïnvloed worden, voorzover deze structuur van het welvaartsstreven van deze groep afhankelijk is ¹⁾. Het overwegend agrarisch karakter van het gebied der Ronde Venen komt tot uiting in de samenstelling en grootte der bevolking; deze vertoont de typeerende kenmerken, die eigen zijn aan een agrarische groep. De vervening en de droogmaking der daardoor ontstane plassen zijn niet zonder invloed geweest op de sociale structuur. Verveners vestigden zich hier om na de vervening weer te vertrekken; kolonisten kwamen de nieuwe droogmakerijen binnen. De sociale structuur beïnvloedt zelf ook het productieproces. Zoals reeds bij het kaasmaken werd opgemerkt, is het aantal meewerkende gezinsleden van belang geweest voor de instandhouding van het kaasmaken op de boerderij.

Het is daarom voor de sociaal geographische analyse van een gebied noodzakelijk de sociale structuur van de groep, die het gebied bewoont, na te gaan.

Omtrent den loop der bevolking staan ons sedert 1829, het begin der tienjaarlijksche volkstellingen, gegevens ter beschikking. Wel vonden ook vóór dien tijd tellingen en schattingen plaats, maar het valt te betwijfelen of de uitkomsten daarvan voor vergelijking kunnen dienen.

Voor zoover bekend dateert de eerste volkstelling uit 1632. Deze was uitgeschreven naar aanleiding van de invoering van een hoofdgeld, toen de oorlogstoestand een verhooging van de staatsinkomsten noodzakelijk maakte ²⁾. Deze belasting hadden alleen personen boven den leeftijd van één jaar te betalen, zoodat de kinderen beneden

¹⁾ van Vuuren, Merapi, blz. 21.

²⁾ Vermeulen's Tijdschrift 1847.

het jaar niet meegeteld zijn. Het totaal aantal zielen leeren we uit deze telling dus niet kennen. Bovendien komen de gemeentegrenzen van dien tijd niet met de tegenwoordige overeen. Thamen, nu een gedeelte van Uithoorn, wordt bij deze statistiek bij Mijdrecht gevoegd. Samen hadden deze plaatsen 2207 inwoners boven 1 jaar; Wilnis had met Westveen 615 inwoners; Oudhuizen, thans een gedeelte van de gemeente Wilnis, 256 inwoners. Vinkeveen — toen ter tijd in oppervlakte veel kleiner — had 275 inwoners boven 1 jaar. Beter — maar nog niet geheel betrouwbaar — is de volkstelling van 1795, die met de groote staatkundige veranderingen van dit jaar verband houdt ³⁾.

In het volgende staatje en in figuur 7 op blz. 156 is gebruik gemaakt van de uitkomsten van deze telling. De cijfers van de overige jaren zijn aan de Gemeenteverslagen der onderscheidene gemeenten ontleend.

Loop der bevolking sedert 1795.

XLIV

Jaar	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis	Totaal
1795	1893	1611	1055	4569
1815	2160	1614	1218	4982
1840	2359	1782	1591	5732
1849	2396	1850	1613	5859
1859	2606	2249	1697	6552
1869	2998	2455	1860	7313
1879	3840	3149	2179	9168
1889	3776	3816	2232	9824
1899	3479	3767	2143	9389
1909	3752	3978	2165	9895
1920	4289	4238	2574	11101
1930	4603	4369	2479	11451
1935	4715	4399	2458	11572
1937	4645	4428	2429	11502

Wanneer we de grafiek nader bezien, dan valt bij de gemeente Wilnis op de langzame bevolkingstoename, die kenmerkend is voor een agrarisch gebied. De capaciteit der woonruimte is voor een toenemende agrarische groep onvoldoende. Voor de jeugd is in het

³⁾ Verv. Utr. Gr. Plac. B., I, blz. 529.

agrarisch bedrijf slechts ten deele plaats. In ons geheele land nam tusschen 1909 en 1930 het aantal in den landbouw werkzamen slechts met 3.4 % toe, terwijl de bevolking in dezelfde periode met 37.2 % steeg!

Duidelijk komen bij Wilnis de gevolgen van de landbouwcrisis van 1880 uit; na een geringe stijging van 1880 tot 1889 neemt de bevolking tusschen de jaren 1889 en 1899 zelfs in aantal af. Na 1899 treedt een langzame stijging op, die na 1909 echter eerst van beteekenis wordt. Na 1920 volgt weer een daling: de invloed van de huidige crisis, die bij den landbouw reeds in de eerste helft der twintiger jaren dezer eeuw begint, laat zich gevoelen.

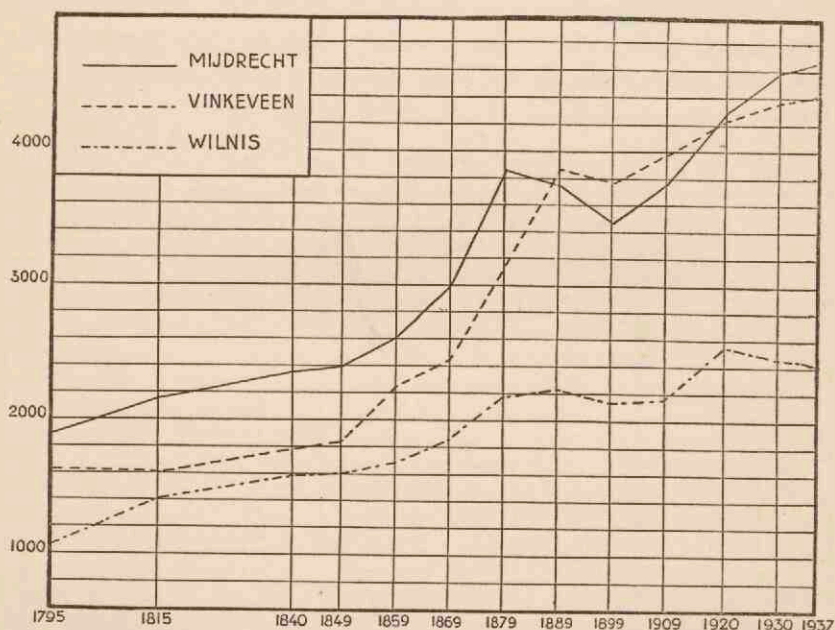

Fig. 7. Loop der bevolking van MIJDRECHT, VINKEVEEN en WILNIS, 1795—1937.

Bij de gemeenten Mijdrecht en Vinkeveen zijn drie perioden te onderscheiden:

1. Het tijdvak tot 1849. De bevolking stijgt nog slechts langzaam in aantal. In de grafiek loopen de lijnen evenwijdig met die van Wilnis. Alleen heeft Mijdrecht tusschen de jaren 1795—1815 een wat sterkere bevolkingstoename, want juist in dezen tijd beginnen de werkzaamheden aan de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche

droogmakerij en vestigen zich een aantal polderwerkers in deze gemeente.

2. Na 1849 neemt de bevolking in beide gemeenten veel sneller toe. Voor Mijdrecht duurt dit tot 1879, voor Vinkeveen tot 1889. In deze jaren komen de meeste droogmakerijen tot stand; eerst de Tweede en Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij, spoedig daarop gevolgd door Groot-Mijdrecht. De vervening wordt nog enkele jaren krachtig aangevat, maar dan trekken de grondwerkers deze gebieden binnen, en niet lang daarna de kolonisten. Daar Groot-Mijdrecht grootendeels in de gemeente Vinkeveen ligt en deze droogmakerij het laatst gereed gekomen is, houdt de sterke groei voor deze gemeente langer aan.

3. Daarna neemt echter de bevolking in beide gemeenten af. Ook hier gaat de landbouwcrisis niet ongemerkt voorbij. Velen verlaten het platteland om in de steden een bestaansmogelijkheid te zoeken. Maar langzaam treedt dan herstel in. Na 1900 begint de curve reeds te stijgen, sterker dan die van de gemeente Wilnis. Méér dan Wilnis krijgen Mijdrecht en Vinkeveen andere bestaansmogelijkheden naast de veehouderij: de tuinbouw komt op, allereerst in Mijdrecht, daarna ook in Vinkeveen, terwijl in beide plaatsen, vooral in Mijdrecht, kleinere industrieën ontstaan.

Figuur 7 toont slechts een globaal beeld omtrent het verloop der bevolking. De oorzaken van den groei kunnen daaruit niet volledig verklaard worden.

Daarvoor is een analyse van de verschillende factoren, die deze curve samenstellen, noodzakelijk. In figuur 8 zijn daarom geboorte en sterfte, in figuur 12 vestiging en vertrek sedert 1857 weergegeven, berekend per 1000 inwoners der gemiddelde bevolking per jaar.

Figuur 13 is een samenvatting van deze beide grafieken; het geboorte- en het vestigingsoverschot worden hierin met elkaar vergeleken.

Nataliteit.

Bezien we figuur 8 nader, dan blijkt, dat de nataliteit vóór 1880 in het geheele gebied der Ronde Venen groot is.

Het geboortecijfer ligt in dien tijd tusschen 45 en 50 ‰. Daarna treedt een daling in, die in Mijdrecht en Wilnis iets eerder — in 1878 — en voor Vinkeveen iets later — 1882 — valt. Deze daling duurt tot het einde der negentiger jaren, tot 1898. Deze

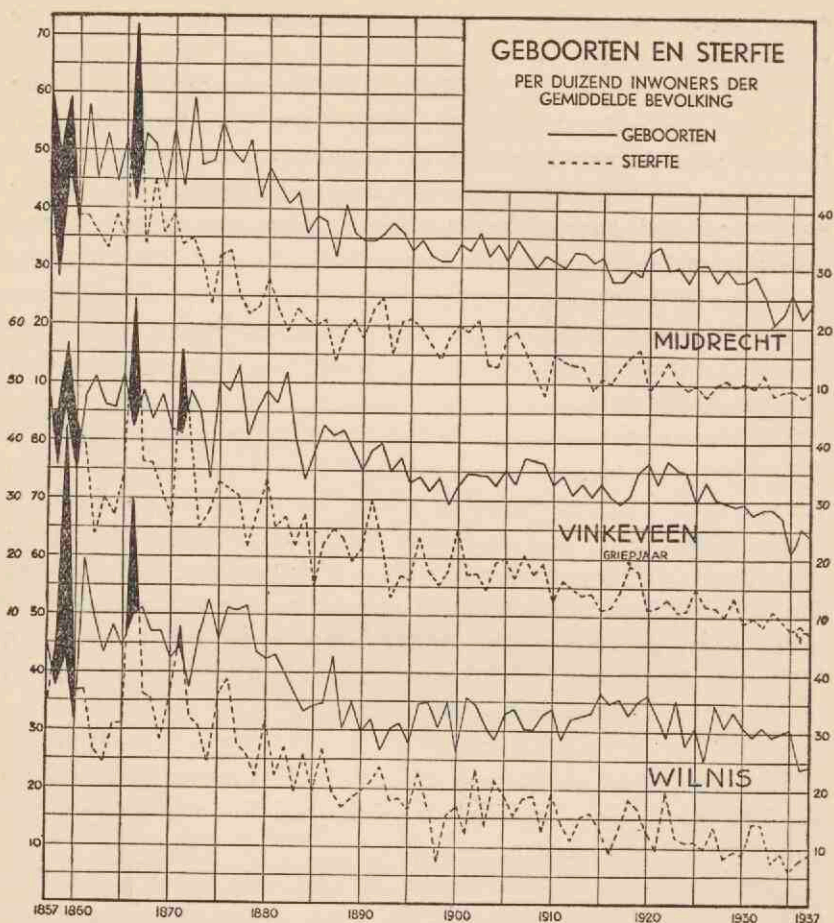

Fig. 8.

periode valt nagenoeg geheel samen met de landbouwcrisis.

Na 1898 blijft het aantal geboorten aanvankelijk op eenzelfde hoogte en valt er zelfs een kleine stijging waar te nemen. In Mijdrecht schommelt het geboortecijfer tot 1914 tusschen de 30 en 35 0/00. Tengevolge van den wereldoorlog treedt daarna een daling van het aantal geboorten in; maar na den oorlog volgen eenige jaren van een groote nataliteit. Dit duurt slechts kort; spoedig vindt een hernieuwde daling van het geboortecijfer plaats, zoodat dit in de periode 1930—1935 gemiddeld 25.2 0/00 bedraagt. In hoofdtrekken vertoonen de gemeenten Vinkeveen en Wilnis eenzelfde beeld. Vinkeveen heeft in vergelijking met Mijdrecht in de latere jaren een iets grootere nataliteit. In 1928 komt hier voor het eerst het geboorte-

cijfer beneden de 30 ‰ te liggen. Het gemiddelde voor de jaren 1930—1935 is 29.7 ‰.

Ook in Wilnis is het geboortecijfer niet zoo ver gedaald. De daling na den wereldoorlog vindt hier later plaats, eerst na 1930. Voor de jaren 1930—1935 is het gemiddeld 29.7 ‰.

Plaatsen we de geboortecijfers van de Ronde Venen naast die van ons geheele land en van de provincie Utrecht, dan krijgen we het volgende beeld:

Geboorten per duizend inwoners der gemiddelde bevolking ⁴⁾.

XLV

Tijdvak	Mijdrecht	Vinkeveen	Wilnis	Prov. Utrecht	Nederland	Gemeenten beneden 5000 inw.
1860—1869	47.8	46.0	46.7	36.28	35.23	*
1870—1879	48.7	44.9	45.9	36.93	36.24	*
1880—1889	39.7	42.5	37.2	36.41	34.68	*
1890—1899	34.2	34.6	31.3	34.32	32.73	*
1900—1909	33.0	34.7	31.7	31.16	31.03	*
1910—1919	30.5	32.7	33.6	26.62	26.79	28.50
1920—1929	30.5	33.0	31.6	24.35	24.98	26.91
1930—1935	25.2	27.0	29.7	20.91	21.39	23.80

Ver boven de Nederlandsche en provinciale gemiddelden steken de geboortecijfers voor de Ronde Venen uit. Hoewel ook hier een sterke daling in het aantal geboorten waar te nemen is, één na 1880 en één na 1930, blijven de geboortecijfers hooger.

Dit valt des te meer op, indien men bedenkt, dat de huwelijksleeftijd onder de boerenbevolking laat en het aantal ongehuwde boerenzoons en -dochters groot is, een verschijnsel, waar reeds eerder op gewezen werd.

Voor een groep landbouwers, wonend in de buurtschappen Demmerik, Donkereind en Bosch (gemeente Vinkeveen), den Hoef, Kromme Mijdrecht en drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij (gemeente Mijdrecht) heb ik den huwelijksleeftijd en het aantal ongehuwden nagegaan, gebruik makend van de volkstelling

⁴⁾ Percentages berekend naar de statistiek van den loop der bevolking.

1930⁵⁾. De gemiddelde huwelijksleeftijd bedraagt onder de boeren voor den man 29.1 jaar, voor de vrouw 26.6 jaar (berekend uit 119 huwelijken).

Bij de landarbeiders uit deze buurtschappen valt de huwelijksleeftijd veel vroeger; voor den man 26.4 jaar, voor de vrouw 25 jaar (berekend uit 55 huwelijken).

Hetzelfde geldt voor de arbeiders, die niet in den landbouw werkzaam zijn; bij dezen is de huwelijksleeftijd resp. 26.4 en 24.2 jaar (berekend uit 52 huwelijken).

De groote moeite, die de boerenzoon heeft om een eigen bedrijf te verkrijgen, heeft de huwelijksleeftijd verlaet.

Traden de in 1930 nog levende boeren, vóór 1901 gehuwd, gemiddeld op 26.9 jarigen leeftijd in het huwelijk, in de periode 1921—1930 vindt het huwelijk gemiddeld op 29.7 jarigen leeftijd plaats.

Het gevolg is, dat een groot aantal ongehuwde kinderen bij de ouders op de boerderij blijven wonen en in het bedrijf meewerken.

In het volgende staatje is het aantal ongehuwden van de landbouwende groep boven de 25 jaar vermeld en wel in verhouding tot de totale landbouwende bevolking boven dezen leeftijd.

XLVI

Buurtschap	Grootte v.d. landb. groep	Aantal ongehuwden		Aantal ongehuwden in percenten	
		Boven 25 jaar	Boven 30 jaar	Boven 25 jaar	Boven 30 jaar
Bosch, Donker-eind, Demmerik	90	25	22	27.7	24.4
den Hoef, Kromme Mijdrecht	68	19	8	27.9	10.2
Drie Bedijkingen	185	30	13	16.2	7.2
Totaal	343	74	43	21.6	12.6

Opvallend is het geringe aantal ongehuwden onder de landbouwers in de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij in vergelijking met de andere buurtschappen. Deze laatste liggen in het onverveende gedeelte der Ronde Venen, dus in het „oude land”,

⁵⁾ De volkstellingskaarten zijn mij welwillend ter inzage gegeven door den Directeur-Generaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Foto 13. De Kromme Mijdrecht heeft een kronkelige loop.

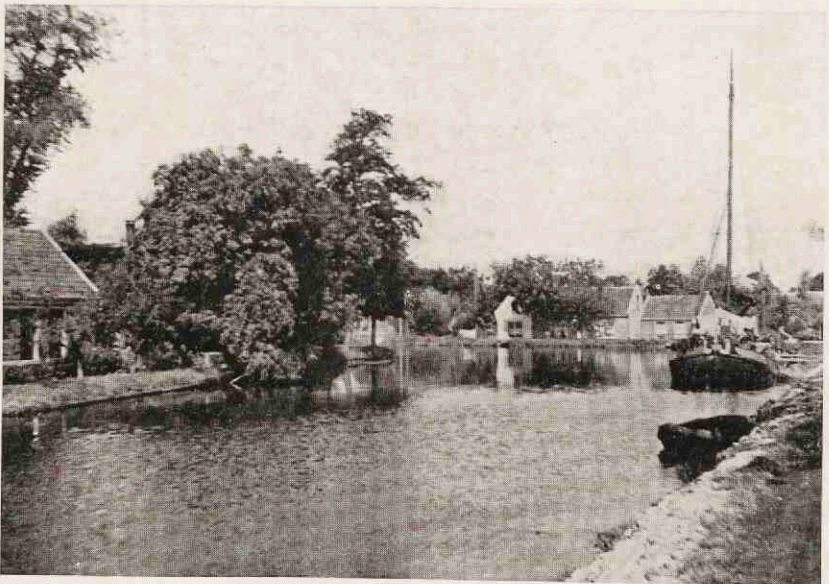

Foto 14. De Kromme Mijdrecht.

terwijl de droogmakerijen betrekkelijk jong zijn en een gedeelte van het „nieuwe land” vormen. De kolonisten, die deze droogmakerijen binnengetrokken zijn, behooren nog altijd tot het meest actieve element van de landbouwende bevolking.

Hun ondernemingszin is grooter dan die der inheemsche landbouwende groep. Zij zoeken eerder een nieuwe werkkring buiten het ouderlijk bedrijf.

Bij de landbouwers is, ondanks den laten huwelijksleeftijd, het aantal kinderen uit het bestaand huwelijk geboren, groot.

In 1930 was bij hen het gemiddelde aantal per huwelijk in:

Bosch, Donkereind, Demmerik:	4.17
den Hoef, Kromme Mijdrecht:	4.37
de drie Bedijkingen:	4.62
Totaal	4.44

De pas gesloten huwelijken, dus met weinig kinderen, zijn hierin tevens begrepen.

Ook in dit opzicht onderscheiden zich de drie Bedijkingen van de buurtschappen van het „oude land”. De grootere levenskracht, die zich in het algemeen onder de kolonisten openbaart ⁶⁾, blijkt nu nog, ongeveer 70 jaar na het gereed komen van de droogmakerijen, in het „nieuwe land” te bestaan.

Hierbij mag men de religieus-ethische opvattingen der groep niet veronachtzamen, hoewel bij het zoeken naar een relatie tusschen godsdienst en aantal kinderen per huwelijk, groote voorzichtigheid geboden is. Het aantal gehuwde vrouwen in elk der buurtschappen is echter te klein om uit het gemiddelde van het aantal kinderen per huwelijk, onderscheiden naar de verschillende kerkgenootschappen, een gevolgtrekking te maken.

De betrekkelijk geringe groei van de landbouwende groep is hoofdzakelijk een gevolg van het groot aantal ongehuwden; dit blijkt duidelijk, wanneer we het aantal kinderen per huwelijk bij de landbouwers der bovengenoemde buurtschappen nagaan (zie tabel XLVII).

Zoowel bij de landbouwers als bij de landarbeiders zijn 5 en meer kinderen per huwelijk geen uitzondering. Bedenken we nu, dat voor de landbouwers in ons gebied bijna geen uitbreiding van bestaansmogelijkheid te vinden is, tenzij de landbouw intensiever uitgeoefend wordt, dan laat zich niet alleen de voortgaande splitsing

⁶⁾ Ter Veen, blz. 69.

der boerenbedrijven verklaren, maar tevens het groote vertrek naar andere streken.

Hetzelfde geldt voor de landarbeiders, die 55 % van de arbeidersbevolking vormen.

Het groote geboorteoverschot moet dus met een aanzienlijk vertrekoverschot gepaard gaan, wat in de volgende bladzijden besproken wordt.

Aantal kinderen per huwelijk bij de landbouwers der hier boven genoemde buurtschappen op 31 Dec. 1930. XLVII

Aantal kinderen	vrouw gehuwd tusschen :				
	1921-1930	1911-1920	1901-1910	1891-1900	1881-1890
	aantal gevallen				
0	14	6	2	—	1
1	9	—	2	—	—
2	16	2	—	1	—
3	13	4	3	1	—
4	5	8	1	—	—
5	5	2	3	1	2
6	1	6	2	1	1
7	2	6	4	—	—
8	—	4	1	—	—
9	—	2	2	1	—
10	—	—	—	3	—
11	—	—	—	2	—
12 en meer	—	2	3	2	1

De groote nataliteit komt ook uit in de sterke bezetting der lagere leeftijdsklassen. Bezieet men de leeftijdspyramiden ⁷⁾ van de drie gemeenten der Ronde Venen — zie fig. 9, 10 en 11 — dan vallen op de breede bases, waarop deze steunen.

Voor al bij de gemeente Mijdrecht heeft de pyramide een regelmatig verloop hetgeen wijst op een natuurlijke aanwas der bevolking.

De pyramiden van Vinkeveen en Wilnis zijn onregelmatiger van vorm; ook hier nemen de jeugdige groepen een belangrijk percentage van de bevolking in. Bij het bezien dezer pyramiden moet men

⁷⁾ Deze zijn naar de uitkomsten van de volkstelling 1930 geconstrueerd.

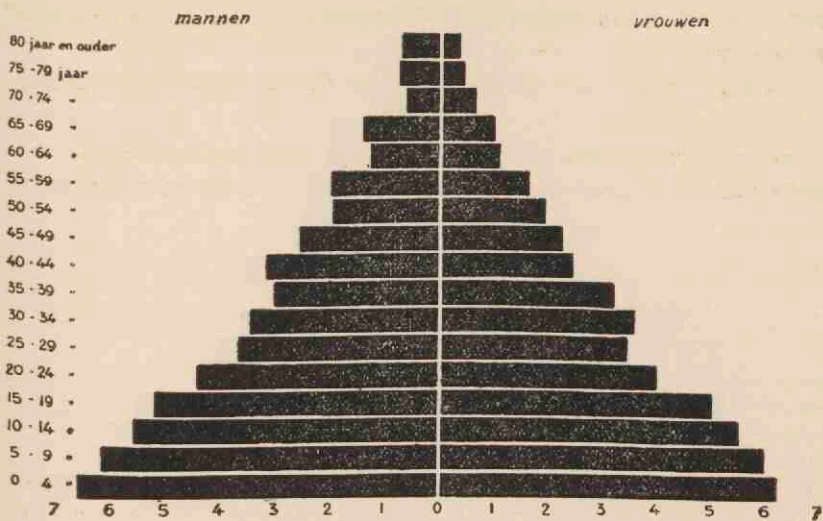

Fig. 9. Leeftijdspyramide van MIJDRECHT, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

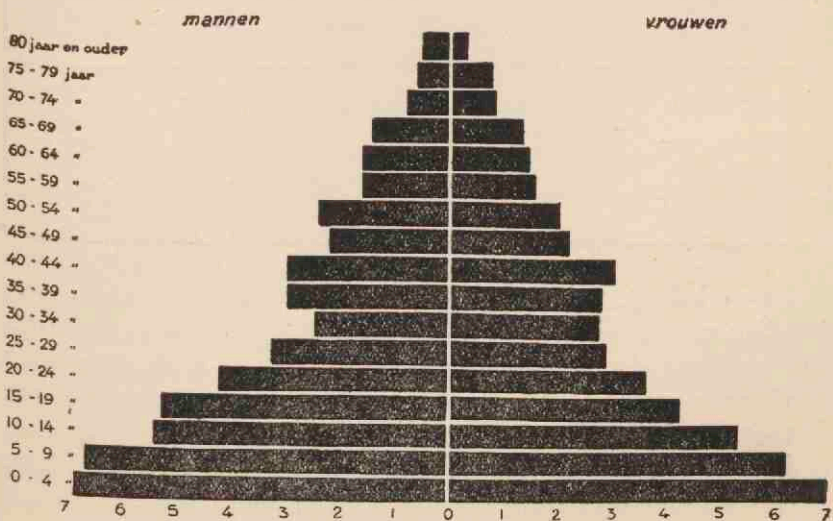

Fig. 10. Leeftijdspyramide van VINKEVEEN, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

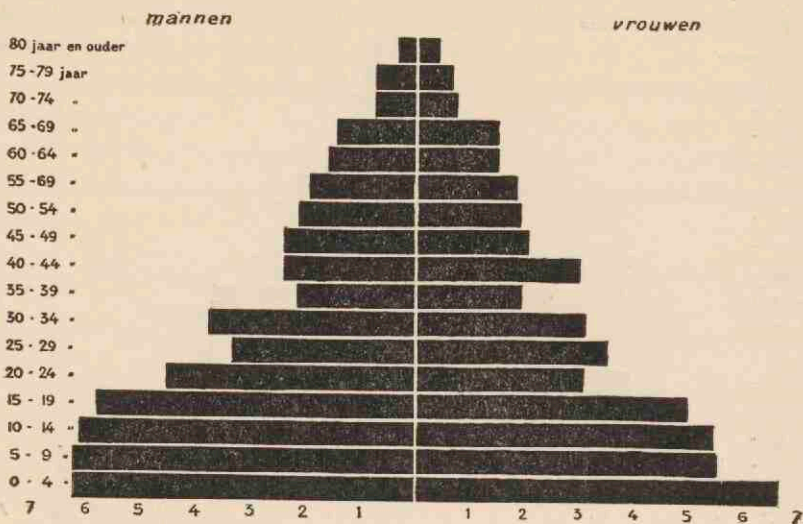

Fig. 11. Leeftijdspyramide van WILNIS, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

echter bedenken, dat het hier kleine groepen betreft, zoodat eenige reserve in acht genomen moet worden.

Passen we de indeeling van Sundbårg⁸⁾ toe ten aanzien van de onderlinge verhouding der leeftijdsklassen, dan krijgen we, in percenten, het volgende beeld:

XLVIII

Gebied	0—14 jaar	15—49 jaar	50 jaar en ouder
Mijdrecht	36.23	48.33	15.44
Vinkeveen	38.51	43.86	17.63
Wilnis	36.47	46.11	17.42
Nederland	30.50	51.22	18.23

Sundbårg noemt een bevolking stationnair, indien de verhouding tusschen de drie leeftijdsgroepen 26.5, 50.5, en 23 bedraagt. De bevolking der Ronde Venen draagt dus een sterk progressief karakter en steekt in dit opzicht gunstig bij de geheele bevolking van ons land af.

Hieruit volgt tevens, dat de verzorgende groep dezer bevolking voor een zware taak staat. Behalve voor de ouden van dagen heeft

⁸⁾ Sundbårg, blz. 89.

deze groep ook voor een aanzienlijk getal jeugdigen te zorgen. Neemt men aan, dat de 15—64 jarigen in het productieproces ingeschakeld zijn, dan wordt de verhouding tusschen productieven en niet-productieven:

XLIX

Gebied	verzorgde groep			verzorgende groep
	0-14 jaar	65 j. en ouder	totaal	15-64 jaar
	%	%	%	%
Mijdrecht	36.23	5.62	41.85	58.15
Vinkeveen	38.51	6.67	45.18	54.82
Wilnis	36.47	6.37	42.84	57.16
Nederland	30.50	6.19	36.69	63.30

Hoewel de zorg voor het gezin in de Ronde Venen zwaar op de ouders drukt en deze tot een groote economische activiteit prikkelt, mag men uit het aanzienlijk aantal verzorgden niet besluiten, dat dit een geringere welvaart ten gevolge moet hebben.

Dr Ir J. Goudriaan toont duidelijk aan, dat een groot aantal jeugdige niet-productieven geen nadeeligen invloed op het welvaartspeil met zich medebrengt. Reeds sociaal-psychologisch bezien „is het aannemelijk, dat een land, waarin de beperking van het kindertal zoover is voortgeschreden, dat het bevolkingsaccres practisch is uitgedoofd of in een deficit is omgezet, moeilijk gedacht kan worden als een land vervuld van een krachtigen ondernemingsgeest en energiek bedrijfsleven”⁹⁾.

Daarnaast moet economisch beschouwd het wegvallen of althans aanzienlijk verminderen van het bevolkingsaccres een terugslag hebben op tal van bedrijfstakken. De consumptieve kracht der jeugdigen brengt toch haar eigen werkgelegenheid mede. Dr J. G. Stridiron heeft het consumptie-vermogen der groep „tot en met veertienjarigen” bij een veronderstelde constante bevolking — van dezelfde grootte als de werkelijke bevolking per 31 December 1930 — vergeleken met het consumptie-vermogen van dezelfde groep der werkelijke („groeijende”) bevolking. Volgens zijn berekening bedraagt in het geval, dat de bevolking constant is, het verlies aan consumptie-vermogen bij de groep „tot en met veertienjarigen” — hun aantal

⁹⁾ Goudriaan in Praeadvies v. d. Vereen. v. Staath. en Statist., 1937, blz. 31.

is dan kleiner — f 300.241.000; dit is 5.6% van het totale verbruik der geheele bevolking¹⁰⁾.

Ir Goudriaan komt daarom tot de conclusie: „dat indien het bevolkingsaccres dreigt te verminderen — op zichzelf reeds een symptoom van uitdoovende volkskracht — er geen enkele reden is om daaraan de verwachting te verbinden, dat op dien grond het werkloosheidsvraagstuk in Nederland er gunstiger zou komen voor te staan¹¹⁾.

Mortaliteit.

Het aantal sterfgevallen varieerde in de jaren kort na 1857 aanzienlijk. In de jaren 1858, 1859, 1866 en 1871 was het sterftcijfer bijzonder hoog, zelfs belangrijk hooger dan het geboortecijfer. De hygiëne liet in het midden der vorige eeuw nog veel te wenschen over, epidemieën kwamen veelvuldig voor en eischten vele slachtoffers.

In het beruchte cholerajaar 1866 was in de Ronde Venen het sterftcijfer omstreeks 70 ‰; in Nederland in dat jaar 31 ‰. Zelfs in de Haarlemmermeer, waar de cholera ook hevig woedde, was het sterftcijfer lager dan in de Ronde Venen: 34 ‰¹²⁾.

De gezondheidstoestand was in deze streken verre van gunstig; vooral tijdens en kort na het droogmaken der plassen.

Het pas drooggevalen land bleef nog langen tijd moerassig, de waterafvoer was aanvankelijk geheel onvoldoende, zoodat de droogmakerijen kweekplaatsen van insecten waren en malaria veelvuldig voorkwam.

Toch was de gezondheidstoestand in de verschillende droogmakerijen van de Ronde Venen in de eerste jaren na de droogmaking over het algemeen beter dan in de Haarlemmermeer. Toestanden, zooals Dr H. N. ter Veen beschrijft zijn hier niet voorgekomen¹³⁾, ook niet in de droogmakerij Groot-Mijdrecht, hoewel de eerste jaren na de droogmaking toch verre van rooskleurig waren. Dit was niet alleen het gevolg van de kleinere oppervlakten der hier ontstane droogmakerijen, maar bovenal had men in de Haarlemmermeer een voorbeeld voor oogen om te kunnen beoordeelen, wat het

¹⁰⁾ Stridiron in Praeadvieszen v. d. Vereen. v. Staath. en Statist., 1937, blz. 136.

¹¹⁾ Goudriaan in Praeadvieszen v. d. Vereen. v. Staath. en Statist., 1937, blz. 24.

¹²⁾ Ter Veen, blz. 71.

¹³⁾ Ter Veen, blz. 42 e.v.

gevolg is, indien men niet met kracht maatregelen neemt om epidemische ziekten te voorkomen.

Behalve de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij zijn alle droogmakerijen na de Haarlemmermeer gereed gekomen. Speciaal bij de tot standkoming van Groot-Mijdrecht heeft de Inspecteur van de Volksgezondheid in samenwerking met de plaatselijke geneeskundigen terstond maatregelen genomen om ziekten, die steeds bij drooglegging van plassen optreden, te bestrijden. Zoo heeft b.v. de malaria hier nooit het verontrustende karakter als in de Haarlemmermeer aangenomen ¹⁴⁾; zij bleef in hoofdzaak beperkt tot de polderwerkers, die in slecht gebouwde keeten midden in de droogmakerij woonden ¹⁵⁾. Daar deze in armoedige omstandigheden leefden, was hun weerstandsvermogen niet groot. In Waverveen, dat midden in de droogmakerij ligt, was het aantal ziektegevallen veel minder ¹⁶⁾. In sommige polderwerkers- en kolonistengezinnen bleef niemand vrij van malaria ¹⁷⁾. Na 1885 nam deze ziekte geleidelijk af, zoodat men na 1890, tien jaar na de voltooiing der droogmakerij, het malariagevaar in Groot-Mijdrecht als geweken kon beschouwen en geen schadelijke invloeden van dezen polder op de gezondheids-toestand van de Ronde Venen uitgingen ¹⁸⁾.

De meeste ziekten in de Ronde Venen waren een gevolg van het slechte drinkwater, niet alleen in de droogmakerijen, maar ook in de omliggende dorpen. Vooral te Vinkeveen was de hoedanigheid van het drinkwater bijzonder slecht. Men dronk ongezuiverd slootwater, dat door de geringe doorstrooming zeer vies was ¹⁹⁾. De bewoners wierpen hun afval in de slooten, wat bij lage waterstanden oorzaak was van ontzettende vervuiling ²⁰⁾. De sloot was tevens riool. Door de drooglegging der plassen nam het wateroppervlak af en werd de verontreiniging van het slootwater nog grooter. Regenputten bezat men bijna niet.

In 1905 dronken in Vinkeveen van de 592 gezinnen 282 polderwater; 279 hadden de beschikking over regenwater, terwijl 31 gezinnen niet zelf over drinkwater beschikten. In Groot-Mijdrecht, waar het polderwater brak was, dronk men nog het meest regen-

¹⁴⁾ Prov. Verslag Utrecht 1875 e.v.

¹⁵⁾ Prov. Verslag Utrecht 1878.

¹⁶⁾ Prov. Verslag Utrecht 1880.

¹⁷⁾ Prov. Verslag Utrecht 1884.

¹⁸⁾ Prov. Verslag Utrecht 1890.

¹⁹⁾ Prov. Verslag Utrecht 1876.

²⁰⁾ Prov. Verslag Utrecht 1878.

water. Dit water ving men in houten tonnen op. In de geheele gemeente Vinkeveen waren er toen slechts 44 regenputten²¹⁾. De waterstand was daarbij zeer ongelijkmatig. In het voorjaar stond het water vaak in de huizen en men groef putten om het water te kunnen bergen²²⁾. De huizen waren vochtig en daardoor ongezond. Langzamerhand is men gaan inzien, dat met het maken van regenputten, het meer gelijkmatig beheerschen van den waterstand en de bevordering van de doorstrooming van het polderwater de gezondheidstoestand van de bevolking gebaat is.

De invoering van de drinkwaterleiding bracht eerst een afdoende verbetering. De gemeenten in de Ronde Venen betrekken hun drinkwater van de stichting „Drinkwaterleiding Noord-West-Utrecht”, die in 1925 werd opgericht. De aansluiting aan de waterleiding is verplicht gesteld, zoodat in de gemeenten Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis thans resp. 99.1, 96.2 en 96.2 % der aansluitbare perceelen waterleiding hebben²³⁾.

Ongunstige woningtoestanden in de Ronde Venen oefenden mede een nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand van de bevolking uit. Ook in dit opzicht waren de toestanden in Vinkeveen het slechtst²⁴⁾.

In 1903 waren er van de 592 woningen:

- 219 éenkamerwoningen,
- 311 tweekamerwoningen,
- 62 driekamerwoningen,
- 178 woningen met méér dan drie kamers.

Het gemiddeld aantal personen, dat in deze gemeente in een éenkamerwoning met zolder woonde, was 5.3, zonder zolder 3.3, in een driekamerwoning met zolder 6.3, zonder zolder 3.6.

Bij deze telling zijn twee personen onder de tien jaar voor één persoon gerekend.

Een eigen privaat was een groote luxe. Het kwam niet zelden voor, dat 5 en meer gezinnen van één privaat gebruik moesten maken. Van de 592 woningen bezaten 328 gemeenschappelijke privaten²⁵⁾.

Dergelijke huizen brachten geen hooge huurprijzen op.

In 1919 waren er te Vinkeveen van de 543 woningen 358 met

²¹⁾ Rapport woningonderzoek te Vinkeveen.

²²⁾ Prov. Verslag Utrecht 1877.

²³⁾ Verslag van de Stichting „De drinkwaterleiding Noord-West-Utrecht” over het boekjaar 1936, blz. 45.

²⁴⁾ Prov. Verslag Utrecht 1887.

²⁵⁾ Rapport woningonderzoek te Vinkeveen.

een huurprijs beneden f 1.-. Dit is 66 % van het totaal aantal woningen. In Mijdrecht bedroeg dit percentage in dat jaar 8, in Wilnis 33 ²⁶⁾).

Dergelijke woningtoestanden leidden bij het optreden van epidemische ziekten tot een hoog sterftecijfer.

Behalve de reeds genoemde toppen toonen nog vele andere op figuur 8 dit aan; de jaren 1875, 1876, 1880, 1891, 1892, 1896, 1900, 1902, 1918 (griepjaar) en 1922 kenmerkten zich door een groote sterfte.

In vergelijking met ons geheele land en de provincie Utrecht was de sterfte in de Ronde Venen aanzienlijk. De volgende tabel licht dit toe.

Sterfte per duizend inwoners der gemiddelde bevolking ²⁷⁾).

L

Tijdvak	Mij- drecht	Vinke- veen	Wilnis	Prov. Utrecht	Neder- land	gemeenten beneden 5000 inw.
1860-1869	41.3	36.5	35.8	27.42	24.80	*
1870-1879	29.7	31.5	35.4	26.63	24.49	*
1880-1889	20.9	24.2	22.4	22.96	21.27	*
1890-1899	19.2	19.8	18.1	19.71	18.67	*
1900-1909	15.9	18.8	17.1	15.97	15.69	*
1910-1919	12.9	14.7	14.8	13.32	13.40	14.50
1920-1929	10.3	12.0	11.8	10.37	10.44	10.91
1930-1935	9.8	9.4	9.9	8.96	8.98	9.54

De hier gegeven cijfers gelden voor de geheele bevolking. Het zou voor ons meer beteekenis hebben, indien de sterfte naar de verschillende leeftijdsklassen onderscheiden kon worden. Hiervoor ontbreken echter de noodige gegevens.

Tot 1880 gaan de sterftecijfers van de Ronde Venen ver boven die van Nederland en de provincie Utrecht uit. Daarna zijn deze over het geheel wel hooger; het verschil is echter niet zoo groot. Vooral Mijdrecht sluit zich dan aan bij het gemiddelde van ons geheele land.

In Vinkeveen blijven de sterftegevallen per duizend inwoners nog

²⁶⁾ Uitkomsten woningtelling 1919.

²⁷⁾ Percentages berekend naar de statistiek van den loop der bevolking.

langen tijd het grootst; wat mede verklaarbaar is uit de slechte woning- en drinkwatertoestanden, die hier voorkwamen; wat de behuizing betreft, zijn deze nog niet geheel verdwenen.

Vestiging en Vertrek. De migratie.

De Ronde Venen sluiten zich aan bij het platteland van het Westen der provincie Utrecht, waar het vertrek groter is dan de vestiging. De kaart van Nederland, door Dr A. C. de Vooy's geteekend, waarop het verschil tusschen vestiging en vertrek voor de jaren 1925—1930 aangegeven is, laat dit duidelijk zien ²⁸⁾. Gedurende deze vijf jaren was het vertrekersoverschot voor Mijdrecht 50—100, voor Vinkeveen en Wilnis 100—200 per duizend inwoners. Ons

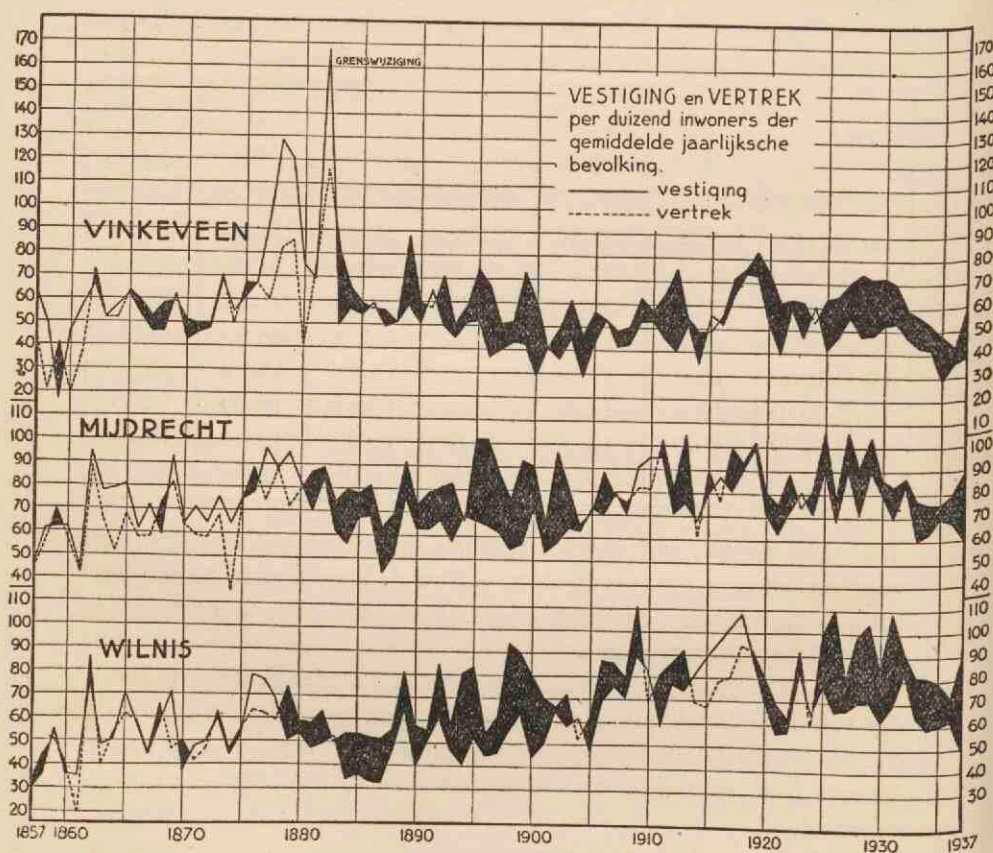

Fig. 12.

²⁸⁾ De Vooy's, De trek der plattelandsbevolking.

gebied vormt een onderdeel van de klei- en veenstreken van ons land, die met hun overwegend agrarisch karakter beperkt zijn in hun bestaansmogelijkheden en door een groote expulsie gekenmerkt worden ²⁹⁾.

Toch was er niet voortdurend een dergelijk groot vertrek in de Ronde Venen. Beschouwen we figuur 12, waarop vanaf 1857 de jaarlijksche vestiging en het vertrek per duizend inwoners weergegeven is, dan valt allereerst op het betrekkelijk geringe onderlinge verschil tusschen de drie gemeenten der Ronde Venen.

Voor ons geheele gebied komen naast perioden, waarin het vertrek de overhand had, dus tijden met een vertrekoverschot, ook perioden voor, waarin de vestiging domineerde, dus met een vestigingsoverschot. Dit verwondert niet, indien men bedenkt, dat in de tweede helft der vorige eeuw de droogmakerijen gereed kwamen, waardoor de Ronde Venen een kolonisatiegebied werd.

We kunnen wat de migratie betreft een viertal perioden onderscheiden:

a. Het tijdvak van 1857 tot omstreeks 1880, waarin de vestiging bijna steeds grooter is dan het vertrek. Er zijn slechts enkele jaren met een vertrekoverschot, maar in deze jaren is de vestiging gering.

Het is de tijd van de kolonisatie. In 1852 waren de gronden in de Eerste Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij verkocht, in 1856 kwam de Tweede Bedijking droog te liggen, in 1864 de Derde Bedijking. Het duurde echter eenigen tijd, eer deze droogmakerijen goed bewoonbaar waren, zoodat de immigratie, die bijna geheel de gemeente Mijdrecht ten goede komt, eerst na 1860 beteekenis krijgt. Ten slotte komt in 1878 de droogmakerij Groot-Mijdrecht gereed, wat een hernieuwde stroom van kolonisten veroorzaakt. Deze richt zich bijna geheel naar Vinkeveen, waarin Groot-Mijdrecht grootendeels gelegen is. In 1878 vestigden zich hier zelfs 371 personen, dit is 128 per duizend inwoners, in 1879 375, dit is 120 per duizend inwoners. In deze jaren is het vestigingsoverschot resp. 81.8 en 88.4 per duizend inwoners. Ook Mijdrecht en Wilnis profiteeren — hoewel in mindere mate — van het in cultuur brengen van dit nieuwe land en hebben een groot vestigingsoverschot.

b. In de periode van 1880 tot omstreeks 1903, wordt echter

²⁹⁾ De Vooy's, De trek, blz. 55.

het vertrek grooter dan de vestiging. De Ronde Venen gaan hun karakter van kolonisatiegebied langzamerhand verliezen. Groot-Mijdrecht blijft aanvankelijk wel een groote aantrekkingskracht uitoefenen, hetgeen groote vestigings-overschotten in de gemeente Vinkeveen in de eerste jaren na 1880 medebrengt, maar over het geheel genomen is het vertrek in de Ronde Venen grooter dan de vestiging ³⁰⁾. Sindsdien blijven de Ronde Venen overwegend het karakter van een expulsiegebied, zooals het geheele Utrechtsch-Hollandsch polderland, behouden. Ons gebied begint hetzelfde beeld te vertoonen als de Haarlemmermeer, waar tusschen 1880 en 1920 in 35 jaar een vertrekoverschot voorkwam ³¹⁾. Gedurende de 55 jaren van het tijdvak 1880—1935 had Mijdrecht 8 keer, Wilnis 7 keer en Vinkeveen slechts 4 keer een vestigingsoverschot. In het tijdvak 1880—1903 is het vertrekoverschot bijzonder groot; voor Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis gemiddeld resp. 19.2, 12.8 en 17.8 per duizend inwoners. De landbouwcrisis van 1880 doet haar invloed gelden. De toestanden op het platteland worden zeer ongunstig, zoodat men in de stad, waar de groot-industrie juist aan het opkomen is, een beter bestaan tracht te vinden. Tot ná 1900 blijft deze stroom van platteland naar stad voortduren.

Door vergelijking der leeftijdsklassen in de jaren 1879, 1889 en 1899 is het tot op zekere hoogte mogelijk de leeftijd der emigranten na te gaan. Gedurende de perioden 1879—1889 en 1889—1899 namen in de Ronde Venen de onderstaande leeftijdsklassen door sterfte en door vertrek als volgt af, uitgedrukt in percenten van hun aantal in elk der leeftijdsklassen resp. in 1879 en 1889:

LI

leeftijds- klassen in 1879	afneming in de periode 1879-1889		leeftijds- klassen in 1889	afneming in de periode 1889-1899	
	mannen	vrouwen		mannen	vrouwen
10—19	36.1 %	36.5 %	10—19	19.1 %	28.8 %
20—29	20.3 %	11.4 %	20—29	13.8 %	21.0 %
30—39	7.8 %	16.9 %	30—39	19.6 %	24.1 %
40—49	15.6 %	27.5 %	40—49	22.2 %	13.0 %

³⁰⁾ De aanzienlijke vestiging in 1882 in Vinkeveen is een gevolg van de annexatie, die dat jaar plaats vond. Een gedeelte der gemeente Abcoude-Proostdij werd in dat jaar bij Vinkeveen gevoegd.

³¹⁾ Ter Veen, blz. 150.

Er trokken dus in de periode 1879—1889 hoofdzakelijk jeugdigen weg. Bij nader onderzoek blijken deze voornamelijk tusschen 16 en 24 jaar oud geweest te zijn. De jeugd kon in dezen tijd van crisis niet meer in het agrarisch productieproces opgenomen worden.

In de periode 1889—1899 nam de emigratie relatief af, met name bij de jongeren; de emigranten waren bovendien meer over alle leeftijdsklassen verdeeld. In dezen tijd was de emigratie der vrouwen aanzienlijker dan die der mannen. De vrouwenarbeid in het agrarisch bedrijf begon in deze jaren te verminderen, wat een wegtrekken van het platteland ten gevolge had.

c. In de volgende periode, van 1903—1924, neemt het vertrek-saldo af. De economische depressie is voor het platteland ten einde, een tijd van gestadigen groei vangt aan. Gedurende den wereldoorlog is de trekkracht van de stad zeer gering; in deze jaren komen, met name te Wilnis, vestigingsoverschotten voor.

d. Na 1924 treedt een nieuwe crisis in den landbouw op. Het vertrek neemt daardoor aanzienlijk toe en stijgt ver boven de vestiging uit.

Gemiddeld is het vestigingsoverschot per duizend inwoners in deze vier perioden: LII

Gemeente	1857-1880	1881-1903	1904-1924	1925-1935
Mijdrecht	+ 7.6	— 19.2	— 6.5	— 12.5
Vinkeveen	+ 6.4	— 12.8	— 6.0	— 17.0
Wilnis	+ 1.1	— 17.8	— 7.5	— 22.1

De bevolkingsgroei van ons gebied is dus sinds 1880 alleen te danken aan de groote geboorteoverschotten.

Het geboorteoverschot zou zonder migratie tot een gestadige bevolkingstoename geleid hebben.

Ten gevolge van het sterk wisselende vertrekoverschot vertoont de curve der absolute bevolkingsbeweging echter een onregelmatig verloop en wordt deze voornamelijk bepaald door de migratiecurve.

Figuur 13 licht dit nader toe. Hier zijn de jaarlijksche geboorten en vestigingsoverschotten en de resultante van deze twee, de jaarlijksche bevolkingstoename per duizend inwoners, weergegeven. De curve van het vestigingsoverschot loopt geheel met die van de bevolkingstoename parallel; alleen de jaren vóór 1870 maken door de zeer hooge sterftcijfers hierop een uitzondering.

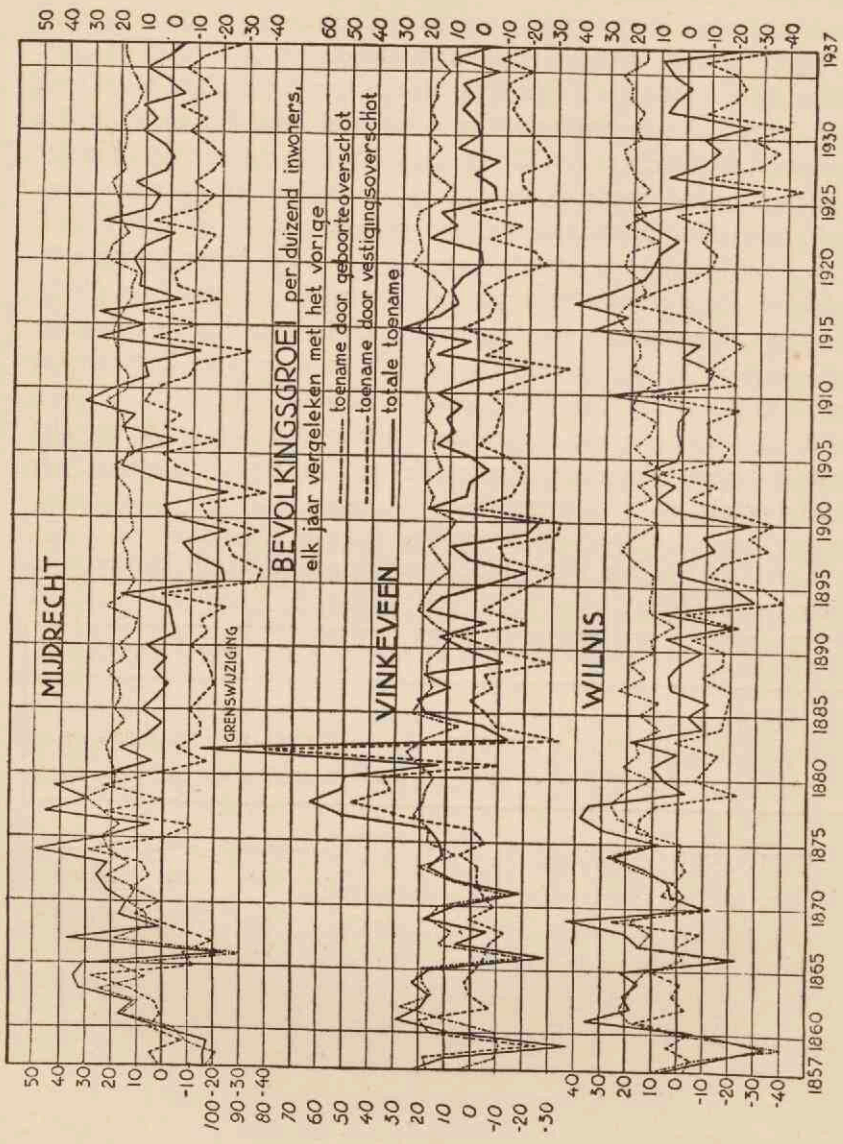

Fig. 13.

In onderstaande tabel is dit voor tienjarige perioden nagegaan.

Gemiddelde geboorte- en vestigingsoverschot en totale bevolkingstoename per 1000 inwoners ³²⁾. LIII

Tijdvak	Mijdrecht			Vinkeveen			Wilnis		
	Geb. overschot	Vest. overschot	Totale bev. toename	Geb. overschot	Vest. overschot	Totale bev. toename	Geb. overschot	Vest. overschot	Totale bev. toename
1860-1869	+ 6.5	+ 9.5	+16.0	+ 9.5	+ 0.9	+10.4	+10.9	+ 4.3	+15.2
1870-1879	+19.0	+ 8.9	+27.9	+13.4	+ 8.9	+22.3	+10.5	+ 0.5	+11.0
1880-1889	+18.8	-12.4	+ 6.4	+18.3	+ 2.5	+20.8	+14.8	-13.0	+ 1.8
1890-1899	+15.0	-22.0	- 7.0	+14.8	-13.5	+ 1.3	+13.2	-21.1	- 7.9
1900-1909	+17.1	-10.0	+ 7.1	+15.9	-10.8	+ 5.1	+14.6	-14.9	- 0.3
1910-1919	+17.6	- 6.4	+11.2	+18.0	- 7.6	+10.4	+18.8	- 1.9	+16.9
1920-1929	+20.2	-14.2	+ 6.0	+21.0	-17.1	+ 3.9	+19.8	-18.9	+ 0.9
1930-1935	+15.7	-10.1	+ 5.6	+17.6	-15.1	+ 2.5	+19.8	-22.5	- 2.7

In perioden met een belangrijk vertrekoverschot, zooals tusschen 1890—1899 te Mijdrecht en Wilnis, en tusschen 1930—1935 te Wilnis, is het geboorteoverschot niet voldoende om een achteruitgang van de absolute bevolkingsgrootte te voorkomen. Wilnis, van ons gebied het meest agrarisch van structuur, heeft sedert 1880 een zeer geringe bevolkingstoename.

In het voorafgaande is hoofdzakelijk gewezen op het vestigingsoverschot in verband met het bevolkingsaccres; de grootte van vestiging en vertrek zijn buiten beschouwing gelaten.

Uit figuur 12 blijkt, dat de lijnen van vestiging en vertrek voortdurend parallel loopen; in jaren met een belangrijke vestiging steeg ook het vertrek. Tevens blijkt uit de grafiek, dat de mobiliteit van de bevolking toegenomen is. Stellen we het tijdvak 1880—1889 tegenover 1920—1929 (zie statistiek LIV).

In vergelijking met Amsterdam treft ons de grootte van de beweeglijkheid van de bevolking. Zoowel vestiging als vertrek zijn hier gemiddeld groter dan in deze stad. Dit verschijnsel is niet alleen een gevolg van het afvloeien van de plattelandsbevolking naar de steden, zooals bij een agrarische streek als expulsiegebied doorgaans voorkomt, maar daarnaast is de migratie, die tot het platteland zelf beperkt blijft even belangrijk, zooals we hieronder zullen bespreken.

³²⁾ Percentages berekend naar de statistiek van den loop der bevolking.

Gemeente	Vestiging		Vertrek	
	1880-'89	1920-'29	1880-'89	1920-'29
Mijdrecht	67.0	76.7	79.4	90.9
Vinkeveen	58.2	50.0	64.4	67.1
Wilnis	44.9	86.1	57.9	87.0
Amsterdam	51.2	46.0	64.6	45.0

De toeneming van vestiging en vertrek in de laatste jaren is gedeeltelijk uit de opkomst van kleinere industrieën in ons gebied te verklaren. De industriele groep, die zich hier vormde, is wel klein, maar zeer beweeglijk en daardoor kunnen de vestigings- en vertrekspercentages in verband met de betrekkelijk geringe bevolkingsgrootte der Ronde Venen hoge waarden bereiken. In Mijdrecht woont bovendien vrij veel spoorwegpersoneel — in 1930 45 gezinnen ³³⁾ — dat herhaaldelijk van standplaats wisselt.

Herkomst der kolonisten.

In dit verband is het van belang na te gaan de herkomst der immigranten, die in den tijd van de kolonisatie de Ronde Venen binnentrokken.

Want het valt op, dat de occupatie der droogmakerijen bijna geheel door immigranten geschied is. Toen de vervening en droogmaking voltooid waren, werden de nieuwe gronden niet allereerst door de verveners geoccupeerd, hoewel juist deze grootendeels hun werkgelegenheid verloren. Deze verveners waren niet bij machte tot het landbouwbedrijf over te gaan. Daarvoor misten zij doorgaans de kennis, te meer daar hier betrekkelijk groote bedrijven in exploitatie gebracht moesten worden.

Een dergelijk verschijnsel doet zich thans in den Kop van Overijsel voor, waar de autochtone bevolking door de herontginning van het woongebied wèl het eigen bedrijfje verloren ziet gaan, maar niet in staat is de nieuw-gevormde groote bedrijven, waarvan de exploitatie geheel verschilt met de hier bekende wijze van bedrijfsvoering, te bezetten.

Uit welke streken kwamen nu de kolonisten, op wie de jonge

³³⁾ Uitkomst van de volkstelling 1930.

droogmakerijen van ons gebied zoo'n aantrekkingskracht uitoefenden?

Met behulp van de oude bevolkingsregisters is dit allereerst nagegaan voor de kolonisten, die zich tusschen 1850 en 1885 gevestigd hebben in de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij resp. in 1852, 1856 en 1864 gereed gekomen. Groot-Mijdrecht werd in 1880 als „voltooid” opgeleverd, maar was reeds eenige jaren eerder bewoond. Daarom is de herkomst van de immigranten dezer droogmakerij gedurende het tijdvak 1870—1890 onderzocht (zie statist. LV en fig. 14).

Herkomst van de geïmmigreerde gezinnen in de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij en Groot-Mijdrecht. LV

Gezinnen van:	1. Omliggende plaatsen	2. Overig Holland en Utrecht beh. 5 en 4	3. Haarlemmermeer	4. West-Friesland	Zeeland	Overig gedeelte van Nederland	TOTAAL
A. Eerste en Tweede Bedijking							
Landbouwers	33	18	1	9	—	—	61
Landarbeiders	13	5	—	2	—	—	20
Overigen	5	4	—	—	—	—	9
Totaal	51	27	1	11	—	—	90
B. Derde Bedijking							
Landbouwers	10	7	3	7	—	1	28
Landarbeiders	16	7	14	16	—	2	55
Overigen	—	1	—	4	—	—	5
Totaal	26	15	17	27	—	3	88
C. Groot Mijdrecht							
Landbouwers	27	12	2	12	—	2	55
Landarbeiders	85	21	4	11	8	5	134
Overigen	13	11	—	2	—	1	27
Totaal	125	44	6	25	8	8	216
TOTAAL A. B en C	202	86	24	63	8	11	394

Deze tabel toont zeer duidelijk aan, dat de drooggemaakte plassen overwegend aantrekkingskracht op de naaste omgeving geoefend hebben. Van de 394 gezinnen kwamen er slechts 18 niet uit Holland of Utrecht, dit is 4.5 % van het totaal. Deze immigranten waren in hoofdzaak afkomstig van de omliggende gemeenten der Ronde Venen, waartoe alleen plaatsen niet verder dan 15 km van

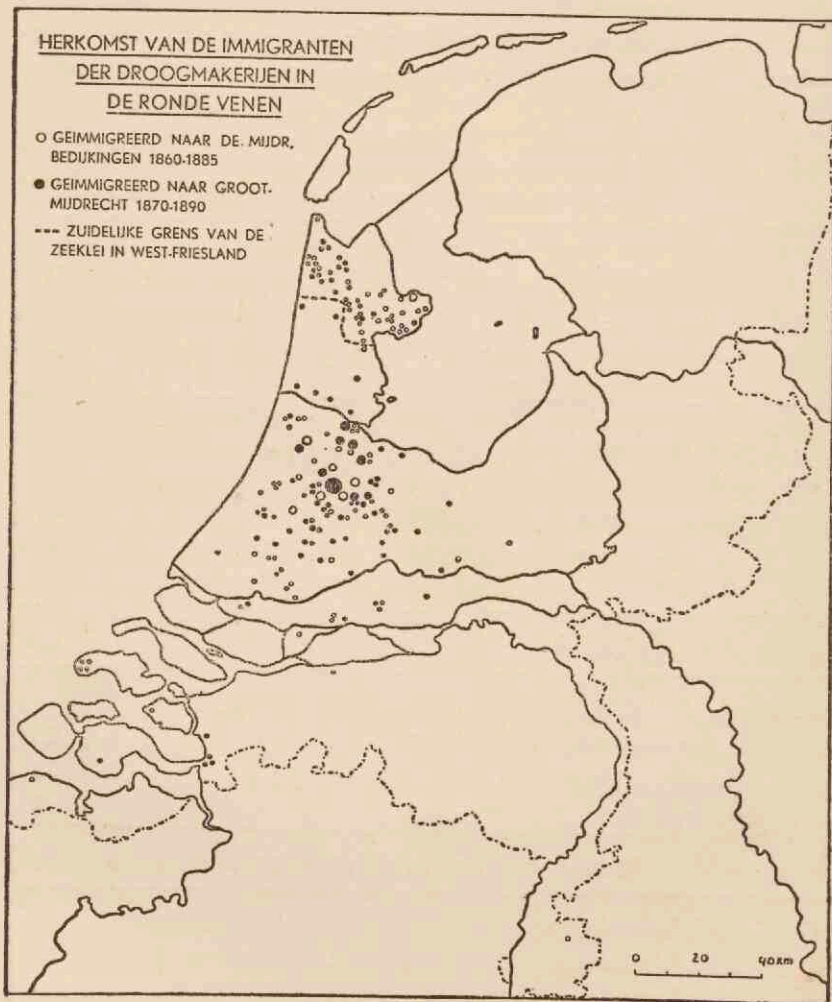

Fig. 14.

Aanteekening: De open cirkels en volle zwarte stippen geven uitsluitend aan, dat uit de daarmee aangegeven gemeenten immigranten naar de beide gebieden der Ronde Venen in de aangegeven perioden vertrokken zijn. De kaart liet niet toe de aantallen duidelijk aan te geven.

ons gebied verwijderd gerekend zijn. Uit deze naaste omgeving kwamen 60.4 % van het totaal aantal kolonisten! Ook het gebied vermeld in kolom 2 van de statistiek op blz. 177 — het overige gedeelte van Holland en Utrecht behalve de Haarlemmermeer en West-Friesland — liggen meerendeels op niet te grooten afstand. De 12 landbouwersgezinnen, in kolom 2 onder C. genoemd, die zich in Groot-Mijdrecht vestigden, kwamen uit Moercapele, IJsselmonde, Giessen-Nieuwkerk, Reeuwijk, Haastrecht, Linschoten, Bodegraven, Jutfaas, Weesp, Buiksloot, Amsterdam en Zaandam.

In tegenstelling met de Haarlemmermeer was deze immigratie dus een „korte afstand” immigratie. De kolonisten van de Haarlemmermeer waren uit bijna alle deelen van ons land afkomstig ³⁴⁾. Het meerendeel kwam van de jonge zeekelegebieden: Noord-Friesland, Noord-Groningen, Zeeland en Noordwest-Brabant. Daar de Haarlemmermeer met zijn zwaren bodem — oude zeelei — zich tot een zuiver landbouwgebied ontwikkelde, oefende deze droogmakerij een groote aantrekkingskracht uit op de akkerbouwers van de jonge zeekelegebieden. De bodem van de droogmakerijen in de Ronde Venen is daarentegen van een lichtere structuur; hij bestaat voor een belangrijk gedeelte uit laagveen of uit zeelei met een laagveenbedekking. Dientengevolge ontstond hier meer veeteelt dan landbouw en kwamen ook de Ronde Venen in aanmerking als kolonisatiegebied voor de veeteelers uit de omliggende laagveen- en rivierkleistreken.

De kolonisten waren overwegend van het platteland afkomstig. Slechts 16 gezinnen kwamen uit een stad n.l.

3 van de 144 landbouwersgezinnen
9 van de 209 landarbeidersgezinnen
4 van de 41 overige gezinnen.

Bezien wij het kaartje op blz. 178 nader, dan valt allereerst op de herkomst van vele immigranten uit West-Friesland, terwijl het overige gedeelte van Noord-Holland ten Noorden van het Y voor de emigratie naar de Ronde Venen geen beteekenis heeft. De grens tusschen deze twee deelen van Noord-Holland valt samen met de grens van laagveen en zeelei. Het aantal kolonisten uit dit gebied was vrij groot. West-Friesland leverde aan de Eerste en Tweede Bedijking 15.7 %, aan de Derde Bedijking 30 % en aan Groot-Mijdrecht 11.5 % van het totaal aantal immigrantengezinnen voor

³⁴⁾ Ter Veen, blz. 14.

elk van deze droogmakerijen. Vooral de Derde Bedijking was bij deze „Noord-Hollanders” zooals men deze hier noemt, bijzonder in trek. Deze emigratie hangt samen met de ontwikkeling van den West-Frieschen groven tuinbouw op de zandige zeeklei³⁵⁾. De landerijen stegen daardoor aanzienlijk in waarde. Vele West-Friezen wilden daarvan profiteeren, verkochten hun land en gingen hun fortuin elders zoeken. Hun voorspoed in ons gebied was aanvankelijk niet groot, zooals reeds in een ander hoofdstuk is besproken.

Een tweede verschijnsel dat de aandacht trekt, is de emigratie uit de Haarlemmermeer naar de Derde Bedijking; 19.2 % van het totaal aantal immigranten dezer droogmakerij was uit de Haarlemmermeer afkomstig. In hoofdzaak trokken landarbeiders — 14 van de 17 gezinnen — hierheen. Toen de Haarlemmermeer in 1852 droogviel en eenige jaren daarna de ontginningswerkzaamheden achter den rug waren, volgde spoedig de droogmaking van de tegenwoordige Derde Bedijking, slechts op een afstand van 15 km van de Haarlemmermeer gelegen. Vandaar dat de „polderjongens” hier een nieuw arbeidersterrein zochten.

Na de totstandkoming van de Derde Bedijking verplaatsten zij zich, evenals vóór hen de verveners, in oostelijke richting om bij de drooglegging en cultiveering van de tegenwoordige droogmakerij Groot-Mijdrecht behulpzaam te zijn. Van de 134 landarbeidersgezinnen, die zich in dit laatste gebied vestigden, kwamen er 43 uit de gemeente Mijdrecht; van de 82 andere gezinnen slechts 11. Slechts 4 hoofden van deze gezinnen uit Mijdrecht afkomstig, waren in deze gemeente geboren, daarentegen 18 in West-Friesland en 6 in Zeeland. Behalve landarbeiders uit de Haarlemmermeer zijn eveneens West-Friezen van de Derde Bedijking naar Groot-Mijdrecht doorgetrokken. Ook merken we voor het eerst Zeeuwen in ons gebied op. Behalve genoemde 6 Zeeuwsche gezinnen, die vanuit Mijdrecht binnenkwamen, emigreerden 8 families rechtstreeks uit Zeeland — allen landarbeiders. Zeeuwsche boeren vestigden zich niet in de droogmakerijen.

Het grootste gedeelte der kolonisten was in de kracht van hun leven toen zij hierheen trokken. De volgende tabel geeft den leeftijd der naar Groot-Mijdrecht geïmmigreerde gezinshoofden weer:

³⁵⁾ Zie L. Bouma, Bodemgebruik en bevolkingsgroei in West-Friesland. T.E.G. 1930, blz. 12.

leeftijd	aantal		
	boeren	arbeiders	overigen
21—25 j.	2	10	4
26—30 j.	5	31	7
31—35 j.	14	24	6
36—40 j.	16	28	3
41—45 j.	4	21	3
46—50 j.	3	10	—
51—55 j.	4	6	3
56—60 j.	5	3	—
60 j. en ouder	2	1	1
totaal	55	134	27

Men zou verwachten, dat de boeren op jeugdiger leeftijd gemigreerd zouden zijn en wel op een leeftijd tusschen 21 en 25 j. of 26 en 30 j., namelijk bij het sluiten van hun huwelijk en het verkrijgen van een eigen boerderij. De meeste boeren zijn echter de 30 jaren reeds gepasseerd; er zijn er zelfs tamelijk veel boven de 50 jaren. Bij de arbeiders valt het groot aantal immigranten boven de 30 jaar eveneens op, hoewel er bij hen meer jongeren zijn dan bij de boeren.

De meesten hebben reeds in een ander gebied — sommigen zelfs in meerdere streken — een bestaan gehad. Zooals hierboven reeds is opgemerkt kwamen verschillende immigranten — niet alleen arbeiders en polderjongens, maar ook boeren — uit vroeger gereed gekomen droogmakerijen.

Bijna alle immigranten waren gehuwd. De meesten hadden méér dan één kind, het huwelijk was dus niet vlak voor hun komst gesloten. Dit bevestigt, dat de kolonisatie geschied is door personen, die reeds een positie in de maatschappij bereikt hadden (zie statistiek LVII).

Bij het bezien dezer tabel moet men bedenken, dat hier het aantal kinderen op het tijdstip van vestiging in ons gebied weergegeven is. Kinderen, die reeds voor dien tijd het ouderlijk huis verlaten hadden, zijn dus niet meer vermeld.

Aantal ongehuwde gezinshoofden en aantal kinderen per gezin in
Groot-Mijdrecht. LVII

Burgerlijke staat	boeren	arbeiders	overigen
ongehuwd	3	8	5
gehuwd, geen kinderen	8	24	9
1 kind	6	20	4
2 kinderen	14	17	4
3 ..	1	20	1
4 ..	5	21	4
5 ..	6	11	—
6 ..	7	9	—
7 of meer kinderen	5	4	
totaal	55	134	27

De gezinnen der gehuwde immigranten waren groot, in aanmerking genomen, dat de meeste kolonisten nog in den bloei van hun leven waren.

Bij de boeren trof men gemiddeld 3.1, bij de arbeiders 2.5 kind per gezin aan.

Het kolonisatiekarakter van de Ronde Venen in de vorige eeuw kwam eveneens uit in de beweeglijkheid der bevolking, waarop reeds op blz. 176 gewezen is; dit blijkt tevens uit het zooeven meegedeelde trekken van de ééne droogmakerij naar de andere.

Met behulp der bevolkingsregisters is in de statistiek LVIII het aantal geïmmigreerde en geëmigreerde gezinnen voor de drie Bedijkingen gedurende de periode 1850—1885 en voor Groot-Mijdrecht gedurende de periode 1870—1890 weergegeven; voorts is het gemiddeld aantal jaren, dat de immigrant in de droogmakerij verbleef, — voor iedere immigrant is dit afzonderlijk nagegaan — vermeld.

Het aantal „blijvers” is wel zeer gering; in deze drie gebieden resp. 35.4, 25 en 48 % van het totaal aantal, dat zich in elke droogmakerij vestigde.

Tusschen 1870 en 1884 trokken 38 landbouwers Groot-Mijdrecht binnen; in 1890 waren er nog slechts 15 over. Zelfs boeren, die toch een bedrijf hadden gepacht of gekocht, bleven kort. Van de 26 boeren, die Groot-Mijdrecht weer verlieten, hadden drie het niet

Gebied	aantal geïmmigreerde gezinnen	aantal geëmigreerde gezinnen	gemiddelde duur van het verblijf
Eerste en Tweede Bedijking			
landbouwers	61	40	8 jaar
landarbeiders	20	14	4 jaar
overigen	9	4	7 jaar 6 mnd.
Derde Bedijking			
landbouwers	28	19	7 jaar 3 mnd.
landarbeiders	55	45	4 jaar 2 mnd.
overigen	5	2	resp. 2 en 10 jaar
Groot Mijdrecht			
landbouwers	55	26	4 jaar 4 mnd.
landarbeiders	134	91	3 jaar 7 mnd.
overigen	27	10	3 jaar

eens één jaar volgehouden; van de overigen bleven er twee één jaar, 5 twee jaar, 6 drie jaar, 2 vier jaar, 1 vijf jaar, 1 zes jaar, 3 acht jaar, 1 negen jaar, 1 tien jaar en 1 zeventien jaar.

De Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij hielden de landbouwers gemiddeld langer vast. Dit verwondert niet, als men bedenkt, hoeveel slechter de toestanden in Groot-Mijdrecht waren in vergelijking met deze droogmakerijen. Bij de landarbeiders was het wegtrekken het sterkst; slechts 28 % bleef. Dit was te verwachten, want tot deze landarbeiders zijn ook de polderjongens gerekend, die grootendeels na de voltooiing van een droogmakerij weer elders werk zochten. Slechts een enkele bleef als landarbeider achter.

Van 134 dezer migranten was het mogelijk na te gaan, waarheen zij vertrokken. Van hen gingen 24 naar hun plaats van herkomst terug; van de overigen waren er verschillende, die wel niet naar hun vorige woonplaats maar toch naar dezelfde streek terugkeerden. 74 gingen naar één der omliggende plaatsen der Ronde Venen (niet meer dan 15 km ervan verwijderd),

geen naar de Haarlemmermeer,

11 naar West-Friesland,

- 14 naar het overig gedeelte van Holland en Utrecht (behalve de steden),
- 4 naar Zeeland,
- 23 naar de stad,
- 7 naar het overig gedeelte van Nederland,
- 1 naar Noord-Amerika.

Bij de immigratie was de stad van weinig beteekenis; deze oefende echter op den emigrant een grootere aantrekkingskracht uit. Vooral in het nabijgelegen Amsterdam zocht de emigrant, voor wien de strijd om het bestaan in de droogmakerijen te zwaar geweest was, nieuwe bestaansmogelijkheden.

De naaste omgeving der Ronde Venen nam vele wegtrekkenden op. Ook deze emigratie was dus voor een belangrijk gedeelte een korte-afstandsmigratie.

Ook thans is de migratie in ons gebied nog aanzienlijk, waarop reeds hierboven de aandacht is gevestigd.

Dit blijkt uit de geboorteplaatsen der inwoners van de Ronde Venen. Met behulp van de uitkomsten der laatstgehouden volkstelling is dit voor de inwoners boven 25 jaar van enkele buurtschappen van Mijdrecht en Vinkeveen nagegaan. Gekozen zijn weer de buurtschappen Demmerik, Donkereind en Bosch, een gedeelte van het onverveende land onder de gemeente Vinkeveen, voorts den Hoef en Kromme Mijdrecht, aan het water de Kromme Mijdrecht gelegen, en de drie Bedijkingen der Mijdrechtsche droogmakerij, allen tot de gemeente Mijdrecht behoorend. Personen beneden 25 jaar zijn bij dit onderzoek uitgeschakeld, om het percentage ter plaatse geboren niet onevenredig te verhoogen (zie statistiek LIX).

Deze statistiek toont ons het volgende:

1. Het aantal ter plaatse geboren is niet groot. Van het totaal aantal genoemde personen is 55.5 % buiten de tegenwoordige woonplaats en 44.8 % buiten de Ronde Venen geboren. De migratie is in ons gebied dus aanzienlijk.
2. De arbeiders komen meer van andere gemeenten dan de landbouwers; resp. 62.8 en 50.8 % van het totaal van iedere groep.
3. De landbouwers van het „nieuwe land” — de Mijdrechtsche droogmakerijen — zijn meer dan de landbouwers van het „oude land” — de overige buurtschappen — van buiten afkomstig; resp. 59.3 en 41.2 % van het totaal van elke groep is in een andere gemeente geboren.

Geboorteplaats van mannen en vrouwen van 25 jaar en ouder		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		In de eigen gemeente	In een andere gemeente der Ronde Venen	In een gem. niet verder dan 15 K.M. van de R.V. verwijderd	In de Haar- lemmermeer	In West- Friesland	Elders in Noord- en Zuid-Holl. en Utrecht	In een groote stad	In Drente	Elders in Nederland	TOTAAL
Landbouwers a. Demmerik, Donkereind, Bosch	m.	41	1	10	—	—	—	—	—	—	52
	v.	15	6	18	—	—	2	—	—	—	41
	t.	56	7	28	—	—	2	—	—	—	93
b. den Hoef, Kromme Mij- drecht.	m.	22	5	6	1	—	2	—	—	—	36
	v.	19	5	9	2	—	—	1	—	—	36
	t.	41	10	15	3	—	2	1	—	—	72
c. Mijdrecht- sche droog- makerij	m.	51	18	28	1	—	9	1	—	—	108
	v.	24	6	37	2	—	4	3	—	—	76
	t.	75	24	65	3	—	13	4	—	—	184
Tuinders a. Demmerik, Donkereind, Bosch	m.	11	—	4	—	—	—	—	—	—	15
	v.	5	1	5	—	—	1	—	—	—	12
	t.	16	1	9	—	—	1	—	—	—	27
b. den Hoef, Kromme Mij- drecht	m.	1	—	7	1	—	—	—	—	—	9
	v.	2	—	4	—	—	1	—	—	—	7
	t.	3	—	11	1	—	1	—	—	—	16
Arbeiders a. Demmerik, Donkereind, Bosch.	m.	21	5	11	—	—	1	1	—	—	39
	v.	15	6	17	—	1	3	3	—	—	45
	t.	36	11	28	—	1	4	4	—	—	84
b. den Hoef, Kromme Mij- drecht.	m.	34	6	20	—	—	2	4	1	3	70
	v.	26	9	25	2	—	2	4	—	2	70
	t.	60	15	45	2	—	4	8	1	5	140
c. Mijdrecht- sche droog- makerij	m.	10	8	6	—	1	3	4	7	2	41
	v.	6	5	7	1	1	2	2	6	7	37
	t.	16	13	13	1	2	5	6	13	9	78
Overigen a. Demmerik, Donkereind, Bosch.	m.	25	—	6	—	1	2	1	—	—	35
	v.	19	3	9	—	2	3	2	—	2	40
	t.	44	3	15	—	3	5	3	—	2	75
b. den Hoef Kromme Mij- drecht	m.	24	3	16	—	—	1	2	—	4	55
	v.	24	6	18	1	2	4	—	—	—	50
	t.	48	9	34	1	2	5	2	—	4	105
c. Mijdrecht- sche droog- makerij	m.	4	1	4	—	—	2	2	—	—	13
	v.	2	2	2	1	—	4	1	—	—	12
	t.	6	3	6	1	—	6	3	—	—	25
Totaal-generaal		401	96	269	12	8	48	31	14	20	899

De Bedijkingen hebben dus hun kolonisatiekarakter nog niet geheel verloren.

4. Er vestigen zich veel meer vrouwen dan mannen vanuit een andere gemeente in ons gebied; resp. 63.6 % en 47.9 % van ieders totaal.
5. Het verschil tusschen de percentages mannen en vrouwen, die bij de landbouwersgroep van buiten de gemeente komen — 41.8 % en 63.9 % —, is grooter dan bij de arbeiders, waar deze percentages resp. 56.7 en 69.1 % bedragen.
Bij een huwelijk komt het veel voor, dat de man, boerenzoon, op het ouderlijk bedrijf gaat wonen en dus in zijn geboorteplaats blijft, terwijl zijn vrouw zich hier uit een andere gemeente komt vestigen.
6. De immigratie uit verafgelegen streken is van geen beteekenis. Slechts 34 personen — dit is 6.8 % van het totaal aantal immigranten — zijn geboren buiten de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht.
7. Landbouwers komen zelfs in het geheel niet van buiten deze provincies; arbeiders daarentegen het meest.
8. Van de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht levert de naaste omgeving der Ronde Venen het meerendeel der immigranten. Van het totaal aantal buiten de gemeente geboren is 75.7 % uit de onmiddellijke omgeving afkomstig. We mogen hier dus van een „korte afstand” immigratie spreken ³⁶⁾.
9. Daar de physische structuur van de Ronde Venen met die van de omgeving overeenkomt, zijn de immigranten van alle richtingen gekomen. Het emigratiegebied reikt echter verder naar het westen en het zuiden dan naar het oosten; waar de zandgronden in Utrecht beginnen, eindigt het emigratiegebied.
10. De trek van het platteland van personen in een stad geboren is gering; slechts 6.2 % van het totaal aantal immigranten is in de stad geboren. De vestiging in ons gebied vindt dus hoofdzakelijk van uit het platteland plaats.
11. Het aantal personen in West-Friesland geboren is slechts klein. Dit zijn oudere personen; in 1930 waren twee personen resp. 51 en 54 jaar oud, de overigen waren den zestigjarigen leeftijd reeds gepasseerd. Deze West-Friezen zijn dus waarschijnlijk in

³⁶⁾ De Vooyo, De trek, blz. 139.

hun jeugd tijdens de kolonisatieperiode met hun ouders ons gebied binnengetrokken. Sindsdien is de trek van West-Friesland hierheen opgehouden.

Het omgekeerde heeft zelfs plaats gevonden: de West-Friezen hebben ons gebied verlaten. Van de 63 West-Friesche gezinnen, die zich tusschen 1850—1885 in de Mijdrechtsche droogmakerij en tusschen 1870—1890 in Groot-Mijdrecht gevestigd hebben, waren er in de jaren 1885 en 1890 in totaal slechts 22 over. Ook ná deze jaren heeft dit proces zich voortgezet.

12. De Drenten zijn allen arbeiders; zij zijn hoofdzakelijk naar de droogmakerijen getrokken. Voor den Drentschen zandboer had ons gebied geen aantrekkingskracht. De helft dezer immigranten komt uit één gemeente, Havelte. Is eenmaal een enkele naar een bepaald gebied geëmigreerd, dan komen uit dezelfde gemeente vaak meerderen.

Bezien we de verhouding tusschen het aantal mannen en vrouwen, dat aanwezig is, zie fig. 15, 16 en 17, dan valt het overwicht der mannen op. Dit verschijnsel komt algemeen in de agrarische gebieden van ons land voor.

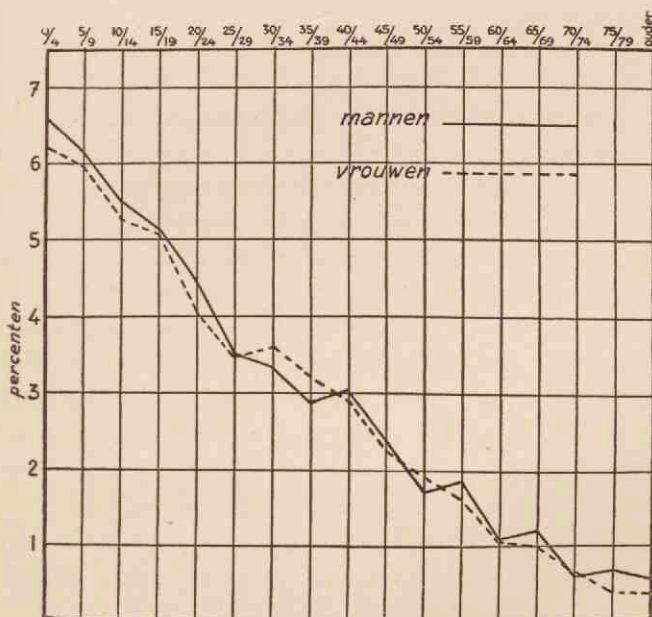

Fig. 15. Leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in MIJDRECHT, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

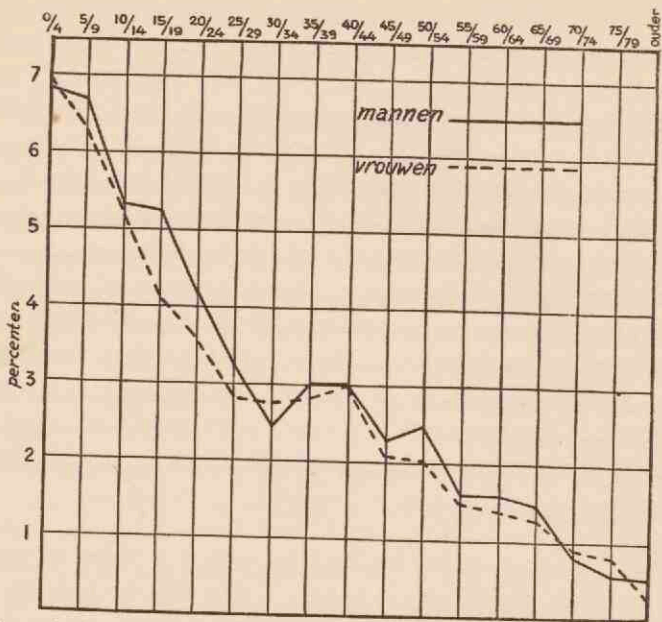

Fig. 16. Leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in VINKEVEEN, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

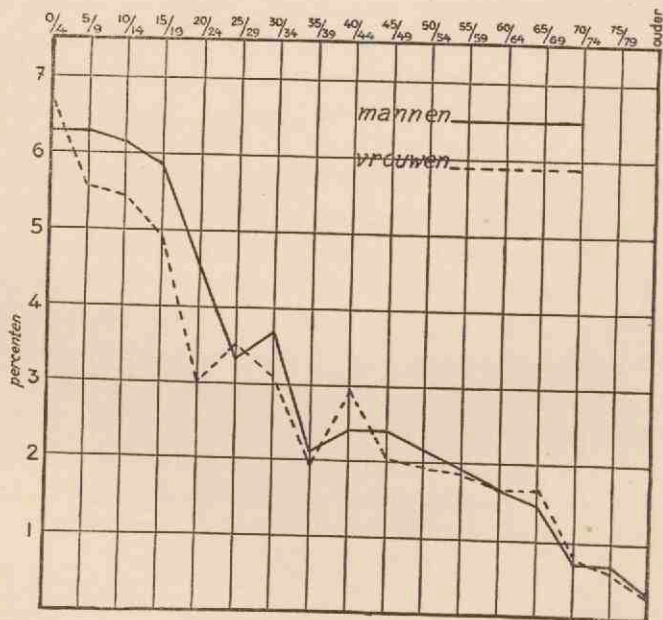

Fig. 17. Leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in WILNIS, in percenten der totale bevolking (31 Dec. 1930).

L. J. Sparnaay komt tot de conclusie: „in alle groepen van landbouwgemeenten worden meer mannen dan vrouwen gevonden”³⁷⁾.

Vooraf in de leeftijdsklassen 15—29 jaar is in de Ronde Venen het aantal mannen groot. We bemerken hier de gevolgen van de te geringe capaciteit van ons gebied, en wel speciaal voor de vrouwen; een verschijnsel waarop reeds eerder gewezen is. Meer dan de mannen verlaten de vrouwen het platteland en trekken naar de steden, waar zij o.m. als dienstbode een bestaan vinden. Bij haar huwelijk keeren deze veelal naar de geboorteplaats terug, vandaar dat bij de hoogere leeftijdsklassen het mannenoverschot mindert.

Hoe meer het kaasmaken op de boerderij afneemt, des te minder arbeidsgelegenheid bestaat er voor de vrouw op het platteland.

„Langzaam aan wordt het meisje, de jonge vrouw uit het landbouwbedrijf gedrukt en moet zij wel een heenkomen zoeken in de stad”³⁸⁾.

In ons land nam het aantal vrouwen per 100 personen in den landbouw werkzaam tusschen 1909 en 1930 van 18.2 tot 17.1 af, terwijl in andere bedrijfstakken de vrouwenarbeid aanzienlijk steeg. De Ronde Venen steken met een percentage van 19.8 in 1930, dank zij de kaasmakerij, nog gunstig bij dit landsgemiddelde af.

Toch is het aantal dienstboden op de kaasboerderij niet groot; zooveel mogelijk probeert de kaasboer het zonder vreemde hulp te stellen. In het N.W. weidegebied van Utrecht is slechts op 31 % van de kaasbedrijven een dienstbode aanwezig. Dit percentage zou dalen tot 14, indien men het kaasmaken op het bedrijf staakte. Per 10 kaasbedrijven was in 1937 het gemiddeld aantal dienstboden slechts 3³⁹⁾. De oorzaak schuilt hier ook in de verandering van de mentaliteit: het zware verantwoordelijke werk op de boerderij met zijn lange arbeidstijden, zijn Zondagsarbeid, staat velen niet meer aan.

Wat de verslaggever van de staatscommissie tot onderzoek van de ontwikkeling van jeugdige personen van 13—18 jaar in 1919 schreef, is nog steeds juist:

„Er zijn vele eenvoudige moeders te plattelande die voor haar dochter een dienst of andere betrekking in de stad begerlijk achten, omdat zulks niet alleen een materiele bevordering geeft, doch ook

³⁷⁾ Sparnaaj, De landbouwgemeenten, blz. 35.

³⁸⁾ L. v. Vuuren, De welvaartsbedreiging van onzen landbouw, blz. 11.

³⁹⁾ Schiere, blz. 12.

geestelijk verheft. In de stad leert men wat, ook al bezoekt men geen scholen; daar raakt men op hooger peil!" 40)

Speciaal bij de arbeidersklassen verlaat de dochter het ouderlijk huis om naar de stad te trekken, terwijl de zoons thuis blijven en in het dorp werk vinden. In 1930 waren in de meer genoemde buurtschappen der gemeenten Mijdrecht en Vinkeveen in de arbeidersgezinnen 54 ongehuwde dochters tegen 97 ongehuwde zoons boven de 15 jaar.

De bevolkingsconcentraties.

Na hetgeen bij de beschrijving van het landschap en voorts bij

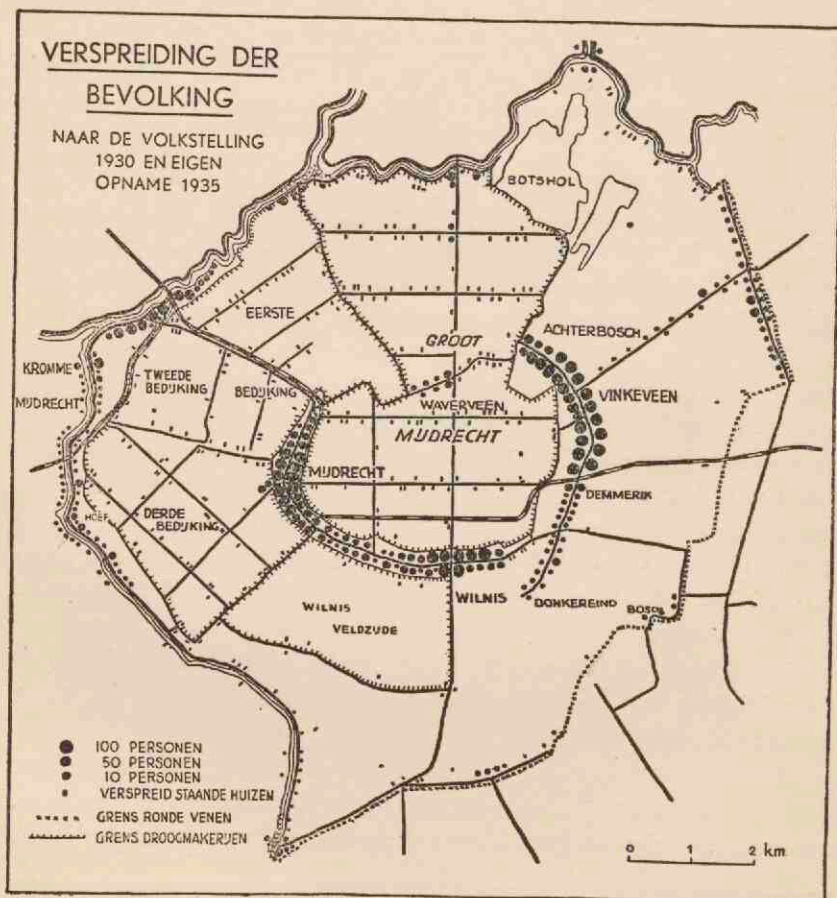

Fig. 18.

40) blz. 13.

de ontwikkelingsgeschiedenis van ons gebied meegedeeld is, behoeft de verspreiding der bevolking nog slechts een korte bespreking.

Figuur 18 laat duidelijk uitkomen, dat verreweg het grootste deel der bevolking geconcentreerd is in de dorpen Mijdrecht, Wilnis, Vinkeveen en Waverveen; samen zijn deze aanééngegroeid tot één streekdorp. Bebouwde zijwegen en zijstraten komen, behoudens een enkele uitzondering, in deze streken niet voor. Al de huizen staan langs den cirkelvormigen weg, die de dorpen verbindt (foto's 15 en 16). Deze weg ligt iets hooger dan het omliggende land, zoodat weinig kunstmatige ophooping noodig was, toen men met de bebouwing begon. Het dorp kreeg hierdoor een lange uitgestrekte vorm ⁴¹⁾. Buiten deze bevolkingsconcentratie bevinden zich langs de randen van ons gebied een aantal kleinere woonkernen, zooals de buurtschappen Kromme Mijdrecht (foto 14), den Hoef, Oudendam, de Geer en Groenlandsche Kade.

Laat men de kleinere gedeelten der gemeenten Mijdrecht en Wilnis, die buiten de Ronde Venen liggen, buiten beschouwing, dan is de verspreiding van de bevolking over ons gebied: ⁴²⁾ LX

Gebiedsdeelen	Mijdrecht		Vinkeveen		Wilnis	
	totaal	in percenten	totaal	in percenten	totaal	in percenten
In de eigenlijke dorpen, dus op den binnenring	1736	40.8	2808	64.2	1676	76.3
In de woonkernen aan den rand van de Ronde Venen	⁴³⁾ 1738	40.9	628	14.4	421	19.1
Verspreid	811	18.3	919	21.4	300	14.6

In het gebied buiten de woonkernen komt duidelijk het verschil uit tusschen het oude en het nieuwe land, het onverveende deel en de droogmakerijen. Het eerste is bijkans geheel van de bewoning ont-

⁴¹⁾ Beekman, De strijd om het bestaan, blz. 145.

⁴²⁾ Uitkomsten van de volkstelling 1930.

⁴³⁾ In Mijdrecht is de bevolking van de woonkernen aan den rand der Ronde Venen in vergelijking met de beide andere dorpen, bijzonder groot. Het dorp Uithoorn, aan de westzijde van de Amstel gelegen, heeft zich namelijk op Mijdrechtsh grondgebied uitgebreid. De hier gelegen buurtschappen Amstelkade, Amstelhoek en Mennonietenbuurt, die in 1930 936 inwoners telden, zijn een voortzetting van de woonkern Uithoorn.

bloot, alleen langs de zuwen staat een enkel huis; het laatste telt langs de vele wegen, die de droogmakerijen doorsnijden, talrijke behuizingen. Men treft hier in hoofdzaak boerderijen aan, naast een enkele arbeiderswoning. Dit geheele gebied is zuiver agrarisch.

In de drie dorpen en de zoeven genoemde buurtschappen woont naast de arbeidersbevolking de verzorgende groep, terwijl hier tevens enkele klein-industrieën zetelen.

Godsdienstige structuur der bevolking.

De wijzigingen, die zich in het productieproces voltrokken, oefenden hun invloed uit op de godsdienstige structuur der bevolking. De samenstelling der bevolking werd anders, kolonisten kwamen en vooral in later tijd trokken velen weg, voor wie op het platteland geen plaats was. Tevens vonden andere ideeën ingang, daar de veranderingen in het productieproces het contact met andere gebieden, vooral met de stad, verlevendigden en de afgeslotenheid van ons gebied minder werd.

In het geheele gebied der Ronde Venen neemt het Rooms-Katholicisme een overwegende plaats in. Hun aantal is vooral in het oostelijk gedeelte groot.

Aantal leden der verschillende kerkgenootschappen in percenten ⁴⁴⁾.
LXI

	Mijdrecht				Vinkeveen				Wilnis			
	1849	1869	1889	1930	1849	1869	1889	1930	1849	1869	1889	1930
Ned. Hervormd Gereformeerd ⁴⁵⁾	47.4	46.5	35.1	35.6	31.7	32.4	35.2	33.8	42.4	46.1	34.8	34.3
Rooms-Kath.	1.3	2.4	20.6	19.6	0.6	1.4	3.8	8.1	1.2	2.8	17.3	20.4
Joodsch	48.3	48.6	42.4	39.9	67.0	66.1	60.6	56.3	55.7	52.0	47.3	43.9
Tot een ander kerkgenootschap behorend	2.5	2.4	1.3	0.2	—	—	—	—	—	—	—	—
Tot geen kerkgenootschap behorend	0.5	0.1	0.6	2.5	0.7	0.1	0.4	0.8	0.7	0.1	0.6	0.8
	—	—	—	2.8	—	—	—	1.0	—	—	—	0.6

⁴⁴⁾ Berekend naar de uitkomsten der volkstellingen.

⁴⁵⁾ Onder Gereformeerd zijn hier zoowel de leden der Geref. Kerk als der Chr. Geref. Kerk verstaan.

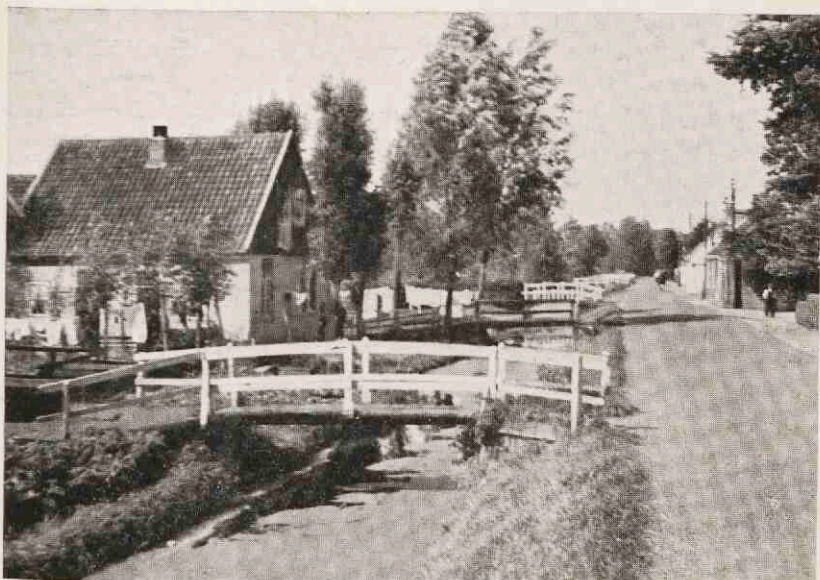

Foto 15. Smalle bruggetjes verbinden de huizen met den weg.

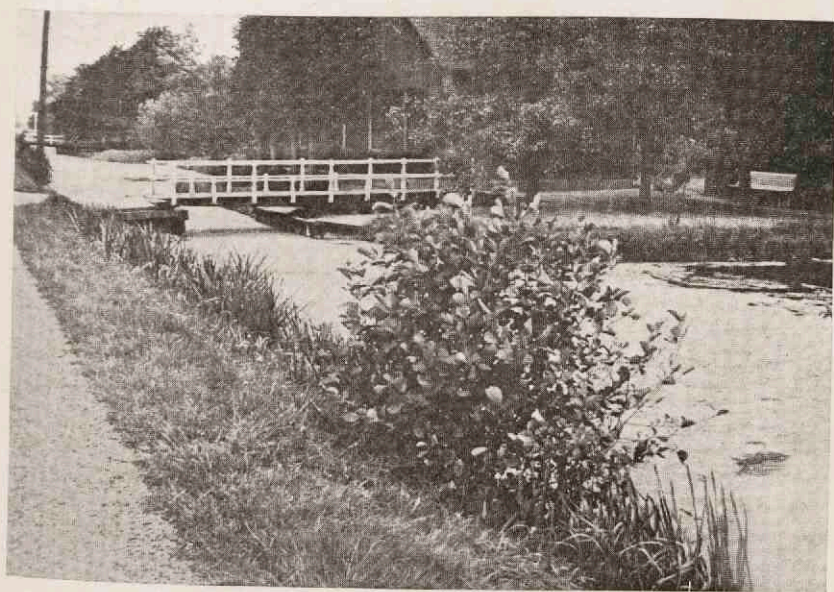

Foto 16. Donkereind.

Toen de Ronde Venen tijdens de kolonisatieperiode een toevloed van immigranten kreeg, daalde het percentage Roomsch-Katholieken.

Tusschen 1849 en 1869 beteekende de teruggang van het percentage Roomsch-Katholieken nog weinig. Dit geschiedde eerst in de volgende twintig jaren, tusschen 1869 en 1889. Na 1889 nam het percentage Roomsch-Katholieken wel iets af, maar niet zooveel als in het tijdvak 1869—1889, toen door het binnentrekken der kolonisten een wijziging in de samenstelling der bevolking ontstond. Zoo waren bijna alle „Noord-Hollanders”, uit West-Friesland, afkomstig, Nederlandsch-Hervormd.

Thans is de Mijdrechtsche droogmakerij nog het minst Roomsch-Katholiek (38.6 %); daarentegen is hun percentage in het „oude land” grooter: in Demmerik, Donkereind en Bosch 50.1, in Kromme Mijdrecht en den Hoef 45.6 ⁴⁶⁾.

De oude bevolkingskern der Ronde Venen is voor een belangrijk gedeelte Roomsch-Katholiek gebleven; de nieuw gekomenen versterkten het Protestantsche deel.

De tot-geen-kerkgenootschap-behoorenden treft men het meest in Mijdrecht aan. Deze gemeente is meer industrieel georiënteerd dan het overige gedeelte der Ronde Venen. Hier vestigden zich in verband met de industrie verschillende personen uit de stad afkomstig. Het contact met de stad Amsterdam is trouwens voor Mijdrecht grooter dan voor de beide andere gemeenten der Ronde Venen.

Beschouwen we tenslotte de godsdienstige structuur in verband met het beroep, dat men uitoefent, uitgedrukt in percenten van het totaal van elke economische groep afzonderlijk, voor de buurtschappen Demmerik, Donkereind, Bosch, Kromme Mijdrecht, den Hoef en de Mijdrechtsche droogmakerijen.

LXII

Beroepsgroep	R.K.	N.H.	Geref.	tot geen kerkgen. behoorend
landbouwers	39.3	39.3	21.4	—
tuinders	77.3	10.6	6.0	6.1
landarbeiders	48.0	36.3	15.7	—
overige arbeiders	53.5	27.2	15.8	3.5
„overigen”	45.2	33.5	15.7	5.6
totaal	46.4	33.9	17.4	2.3

⁴⁶⁾ Bron: volkstellingskaarten 1930.

Terwijl de Protestanten — met name de Gereformeerden — relatief veel landbouwers tellen, is dit bij de Roomsch-Katholieken niet het geval. Deze laatsten behooren daarentegen meer tot de arbeidersklasse; zoowel onder de landarbeiders als onder de „overige arbeiders” is hun aantal groot. Ook bij de tuinders domineert het Roomsch-Katholicisme.

Bij de laatste groep, de „overigen”, waartoe zoowel de verzorgende als de industriele groep gerekend is, neemt, zooals te verwachten valt, het aantal personen niet-bij-een-kerkgenootschap-behoorend een belangrijke plaats in. Dit is blijkens de statistiek óók bij de tuinders het geval, maar in verband met de geringe sterkte van deze geheele groep, mag aan dit cijfer niet te veel waarde toegekend worden.

In het algemeen heeft dus het Protestantsche deel der bevolking een betere maatschappelijke positie dan de Roomsch-Katholieken. Dit vindt hoofdzakelijk zijn verklaring in de omstandigheid, dat tijdens de kolonisatieperiode voornamelijk Protestantsche landbouwers de Ronde Venen binnentrokken, waardoor de Roomsch-Katholieke boeren relatief in aantal achteruit zijn gegaan.

LIJST VAN GERAADPLEEGDE WERKEN EN ARCHIEFSTUKKEN

- A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. Gorinchem, 1875.
- Archieven der Mijdrechtsche droogmakerijen.
- Archieven der gemeente Mijdrecht.
- Archieven der gemeente Vinkeveen en Waverveen.
- Archieven der gemeente Wilnis.
- Archieven van het grootwaterschap „De Ring der Ronde Venen”.
- Archieven van het grootwaterschap „De Ronde Venen”.
- A. A. Beekman, Nederland als polderland. Zutphen, 1932.
- A. A. Beekman, Polders en Droogmakerijen. Zutphen, 1909.
- A. A. Beekman, De strijd om het bestaan. Zutphen, 1887.
- B. K. van den Berg, Het laagveengebied van Friesland, diss. Utrecht. Enschede, 1933.
- De bevolking van het platte land der provincie Utrecht in 1632. Vermeulen's Tijdschrift 1847.
- H. Blink, Het veen en de veenindustrie in Nederland. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1917, blz. 12.
- D. van Blom, Het Nederlandsche boerenrecht. De Economist, November 1915.
- D. van Blom, Naar aanleiding van het scheuren van grasland. De Economist 1918, blz. 181.
- H. de Boer, Handleiding voor de kennis, waardeering en droogmaking van veenpolders. Amsterdam, 1880.
- C. Braak, Het klimaat van Nederland, no. 32, 33 B en 34 A. Mededeelingen en Verhandelingen van het Kon. Ned. Meteor. Inst. te de Bilt. 's-Gravenhage-Amsterdam 1929, 1930.
- G. Brom, Regesten van oorkonden betreffende het Sticht Utrecht. Utrecht 1908.
- J. G. Bijl, Het grondwater in Rijnland. Rotterdam 1930.
- J. G. Bijl, Het verband tusschen diepere ontwatering van landerijen en landprijzen. De Ingenieur 1926, blz. 91.
- P. A. Diepenhorst, Onze landbouw. Kampen 1933.
- Directie van den Arbeid, Gedwongen winkelpering in de venen. 's-Gravenhage 1913.
- Directie van den Landbouw, De Nederlandsche landbouw in het tijdvak 1813—1913. 's-Gravenhage 1913.
- J. J. Dodt van Flensburg, Informatie voor diegenen, die vans mijns genadigen heeren wegen van Utrecht ende den drie Staten van den lande gedeputeert zullen worden, in den Hage bij den Hoochgeboren Kaerle van Boergongien, ruerende van de Veenen. Van der Monde's Tijdschrift VI, blz. 272.
- Th. F. J. A. Dolk, Het veenrecht in de provincie Utrecht van 1592—1916. diss. Utrecht. Utrecht, 1916.
- F. H. C. Drieling, Verslag over den toestand der arbeidende klasse, vooral ten platten lande, in de provincie Utrecht, en over de middelen tot verbetering

- van hunne zedelijke en stoffelijke welvaart. Tijdschr. voor Staath. en Statist. VIII 1853. blz. 405.
- F. J. Faber, Geologie van Nederland. Amsterdam, 1926.
- Geheimschrijver van Staat en Kerke der Vereenigde Nederlanden. Deel I, stuk 1—7. Utrecht. Amsterdam 1759.
- Geschiedkundige Atlas van Nederland. S. Muller H.zn., De Kerkelijke indeeling omstreeks 1550. blz. 344. 's-Gravenhage 1921.
- Gids voor Vinkeveen en Waverveen. Maassluis 1933.
- Het grondgebruik in Nederland in 1910, 1921 en 1930, Versl. en Meded. v. d. Directie van Landbouw, 1912, no. 3; 1923, no. 2 en 1935, no. 3. 's-Gravenhage.
- K. Heeringa, Bijdrage tot de geschiedenis der ontginning van het Nedersticht. Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde, VIII, blz. 161.
- Jaarboek van het Centraal Bureau van de veilingen in Nederland, 1926—1937. 's-Gravenhage, 1927—1938.
- F. L. Kleijn, De Wilnisser droogmakerij. Jaarboekje van de vereeniging van directeurs van Hypotheekbanken. Amsterdam, 1928.
- J. G. Goudriaan, Praeadvies voor de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek over de vraag: Valt hier te lande, ook na verbetering der conjunctuur, een blijvend verhoogd peil der werkloosheid te verwachten? Met appendices door J. G. Stridiron. 1937, deel II.
- W. van der Kloot Meijburg, De economische ontwikkeling van een Zuid-Hollandsch dorp (Oudshoorn). 's-Gravenhage, 1920.
- S. Koenen, Inleiding tot de Landhuishoudkunde. Haarlem, 1924.
- W. van Konijnenburg, Het beheer onzer waterschappen uit economisch oogpunt beschouwd. diss. Leiden, 's-Gravenhage, 1929.
- J. Kuyper, Nederlands productieve kracht. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1891, blz. 413.
- Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders. Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw. Amsterdam, 1928.
- J. C. van der Loos, Geschiedenis van Amstelland voor 1300. Amsterdam 1907.
- F. Muller. De eerste stoommachines van ons land. De Ingenieur 1937, blz. W 103.
- S. Muller Fzn., Lijst van goederen en rechten, behoorende aan de Proosdij van St. Jan in de 15de eeuw. Versl. en Meded. der vereeniging tot uitgave van het Oud Vaderlandsche Recht, IV, blz. 239.
- S. Muller Fzn., Het landrecht der Proosdij van St Jan in 1936. Versl. en Meded. der vereeniging tot uitgave van het Oud Vaderlandsche Recht, III, blz. 587.
- S. Muller Fzn. en A. C. Bouman, Oorkondenboek van het Sticht Utrecht. Utrecht, 1920.
- J. F. Mijnliefv Azn., De Mijdrechtsche droogmakerij. Landbouwcourant 1854, no. 56.
- L. van Ollefen, De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver, Deel III. Amsterdam, 1795.
- Onderzoek van grondmonsters uit de Vinkeveensche en Proosdijer polders en uit de Noorderpolder of Botshol. Landbouwkundige onderzoekingen no. 42 B. 's-Gravenhage, 1936.
- Beknopt overzicht der geschiedenis van de verveening en droogmaking der Bedijkingen onder Mijdrecht. Verslag op verzoek der ingelanden door de directie van de Derde Bedijking opgemaakt door J. C. de Voogt en K. Verdam. 1864.
- Rapport van de commissie voor het graslandonderzoek. Landbouwk. Tijdschrift 1928, blz. 315.
- Rapporten en voorstellen betreffende de economische toestand der landarbeiders. 's-Gravenhage, 1912.

- Rapporten en voorstellen betreffende de economische toestand der landbouwers. 's-Gravenhage, 1912.
- Rapport in zake landbouw en veeteelt in de provincie Utrecht, uitgebracht aan het hoofdbestuur van het Genootschap voor landbouw- en kruidkunde te Utrecht. Utrecht, 1912.
- Rapport over het woningonderzoek in de gemeente Vinkeveen door de gezondheidscommissie te Loenen. Loenen, 1905.
- G. Reinders, Schapen- en varkensteelt. Groningen, 1904.
- A. B. Reintjes, Rapport in zake het waterschap Groot-Mijdrecht. Utrecht, 1902.
- J. J. van Riemsdijk, De werkloosheid onder de arbeiders in land- en tuinbouwbedrijven. De Economist 1929, blz. 87.
- P. A. M. V. O. van Rijkevorsel, Bijdrage tot de kennis der hoogheemraadschappen en waterschappen in de provincie Utrecht. Utrecht, 1846.
- Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Uitgewerkt rapport betreffende de Centrale Drinkwatervoorziening in Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. 's-Gravenhage, 1919.
- C. Schiere, Het bedrijf van de zelfkazers in Utrecht en Zuid-Holland. Utrecht, 1938.
- B. Sjollema, Beschouwingen omtrent landbouw en veeteelt in de provincie Utrecht. Cultura 1911, blz. 230.
- Staatscommissie over de werkloosheid. 's-Gravenhage, 1913—1914.
- L. J. Sparnaaij, De landbouwgemeenten in Nederland. 's-Gravenhage, 1915.
- W. C. H. Staring, Overzicht van den Landbouw in Nederland. Amsterdam, 1870.
- Statistiek (jaarl.) van den loop der bevolking in Nederland. 's-Gravenhage, 1935—1937.
- Statistiek van Nederland. Bedrijfstelling 31 December 1930. 's-Gravenhage, 1935—1937.
- Statistiek van de grootte en samenstelling van de binnenvloot in Nederland op 1 Januari 1937. 's-Gravenhage 1937.
- Enige statistieke opgaven, het Departement Utrecht betreffende, tijdens de regeering van Koning Lodewijk Napoleon. Vermeulen's Tijdschrift 1848.
- A. G. Sundbarg, Sur la repartition de la population par âge et sur les taux de mortalité. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XII.
- Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle volken. Deel XXII, Utrecht, 1787.
- J. Tenge, Het grondgebruik in Nederland. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1925, blz. 1.
- J. Tenge, De menschelijke arbeidskrachten in den Nederlandschen landbouw. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1923, blz. 357.
- B. G. L. M. Tossieram, Het melkwinningsgebied van Amsterdam. diss. Amsterdam. Purmerend, 1936.
- Uitkomsten van het onderzoek naar den toestand van den landbouw in Nederland. Landbouwstaatscommissie ben. bij K.B. 18 Sept. 1886. 's-Gravenhage 1890.
- Uitkomsten der tienjaarlijksche volkstellingen gehouden op 19 Nov. 1849, 31 Dec. 1859, 1 Dec. 1869, 31 Dec. 1879, 31 Dec. 1889, 31 Dec. 1899, 31 Dec. 1909, 31 Dec. 1920 en 31 Dec. 1930. 's-Gravenhage.
- Uitkomsten van de woningtelling gehouden in de laatste maanden van 1919. Centr. Bureau v. d. Statistiek. 's-Gravenhage 1921.
- Utrechtsch Placaatboek.
- Vervolg Utrechtsch Plakkaatboek.
- B. Polak, Een onderzoek naar de botanische samenstelling van het Hollandsch veen. diss. Amsterdam. Amsterdam, 1929.
- P. Tesch, Duurstudie XIII, Tijdschr. Aardr. Genootsch. 1930, blz. 169.

- H. N. ter Veen, De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied. diss. Amsterdam. Groningen, 1925.
- J. Vegelin van Claerbergen, Verhoog over de veengraverijen. Leeuwarden, 1766.
- P. J. Vermeulen, Inventaris van het archief der provincie Utrecht. Utrecht, 1877.
- Verslag van den Inspecteur der archieven van gemeenten, waterschappen, veenpolders en onderdeelen ervan, in de provincie Utrecht over 1928.
- Verslag van den landbouw over het jaar 1854. Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid 1855, blz. 138.
- Verslag der Staatscommissie ingesteld bij K.B. van 10 November 1911 tot het instellen van een onderzoek omtrent het vraagstuk der droogmaking van de plassen beoosten de Vecht. Utrecht, 1920.
- Verslag der Staatscommissie ingesteld bij K.B. van 15 December 1927, no. 34, tot het onderzoeken van de vraag of en zoo ja, in hoeverre en door welke oorzaken in den land- en tuinbouw eene wanverhouding bestaat tusschen de bodemprijzen en productiekosten eenerzijds en de producten anderzijds. 's-Gravenhage, 1933.
- Verslagen (jaarl.) omtrent den toestand der gemeente Mijdrecht.
- Verslagen (jaarl.) omtrent den toestand der gemeente Vinkeveen en Waverveen.
- Verslagen (jaarl.) omtrent den toestand der gemeente Wilnis.
- Verslagen (jaarl.) van den toestand der provincie Utrecht.
- Verslagen (jaarl.) der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Utrecht.
- Verslagen (jaarl.) van den toestand van den landbouw. Verslagen en Mededeelingen van de Directie van Landbouw, 's-Gravenhage.
- A. Visser, De kaasproductie en kaashandel in Noord-Holland. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1926, blz. 257.
- Volkstellingskaarten 1930. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage.
- E. van Voorhuizen Hzn., Onze veenderijen. Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid 1852, blz. 231.
- A. C. de Vooijs, De gemeente Reeuwijk. Geogr. en Geol. Meded. der Rijksuniversiteit te Utrecht. Anthropogeographische reeks no. 3. Utrecht, 1932.
- A. C. de Vooijs, De trek van de plattelandsbevolking in Nederland. diss. Utrecht. Groningen, 1932.
- L. van Vuuren, De Merapi. Geogr. en Geol. Meded. der Rijksuniversiteit te Utrecht. Anthropogeographische reeks no. 2. Utrecht, 1932.
- L. van Vuuren, Een Nationaal park in Nederland. Utrecht 1933.
- L. van Vuuren, Die Niederlande und ihr Kolonialreich. Utrecht 1932.
- L. van Vuuren, Het oude schip van Utrecht. Nieuwe Rotterdamsche Courant 4 Januari 1931.
- L. van Vuuren, Onze volkskracht en de landbouw, in het bijzonder ten aanzien van Zuid Beveland. De Zeeuwsche polder, Aug. 1930.
- L. van Vuuren, De provincie Utrecht, Bodem en Bevolking. Provinciale Almanak voor Utrecht. 1934.
- L. van Vuuren, De welvaart van het Nederlandsche volk en de nood in den landbouw. Nationale Bond Landbouw en Maatschappij. Brochure no. 4. 1934.
- L. van Vuuren, De welvaartsbedreiging van onzen landbouw. 1933.
- De invloed van den waterafvoer op het Nederlandsche landbouwbedrijf. Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw. 1917, no. 1.
- Wegwijzer voor de binnenscheepvaart. Deel III. 's-Gravenhage, 1934.
- K. Wiersma, De ontwikkeling en betekenis van den intensieven tuinbouw in Nederland. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1926, blz. 77.
- C. Wiskerke, De ontwikkeling van den tuinbouw. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1934, blz. 94.

LIJST VAN GERAADPLEEGDE KAARTEN

- Caerte van Noorthollant van Joost Jansz. 1575. schaal ong. 1 : 75.000.
- Episcop. Ultrajectinus. Auct. Balthazaro Florentio a Berkenrode. Amstelodami, apud Henrium Hondium. 1628. schaal ong. 1 : 100.000.
- Kaart van de iurisdiction van Waver, Waverveen, Botshol en Ruige Willis. Dunkerts de Rij. 1629. schaal van 200 Amst. roeden.
- Tabula nova provinciae Ultrajectinae quam emensus est Bernardus du Roij, geometres, et in lucem edidit Nicol. Visscher. schaal ong. 1 : 140.000. eind 17de eeuw?
- Nieuwe Kaart van den lande van Utrecht volgens ordre van d'Ed. Mog. Heeren Staten van Welgemelden Lande doen meten, en in kaart gebracht door Bernard du Roy, ingenieur, uitgegeven tot Amsteldam, door Johannes Covens en Cornelis Mortier. 1701. schaal ongeveer 1 : 43.000.
- Nieuwe kaart van het Baljuwschap van Amstelland ter opheldering van de Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden. Uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Tirion. 1749. schaal ong. 1 : 70.000.
- Kaart van de Mijdrechtsche droogmakerij, door W. Verdam. 1793. manuscript, Rijksarchief 's Gravenhage. schaal van 300 Rijnl. roeden.
- Nauwkeurige kaart van Mijdrecht, Wilnis en Oudhuijsen, gelegen in het Departement Utrecht, Koninkrijk Holland, waar in den staat der veenderijen onder elk der gerechten, zoo na mogelijk, figuratief wordt aangegeven, door A. Verdam, landmeter te Mijdrecht. 1808. schaal van 400 Rijnl. roeden.
- Kaart van de Waverveensche en omliggende plassen met het project tot droogmaking derzelven. 1810. schaal van 500 Rijnl. roeden.
- Kaart van de Mijdrechtsche droogmakerij, met de ligging der onderscheidene landen onder Amsterdamsch peil. 18... schaal van 400 Rijnl. roeden.
- Kaart van de provincie Utrecht, vervaardigd op last van de Edel Grootachtbare Staten van dat Gewest en geteekend onder toezicht van J. H. Kips. 1850. schaal 1 : 50.000.
- Rijks Topografische kaart, uitgegeven door het Ministerie van Oorlog, blad 31. 1854. schaal 1 : 50.000.
- Plan tot droogmaking van plassen in de Ronde Veenen. jaar 18... schaal 1 : 10.000.
- Kaart van de Provincie Utrecht vervaardigd op last van de Heeren Staten van dat gewest. 1862. schaal 1 : 50.000.
- Atlas van het Hoogheemraadschap Amstelland, door den cartograaf H. F. Püls. Het vierde district, Mijdrecht. 1874/75. schaal 1 : 25.000.
- Kaart van de verving van de Vinkevensch- Proostdijer polders. manuscript. 1895. schaal 1 : 5.000.
- Chromo-Topographische kaart des Rijks, bladen 385, 386, 404, 405, 424 en 425, resp. uitgegeven in 1919, 1920, 1922, 1926, 1923 en 1920. schaal 1 : 25.000.
- Waterstaatskaart van Nederland, bladen 31 I en 31 II, resp. 1882 en 1919. schaal 1 : 50.000.
- Geologische kaart van Nederland, bladen 31 I en 31 II. 1928. schaal 1 : 50.000.

INHOUD.

INLEIDING.	blz.
De ligging van de Ronde Venen — onderdeel van het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap — de onbekend- heid van ons gebied	11
HOOFDSTUK I — HET LANDSCHAPSBEELD.	
Beschrijving van het onverveende deel, het weidegebied op het veen — van het gedeelte in vervening, het ribben- en waterland — van de na de vervening ontstane plassen, een natuurlandschap — van het drooggemaakte land, eveneens een weidegebied, echter met eenigen landbouw	15
HOOFDSTUK II — DE ONTWIKKELING VAN HET GEBIED „DE RONDE VENEN”.	
De bodem — de ligging der alluviale lagen — de kwel — de verzouting van den bodem	22
A. De eerste occupatie	28
B. De afgraving van het veen; het ont- staan der plassen. De houding van de Overheid ten aanzien van de veenaafgravingen	32
C. De drooglegging der plassen. 1. de Mijdrechtsche droogmakerij — de Eerste bedijking — de Tweede bedijking — de Derde Bedijking; 2. Groot-Mijdrecht; 3. Wilnis-Veld- zijde	38
D. Het land nog in vervening. De Vinkeveensche en Proostdijer plassen	57
HOOFDSTUK III — DE WATERSTAATKUNDIGE TOESTAND. HET GROOTWATERSCHAP DE RING DER RONDE VENEN.	
Het ontstaan van de waterstaatkundige eenheid; de op- richting van het Hoogheemraadschap de Ronde Venen, 1674 — het verloren gaan van de eenheid in organi-	

satie, 1795 — de vorming van het grootwaterschap de Ronde Venen, 1868 — de instelling van het grootwaterschap de Ring der Ronde Venen, 1925 62

HOOFDSTUK IV — DE VERVENING.

Het aantal veenarbeiders. — Duitsche veenarbeiders. — de beteekenis van de vervening als welvaartsbron. — de ontginning van het veen. — de afzetgebieden voor turf. — scheepvaartwegen 72

HOOFDSTUK V — HET BOERENBEDRIJF.

A. De Veeteelt.

Het weiland — de rundveestapel — hoofdzakelijk kaasboerenbedrijven — afneming van het aantal kaasboeren — het voordeel van het zelfkazen — de boerenkaas is volvette kaas — het opfokken van vee — het marktbezoek — de boter — de melk — het mestvee — de varkenshouderij — de schapenteelt 89

B. De Landbouw.

De areaal bouwland — de landbouwproducten — het bouwbedrijf 115

C. De grootte der bedrijven 125

D. De bezitsverhoudingen 131

HOOFDSTUK VI — DE TUINBOUW.

Tuinbouwgebieden — voorwaarden voor den tuinbouw — de ontwikkeling van den tuinbouw — de grootte der bedrijven — de tuinbouwproducten 136

HOOFDSTUK VII — DE OVERIGE MIDDELEN VAN BESTAAN.

de verzorgende groep — de bedrijven, niet direct tot de verzorging van het eigen gebied dienend 149

HOOFDSTUK VIII — DE SOCIALE STRUCTUUR.

De loop der bevolking in het algemeen — de nataliteit — de mortaliteit — de vestiging en het vertrek; de migratie — de herkomst der kolonisten van de droogmakerijen — de tegenwoordige migratie — de bevolkingsconcentraties — de godsdienstige structuur der bevolking 154

LIJST VAN GERAADPLEEGDE WERKEN EN ARCHIEFSTUKKEN	blz. 195

LIJST VAN GERAADPLEEGDE KAARTEN	199

LIJST VAN KAARTEN EN GRAFIEKEN.

Figuur 1.	De ligging van de Ronde Venen ten opzichte van de oude groote verkeerswegen	12
Figuur 2.	Profiel der Ronde Venen	23
Figuur 3.	Schematische voorstelling van de drie soorten kwel, die in de droogmakerijen voorkomen . .	27
Figuur 4.	Verkleinde reproductie van een gedeelte van de nieuwe kaart van den lande van Utrecht in 1701 vervaardigd door Bernard du Roy op schaal ongeveer 1 : 33.000 bij	33
Figuur 5.	Verkleinde reproductie van een gedeelte van de kaart der provincie Utrecht, in 1850 vervaardigd door J. H. Kips op schaal 1 : 50.000 . . . bij	44
Figuur 6.	Land- en waterwegen in de Ronde Venen . . bij	87
Figuur 7.	Grafiek van den loop der bevolking in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis, 1795—1937	156
Figuur 8.	Grafiek van de geboorten en sterfte in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis (1857—1937)	158
Figuur 9.	Leeftijdspyramide van Mijdrecht (31 Dec. 1930)	163
Figuur 10.	Leeftijdspyramide van Vinkeveen (31 Dec. 1930)	163
Figuur 11.	Leeftijdspyramide van Wilnis (31 Dec. 1930) .	164
Figuur 12.	Grafiek van de vestiging en vertrek in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis (1857—1937)	170
Figuur 13.	Grafiek van den bevolkingsgroei in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis (1857—1937)	174
Figuur 14.	Herkomst van de immigranten van de Mijdrecht-sche droogmakerijen en Groot-Mijdrecht . . .	178
Figuur 15.	Grafiek van de leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in Mijdrecht (31 Dec. 1930) . . .	187
Figuur 16.	Grafiek van de leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in Vinkeveen (31 Dec. 1930) . . .	188

- Figuur 17. Grafiek van de leeftijdsklassen der mannen en vrouwen in Wilnis (31 Dec. 1930) 188
- Figuur 18. De bevolkingsconcentraties in de Ronde Venen . 190
- BIJLAGE: Kaart van het bodemgebruik in de Ronde Venen; schaal 1 : 25.000.

LIJST VAN STATISTIEKEN.

I.	Gunstige en ongunstige perioden voor de vervening.	79
II.	Bestemming van de te Vinkeveen gedomicilieerde schepen.	85
III.	Aantal schepen boven de 10 ton te Vinkeveen aanwezig.	85
IV.	Aantal runderen te Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	91
V.	Aantal runderen per boerderij te Wilnis in 1799 en 1937.	92
VI.	Grootte der productie van volvette kaas in de prov. Utrecht.	95
VII.	Aantal zelfkazers te Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	99
VIII.	Uitkomsten van landbouwbedrijven in de prov. Utrecht.	100
IX.	Jongvee en melkvee bij de kaas- en zoetboeren.	105
X.	Het gebruik van veevoeder per ha in de prov. Utrecht.	106
XI.	Aangevoerde wagens Goudsche of Leidsche kaas te Gouda, Woerden, Bodegraven, Utrecht, Breukelen en Uithoorn.	108
XII.	Aantal stuks mestvee in de Ronde Venen.	110
XIII.	Aantal varkens in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	111
XIV.	Aantal varkens op de zelfkazersbedrijven in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	111
XV.	Aantal varkens, niet op een boerderij gehouden, in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	112
XVI.	Aantal schapen in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	113
XVII.	Aantal schapenhouders in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	114
XVIII.	Het areaal bouwland in ha in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	115

XIX.	Verbouwde landbouwgewassen in de Ronde Venen.	120
XX.	Opbrengst van landbouwgewassen per ha in hl tus- schen 1875—1880 in de Ronde Venen en in de Haarlemmermeer.	121
XXI.	Opbrengst van landbouwgewassen per ha in hl tus- schen 1930—1935 in de Ronde Venen en in de Haarlemmermeer.	121
XXII.	Aantal boeren met bouwland in gebruik in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	122
XXIII.	Aantal gemengde bedrijven in de verschillende bedrijfs- grootte-klassen in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	123
XXIV.	Percentage van het totaal aantal boeren met bouwland in gebruik en van het totaal aantal zuivere veeteelers, dat één of meer paarden houdt.	123
XXV.	Aantal paarden in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	124
XXVI.	Aantal landgebruikers met 1 ha en meer land in ge- bruik in het N.W. weidegebied van Utrecht (1910, 1920 en 1930) en in de Ronde Venen (1937).	125
XXVII.	Aantal landgebruikers met meer dan 1 ha, wier hoofd- beroep landbouw is, in het N.W. weidegebied van Utrecht (1910, 1920 en 1930) en in de Ronde Venen (1937).	126
XXVIII.	Grootte der bedrijven der zelfkazers en der zoetboeren in de Ronde Venen.	127
XXIX.	Grootte der bedrijven der zelfkazers en der zoetboeren in de Derde Bedijking der Mijdrechtsche droogmakerij.	128
XXX.	Aantal landarbeiders met land in gebruik in het N.W. weidegebied van Utrecht.	129
XXXI.	Aantal eigenaren en pachters in de Ronde Venen.	132
XXXII.	Areaal tuingrond, aantal tuinders en de gemiddelde grootte der tuindersbedrijven in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	137
XXXIII.	Gemiddelde hoeveelheid neerslag per maand in mm te Loenen, de Bilt, Katwijk, Groningen en Oudenbosch.	138
XXXIV.	Gemiddelde bewolking in procenten te de Bilt.	138
XXXV.	Areaal tuingrond te Vinkeveen.	141

XXXVI.	Het gebruik van glas in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	143
XXXVII.	Aantal werkkrachten per ha tuingrond.	143
XXXVIII.	Grootte van de tuinbouwbedrijven in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	144
XXXIX.	Omzet der voornaamste tuinbouwproducten te Vinkeveen aangevoerd.	147
XL.	Omzet in guldens der Vinkeveensche veiling.	148
XLI.	Uitkomsten van de beroepstelling 1930. Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	bij 149
XLII.	Aantal personen werkzaam in de industrie in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	150
XLIII.	Plaats waar door inwoners van verschillende buurtschappen der Ronde Venen gewerkt wordt.	152
XLIV.	Loop der bevolking sedert 1795 in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	155
XLV.	Geboorten per duizend inwoners der gemiddelde bevolking in Mijdrecht, Vinkeveen, Wilnis, Prov. Utrecht, Nederland en Gemeenten beneden 5000 inw.	159
XLVI.	Aantal ongehuwden boven de 25 j. bij de landbouwers in verschillende buurtschappen der Ronde Venen.	160
XLVII.	Aantal kinderen per huwelijk bij de landbouwers in verschillende buurtschappen der Ronde Venen.	162
XLVIII.	Leeftijdsklassen volgens de indeeling van Sundbårg in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	164
XLIX.	Verhouding tusschen de verzorgende en verzorgde groep in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	165
L.	Sterfte per duizend inwoners der gemiddelde bevolking in Mijdrecht, Vinkeveen, Wilnis, Prov. Utrecht, Nederland en Gemeenten beneden 5000 inw.	169
LI.	Afneming der leeftijdsklassen bij mannen en vrouwen gedurende 1879-'89 en 1889-'99 in de Ronde Venen.	172
LII.	Gemiddeld vestigingsoverschot in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	173
LIII.	Gemiddeld geboorte- en vestigingsoverschot en totale bevolkingstoename per 1000 inw. in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	175

LIV.	Gemiddelde vestiging en vertrek per 1000 inw. in de perioden 1880-'89 en 1920-'29 in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	176
LV.	Herkomst der kolonisten der droogmakerijen in de Ronde Venen.	177
LVI.	Leeftijd der in Groot-Mijdrecht geïmmigreerde gezinshoofden.	181
LVII.	Aantal ongehuwde gezinshoofden en aantal kinderen per gezin der gezinshoofden, die Groot-Mijdrecht binnentrokken.	182
LVIII.	Aantal geïmmigreerde en geëmigreerde gezinnen en de gemiddelde duur van het verblijf in de verschillende droogmakerijen der Ronde Venen.	183
LIX.	Geboorteplaats van mannen en vrouwen in 1930 in verschillende buurtschappen der Ronde Venen woonachtig.	185
LX.	Verspreiding van de bevolking in de Ronde Venen.	191
LXI.	De godsdiensten in Mijdrecht, Vinkeveen en Wilnis.	192
LXII.	De godsdienstige structuur en het beroep in verschillende buurtschappen der Ronde Venen.	193

LIJST VAN FOTO'S.

1. Om elkaar op de smalle wegen te kunnen passeeren zijn speciale uitwijkplaatsen gemaakt.
2. De smalle zuwen zijn voor zwaar vrachtauto-verkeer verboden.
3. Een eenzame visscher op de plassen van Botshol.
4. Paaltjes geven de verhoefslaging van den ringdijk om de Vinkeveensche en Proostdijer plassen aan.
5. Hoofdtocht door Groot-Mijdrecht, lang en recht.
6. In de droogmakerij Groot-Mijdrecht staan nog verschillende houten woningen.
7. In het westelijk gedeelte van Wilnis-Veldzijde zijn onverveende ribben blijven staan.
8. Plaatijzeren schuur in de jongste droogmakerij Wilnis-Veldzijde.
9. Op de ribben in de Vinkeveensche en Proostdijer plassen staan groote door riet afgedekte stapels turf.

10. De turf wordt opgestapeld om te drogen.
11. De tuinbouw bij Vinkeveen.
12. De nieuwe provinciale weg door Groot-Mijdrecht.
13. De Kromme Mijdrecht heeft een kronkelig verloop.
14. De Kromme Mijdrecht.
15. Smalle bruggetjes verbinden de huizen met den weg.
16. Donkereind.

STELLINGEN.

I.

Indien er tot droogmaking der Vinkeveensche en Proostdijer plassen besloten wordt, dient de Overheid er nauwlettend op toe te zien, dat de nieuwe gronden niet geoccupeerd worden vóórdát deze cultuurrijp zijn.

II.

In het Hollandsch-Utrechtsch weidelandschap is het zelfkazersbedrijf de meest gewenschte bedrijfsvorm.

III.

De vele inlichtingen, die tegenwoordig aan het agrarisch bedrijf ook vanwege de landbouw-crisisinstellingen gevraagd worden, belemmeren voor den sociaal-geograaf de persoonlijke enquête op het platteland.

IV.

De sociale geographie is voor hen, die zich langs den academischen weg voorbereiden voor de magistratuur, even onontbeerlijk als de studie in de rechtswetenschappen.

V.

Het gereedgekomen Twentekanaal kan eerst dan beteekenis krijgen voor een massaal goederenvervoer, wanneer een behoorlijke aansluiting met de andere groote scheepvaartwegen van ons land is verkregen door de Geldersche IJsel tot een betrouwbare vaarweg te maken.

VI.

Op de Hoogere Burgerschool B komt het onderwijs in de natuurkundige aardrijkskunde in het algemeen en in de geomorphologie in het bijzonder niet tot zijn recht.

VII.

De werken van P. P. Schebesta over de Pygmeeën in Malaka geven geen steun voor de opvattingen van P. W. Schmidt aangaande de monogamie der Pygmeeën.

VIII.

Otto Rühle miskent de waarde van het gezin bij de opvoeding van het kind.

(O. Rühle: die Seele des proletarischen Kindes, z.j.)

IX.

Het is bij het Middelbaar Onderwijs niet gewenscht, dat een leeraar slechts één lesuur per week in eenzelfde klasse lesgeeft.

